

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 63, година XIX, јануар – март, 2020.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Мср Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен
Ристић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић,
Славиша Миливојевић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Лектура и коректура
Марија Жикић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Мирослав Марковић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе
и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили Министарство
културе и информисања Републике Србије и Општина Сврљиг

Слика на корици
Светлана Раденовић: *Весна*, уље на платну.

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Рисшо Василевски

СИЛАЗАК У ЦЕНТАР

(О)ДА ПИСАЊУ

На погосјицај Мирослава Тодоровића

Писање је слобода,
готово непостојећи кавез
у који се слобода сама затвара,
слепо додирујући недодирљиво,
чудно видећи невидљиво,
осећајући недокучиве облике
које само оно може да објасни
и изнесе их на показ постојећем
са свом њиховом лепотом
и њиховим затајаним наличјем.

Писање је покушај додир прапочетног,
чак и саме помисли на прапочетак.
Разумевање умећа природе
да утемељи себе
на том прапочетку
и све објасни
на начин који она разуме,
али који ће и сви други разумети.

Писање је врело говора
које има рукаваца
колико језика,
чак и оних умрлих.

Трагање је за смислом
који му стално измиче,
као што живот измиче смрти
мада у њој борави
од свог зачетка.

Писање је награда и казна,
вера да се немогуће може претворити у могуће,
невидљиви споменик памћењу
које се није могао оваплотити
на други начин.

Писање је и заблуда
у којој се сударају моћ и немоћ духа,
који каткад сами свесно пресахну
да уступе место нечему новом.

(О)да писању
које ће бити достојно себе

и када нико више не буде писао,
и остати путоказ
без којег нико неће моћи даље.

(О)да готово немогућем!

ЛЕПОТА

Сама себи ништа не значи,
без ружнога се не препознаје,
нити може да говори језиком ствари
који свака ствар прихвата
као део властитог језика.

Када јој нико не дâ
очекивани значај,
сакрила би се иза најцрњег плашта
и, да би побегла од усамљености
и отопила хладноћу,
улила би се у ток
свега што тече њој насупрот.

Али, онај који је освоји чисту,
никада њом не треба да маше као заставом
коју треба неко други да осваја а он брани,
нити да помиње мане
које искрсну
чим се загребе по њеној површи,
која, као и свака друга,
испод себе крије
штошта непознатог.

Нити, пак, она
треба да се понаша као море,
на чије обале
још није приспео ниједан човек.

КО ЗНА

Ко зна шта је све дотакла,
кроз кога и чега протекла
пре него што се претворила
у вечити извор живота
постала садржај свега
вода што из земље стреми небу
а с неба жуди за њом
као семе
које брањем затвара један
и у исти мах отвара други круг
као плодовље
које стремећи увис
заборави на свој корен
као човек
који је од себе самог
уопште у себи не види

Ко зна колико се селила
из времена у време
смрти која од рођења све прати
желећи несвесно да створи простор
за неке који ће се радовати
што ће први стићи у будућност
у којој ће од смрти бити заштићени
јер она неће знати
шта да ради с њиховом бесмртношћу

Ко зна колико су њих занели
 изобличени **снови** о јави
сипраси која стално понавља грешке
 и уз њих се стално уздиже
вера ни у шта
иуи који није ни требало да има почетак
 наводно сигуран корак
 на невидљивој клизавици пролазности
зов који води у сâм бездан...

Ко зна колико се
 као да се први пут догађа
 све понавља
 а да то нико не жели да види
 као што не жели да призна
 да смо сви ми
 само неприметне честице
 необјашњивог временског круга
 који нас једном пригрли
 а онда одгурне од себе
 осуђујући нас
 да све награде и казне у њему
 примамо на исти начин
 као неизлечиву радосну болест

ПРЕОБРАЖАЈИ

Кроз отворене двери природе,
 све може да уђе;
 кроз њене прозоре
 може све да изађе.

Дивља ружа,
 ушавши кроз њене двери,
 расте где год сама никне,
 изашавши кроз прозор,
 даје корен и живот
 оној кићаној,
 која јој је узвратила
 мирисом и лепотом,
 али и бацила је
 у дубоки засенак.

Док црпи храну из земље,
и храни стабло
које јесте и није њено,
горди ли се она собом
или, попут Сизифа,
само гура свој камен,
трпи и ћути?

Зна ли она
колико је изгубила од своје,
колико добила туђом природом,
је ли свесна нужности промена?

Пати ли за својим праобликом
који је основа свега,
оно што је, каткад и неосетно,
добило нови облик?

Знају ли мамути
у шта су се претворили
њихови далеки потомци,
који газе по њиховим костима?

Види ли људско лице
своје пралице
с којим кружи по времену,
немајући осећај да се креће,
да мења облике,
свићући на дверима живота,
залазећи на прозорима смрти?

Види ли будућност
прах прошлости
у који се лагано претвара
да би опет створила будућност?

ТЕЛО У КОМЕ ТРЕБА ЖИВЕТИ

Тело је кућа која се стекне
и мора одржавати целога живота
да би се пренела на друге.
Мера која стално расте
да би у њој расло и сазревало
и оно што нема меру: дух и душа,
свест и савест, мисао и разум,
чак и зло
које га може изнутра и споља разјести
и претворити у бескорисни пепео,
у сећање које би свако што пре да заборави.

Не глава, тело одређује
сав садржај, па и главе
која га касније води
чак и против њега самог.
Створи се без своје воље,
без воље прихвати
порекло и смрт,
оно између ако жели.

Свако тело је јединствено,
као једини кључ за свој живот.
Рукавац који се улије у све воде
али никад не открије свој извор,
јер га и нико други не зна.

Тело је и пре рођења подељено
на оно што припада земљи
и оно што припада небу,
што стално мисли да се понављало
и да ће се још више понављати,
на оно што га у ствари
одржава у животу.

Осећа, види, храни се,
познаје све стране света,
увек живи с другим
да би било то што јесте,
заблудама и нади
верује више него себи

и тако издржава
и оно што би га сасекло
на првом кораку.

Тело је стабло
које време стално креше,
али увек стреми увис
сејући семење око себе
да нико не заборави на њега.

ЦРНЕ МИСЛИ, ЦРНЕ РУПЕ

Драгану Бојишовићу

Црне мисли
насташе кад је човек почео да мисли
и наликују црним рупама
које постоје
откад је свемир почео да личи на себе.

Црне мисли гутају белу светлост,
мењају слике виђеног
и облаче их у мрак
у коме се ништа не види,
па чак ни смрт
која све с њима походи.

Црне рупе нам висе над главом,
али нико не зна чему тачно служе:
да гутају васионски хаос,
одржавају равнотежу
између таме и светлости,
прете свему стварном
да остане то што јесте,
или изазивају страх
од црних мисли,
опомињући нас
да се окренемо
само лепом и ведром у нама
јер то исувише кратко траје!?

НЕЋУ СРЕСТИ МАХМУТА ДАРВИША

Нећу срести Махмута Дарвиша¹.

Смрт није хтела да чека
да се скупа упутимо
ка Млечном путу,
чије се планете гасе
и све се мање виде са Земље
због мрака и прашине
од које ниједан паметан Бог
не може умесити никакав свет.

Нећу га срести у Јерусалиму
док корача од једног до другог времена
и слути да ће му пророци
уделити ореол светог,
јер, обасјан светлошћу,
он већ лети
и преображава се у Трајно,
јер и мртав
заборавља да умре.

Шта ће остати од белих облака
над којима летим,
шта ће бити са мном
ако га, ипак, сретнем
са Струшким Златним венцем
док још јаше ка непознатом?

Хоће ли и мене убијати
песник, убица, читалац,
или ће ме повести на свадбу
на коју младожења стиже из рата
и док све дрвеће пева
њему и његовој драгој
стижу авиони, авиони, авиони,
разносе његово тело
да би га оженили са свим девојкама?

¹ Чувени палестински и један од најиризнајшијих арајских песника у свећу (1941–2008), с којим се аутор дружио на више песничких сусреша у иностранству.

Хоћемо ли преживети
ту крваву свадбу,
свадбе с многих балканских стратишта,
хоћемо ли надвладати тужну судбину
судбински брате, Махмуте?

СМРТ НА ОБАЛИ

*Мршвом шројодишњем сиријском дечаку
Ајлану Курдију, који је невинно хитао да
да љуби руке оних који су га напали у смрти*

Као шкољка
коју је избацило подивљало море
лежи наузнак
мртав дечак на обали.

Његове очи упија песак,
срце, које се давно умирило
под налетом страха и морских струја,
и тело, из којег зрачи невиност,
јасно говоре
да су исте беле и црне образине
чим запоседну моћне престоле.

Угасила се у њему нада,
истопио се обећани хлеб,
лажна светлост оних
који су га на пут нагнали
претворила се у најдубљи мрак.

Лежи мртав дечак на обали,
мртва је и савест
оних који такве слике
подстичу и стално понављају,
и док општа нада умире
они грле своју децу
и без зазора и стида
показују им блештаве излоге
натопљене туђим знојем и умећем,
показују им, у ствари,
сјај будућности

натопљен властитим
и њиховим будућим мраком;
будућност без будућности!

МОЈ БРАТ СПАСЕ

Мој брат Спасе
родио се кад требало није,
па га је смрт покосила
пре првих знакова говора,
пре него што је могао рећи
чему живот
који не може осетити
коме се ни за тренутак
не може радовати.

Мој први брат Спасе
стигао је на свет
и отишао из њега
двадесет три лета пре мог рођења
и није оставио иза себе
никакав траг
осим несвестан налог мајци
да га каткад помене
као први прст на руци срца.

Али, мој брат Спасе,
давно пресељен у прошлост,
није заборавио на будућност –
научио је путеве до мене,
дели са мном памћење,
богати и празни заједнички живот
као извор
који не може да пресахне,
јер га стално нападају изворишта
стално засићивана смрћу
али и – водом живота.

МОЈА МАЈКА

Колико је се пута само сетим,
колико јој се пута
као живој приближим и загрлим је
да осетим њен мирис,
меке образе и руке
које нису знале за умор.
Колико је пута само видим
крхку као суву влат траве,
као сен која стално хода у црнини
и не скида тугу с лица;
нагнуту над отвореним одрима и гробовима
нама најближих,
готово увек ближа смрти
неголи животу.

Севне сјај у њеним очима
док чита моја ретка писма,
обасја свет осмехом који ми упуту
док ме сачекује и грли,
и одмах се згруша њено лице
због мог брзог одласка
у свет у коме морам све сâм да крчим.

Колико се само пута
и сâм све ближи смрти неголи животу
сетим своје мртве мајке!

ДЕТЕЛИНА

Милорад Радов Блечић
брат и писац пресељен у прошлост
кад бисмо загазили у траву
једини је налазио
четверолисну детелину
и као дете ликовео
што ми немамо очи за срећу

Сада његов земаљски пепео
чами у розаријуму
на Новом београдском гробљу

и не може да осети
ни корен детелине
ни њен зелени мирис

И готово да нема нас
који бисмо му принели цвет
и пчелом свога живота
подсетили га
на мед његовог дела!

Нема нас
јер смо и ми већ део његовог праха!

ОДЛАЗАК У ЦЕНТАР

Идем у Центар.

С обе стране улице Црног Ђорђа
(са стабала покуњеног дрвећа
и отежалих огласних табли)
прате ме живи погледи
тек умрлих.

Смркнута лица,
хладњикави поздравни пролазника
удаљених једни од других,
вече чине мрклијим,
ноћ све ближом.

Идем храбро,
носим своје бремене
на леђима
и знам где је крај.

Знам где је Центар!

Раша Перић

ЉУДАЦ

ЛОВЧЕВА СОБА

Када сам ушао у ловчеву собу
видео сам на зиду мртву природу
рогове јелена велике као грм

И видео сам на поду око камина
зечије коже широке топле меке
Било их је седам осам девет

А ту је била и ловчева пушка
на живот кивна и пуна смрти
с рамена прислоњена уз кревет

ПОШТАР

Када зимовни ветар хукне
из ждрела Горњачке пећине
с мећавом мразном и опаком
и по Стигу узвиси брегове
снежне сметове и насипе
тад кући ниоткуд гозбеника
а ни пред њега нико млад

И кад кошава она превртна
из Ђердапске клисуре рикне
и дувом смути и заглуши
гласове свакога и одасвуд
тад нико ником добро јутро
ни добар дан ни добро вече
ни из авлије ни у авлију

Тад само старцу радост је
онај поштар с трубом
и посланица ненадно стигла

да каже самцу да му име
није пало у заборав и мук
јер грејну га азбуке слово
светлином својом и јавком

АДРЕСАР

Не гледај у адресар
ни у именик телефонски.

Не гледај
с оловком у руци
ни пред Нову годину
ни после ње.

Не прецртавај – грех је!

Мину Господин млад,
и мину Госпа његова.
И самотник мину пре њих,
и заборављен је већ.

Остави адресар,
и тај телефонски именик
остави
у спомен-собу.

Не прецртавај – грех је!

ЉУДАЦ

Човек није оно што је људац
Човек јесте из Почела сјајка
Човек јесте из детета анђел
Човек јесте у олтару свећа
Човек јесте у кући кандило
Човек јесте сунцокрет у пољу
Човек јесте свитац у житишту
Човек јесте зимовни огрејак

А људац је иверак од људства
Нити светли нити тaм одгони
Само псује и клетвује често
Само у се и крзнину на се
И понекад невесту под себе
И под себе и некад на себе
Себи смејан кикоће се слудно
И то му је највећа мудрина

ХОР СТАРАЦА

О, дивни старци,
не певајте у глуво доба
– грешна је поноћница!
Господ из јутра шаље Просјај
за младу песму.
Петео је васкрсна птица,
што трећега часа од поноћи
буди гору, буди воду и росу.
И брачна сласт је
у сванућу божански чин,
као у Искону, као у Врту...
То је рај!
О, дивни старци,
не певајте псалме ни молитве
у глуво доба
– грешна је поноћница!

Владимир Конечни

НЕПРОБОЈНОСТ ТУЂЕГ: ОПСЕСИЈЕ ТРИ ФРАНЦУСКА ПУСТОЛОВА

Прва слика, авиуси 1903. Село Атуона, острво Хива-Оа, Маркиска острва, Француска Полинезија. Пол Гоген, Тиока, Виктор Сегален.

„Нема више човека сад”, изустио је млади, дебељушкасти Тиока на полинежанском француском. Стојећи са Тиоком поред гроба Пола Гогена, Виктор Сегален је лекарским покретом поправио положај свог цвикера и помало невољно се прекрстио. „Шта му то значи”, мислио је, „и шта је овај младић био оном генију и перверзњаку? Само слуга? Преводи-лац? Старатељ? Перфидни осветник свог народа Французима? Уздржани људождер? Љубавник? Уста и задњица путем којих је Гоген ‘туцао’ мушки део Полинезије?” Онда се окренуо леђима гробу и посматрао мало пристаниште Атуоне мрмљајући нешто што је записао тек три године касније: „Без његових крокија још површније бих разумео ове људе, а једва их схватам и овако. Не знам шта ће се од Гогена запамтити, а шта од мог писања. Рођен сам да будем луталица, да видим и осетим све што постоји у свету. А тако и он.” Неколико часова касније, Виктор је на јавној распродаји у Атуони за шачицу франака купио Гогеново последње велико дело, *Брејтонско село њод снеџом*. На аукцији платно је било изложено наопачке и названо *Нијајарин водојад*. „Па добро, може и тако, Пола је баш брига”, забележио је Виктор.

Сазнао је касније да су Маркиска острва на локалном језику „*Te henua enata*”, „Земља људи”, што је дало ново значење речима Тиоке поред гроба. Victor Segalen, рођен 1878. године у Бресту, на крајњем западу Бретање, важној војној луци још од времена кардинала Ришелера у седамнаестом веку, био је стигао на Маркиско острвље као млађани лекар на скромном бојном броду *La Durance*. То се десило само три месеца после Гогенове смрти 8. маја 1903. у селу Атуони, на острву Хива-Оа.

Друџа слика, јули 1979. Атуона, Маркиска острва. Анџоан Ланжевен.

Но кад је тридесетпетогодишњи Антоан Ланжевен стигао на гробље Калварија у Атуони седамдесетдве године касније, није могао да приђе гробу, јер је овај био окружен непробојним венцем јапанских туриста. Усклици „Гоо-ген” су одзвањали. Силно фотографисање, мада су две младолике Јапанке сликале гроб акварелом користећи штафелаје. Антоан је, као и увек, путовао сам, о свом трошку. Одшетао је до малог брежуљка и одатле видео гроб уоквирен стравично великим Јужним Пацификом. „Поле, брате, како си опстао овде?” Прекрстио се. Антоан није био хипи него Сорбонац из једне од најстаријих, строго католичких, породица у чувеном поморском граду Свети Мало на североистоку Бретање. Из породичног сивог здања на врху зидина видео се као на длану гроб Шатобријана на острвцу *Grand Bé*, а Антоан се као дечак дивио огромним плимама и осекама запенушаног Атлантика. Говорили су му да плима често напредује брзином тркачког коња у галопу.

У Атуони, у близини гробља, видео је жуто-црвену шљаку тениског терена и тамо одиграо неколико сетова позајмљеним дрвеним вилсоновим рекетом против локалаца. Није се вратио на Полов гроб ни увече. Антоан је био физичар, филозоф и теоретичар музике и уметности који размишља, а такви нису сентиментални, чак ни кад су верујући. Веровао је, уосталом, да Полова бесмртна душа, са својом љубављу за хармонију боја, али не за једноставност – љубављу неспретно повезана са депресивним и ратоборним инстинктима – не би желела присуство још једног Бретонца.

Трећа слика, октобар 1904. Нумеа, Нова Каледонија, Меланезија. Викџор Сејален.

Средином октобра, *La Durance* се укотвио у Нумеи, на брдовитој Новој Каледонији, у западном Пацифику. Виктор је већ знао о мучеништву локалног Маори становништа које су проузроковали европски и амерички китоловци и трговци. Алкохол. Епидемије. Силовања. Побуна урођеника Поума и њихов изненадни напад на брод *Cutter*. Њихово задовољно жвакање испечене омражене посаде. Потоње, најсуровије

могуће одвођење новостечених робова на плантаже шећерне трске у тропском североисточном региону Аустралије.

Но оно чему је Виктор сам био ужаснути сведок било је окрутно, разуларено мисионарство, католичко и баптистичко, са надменим уништавањем локалних обичаја и традиције. Смучило му се и почео је у Нумеи да пише своју књигу са амбивалентним насловом *Les Immémoriaux* о гнусном неморалном понашању осорних верских фанатика из Француске.

Четврта слика, јули – август 1979. Западна обала Тахитија. Антоан.

Са Маркиских острва, Антоан је одлетео 1500 километара југозападно на Тахити. У главном граду Папеете, нашао је шаренолику вреву без шарма. Пошао је у ходање око целог острва, преко сто километара. Ишао је западном обалом, с погледом на прелепо, много мање, острво Мореју. Замолио би власнике неке тропске куће да спава на плажи пред њиховим поседом и увек је био добродошао. То су били Французи из свих делова старе домовине, углавном пристојни, скромни људи. Понекад би прихватио да вечера с њима, најчешће не. Носио је у свом ранцу хлеб попут оног широм Француске, као и сир, поврће, воће. Пре вечере би пливао на плажама с црним песком, у свиластој води, посматрајући неописиве боје заласка сунца. Екваторска ноћ би нагло падала око пола седам и он би се већ тада нашао у врећи за спавање. Осећао се безбедно на црном жалу с шумом океана далеко иза коралног гребена, а последње што би видео пред сан био је пурпур Орохене, планине високе преко 2000 метара. Будио се у шест, у екваторско свануће, и дан почињао дугим пливањем. Затим би неизоставно био позван на разговор са радозналим домаћинима уз француски доручак (кафа у великој шољи без дршке, вруће кифлице са маслацем и џемом).

Сви су знали да је баш ту у близини, на западној страни острва, у некаквој колиби, некад живео Пол Гоген пре него што је отпловио на Маркиска острва. Међутим, велику већину тих љубазних бивших буржуја, а сада повртара и воћара, „онај болесни чудак”, како су говорили, није интересовао. Антоан није видео чак ниједан *affiche* у њиховим кућама. Одсуство плаката са Гогеновим сликама далеко најобразованији локалац, господин Динан, овако је објаснио: „Имам величанствени Пацифик пред очима и он је *мој!* Шта ће ми ви-

зије тог препотентног човека с његовим сувише снажним бојама? У двадесет година овде, нисам видео пејзаже таквих јарких боја. Овде је све суптилније, као што и сами можете да видите. А поготову не волим његова груба женска лица. У Француској су му и тада и сада завидели због голишавих жена свуда пред носом, али оне, сигуран сам, нису ни тада, пре деvedесет година, тако изгледале... с некакo четвртастим вилицама, као на његовим сликама. У Папеетеу и у засеоцима могу се и сада наћи Тахићанке без мешане крви... лица су им много суптилнија од Гогенових." Тај г. Динан, снажних уверења, био је из Париза и такође се звао Антоан. Штавише родио се у бр. 8 у пијачној *Rue de Vici* у Шестом кварту Сен Жермен, истој улици у којој је у бр. 10 Антоан Ланжевен живео током својих студентских дана на Сорбони. Утврдили су чак у разговору да обојица знају да је песник Артур Рембо живео у бр. 14 у тој улици. Заједно су се грохотом смејали присећајући се анегдоте да је Рембо, пијан и дрогиран, из своје собице на мансарди пишкио на пијачне продавце, а ови су га гађали трулим парадајзом. Без успеха: био је сувише високо у сваком погледу. Но два Антоана нису могла да се сложе да ли је тада у собици, љубавнички са Рембоом, живео и Пол Верлен.

Музеј посвећен Гогену налазио се у засеоку Папеари, на југу острва близу градића Таравао. По свом обичају, Антоан је и тамо отишао пешке, четрдесетак километара. Ходао је са својим великим ранцем и врећом за спавање, полунаг. Осећао се младим и свемоћним. Од научника из Париза до Атуоне и до југа Тахитија претворио се у препланулог, брадатог и дугокосог псеудо-хипија, чији су отмени акценат Сорбоне, са мало намерног бретонског, препознавали Французи на острву.

Леп мали водопад налазио се близу музеја Гогена, као и прекрасни тропски вртови; али у самом музеју, није било ничега вредног. Антоан је гледао кроз прозоре јадног музејчића у неизмерни Пацифик. „Овде свакако никад не заудара као понекад поред Сене кад је ниска у суво лето”, мислио је, „али монотонија влада... колико дуго је потребно да се мушкарац засити сексом два пута дневно... са девојкама и дечацима сличног изгледа... ако се то уопште дешавало? Гоген као паша? Са харемом који се врзма око колибе? Не знам да ли да то верујем...”

Пеџа слика, јули – август 1979. Источна обала Тахитија. Антоан.

Уз призоре вулканских врхова и тропских залазака сунца, оно што је Антоану најдубље остало у свести била су два чудна сусрета. Први од њих десио се током дугог пешачења источном обалом острва, кад се близу села Хитиа'а случајно упознао са Лујем, дебељушкастим баптистичким мисионарем глатке ћеле. Ходајући потом заједно на север према Папетеу неких пет часова, упустили су се у разговор који се претворио у све осим површног ћаскања. Док им је тон на почетку био путнички и пријатељски, осећања оба човека – били су сличних година и Французи – постајала су све више узбуркана како је мисионар, непитан, све детаљније описивао своје методе покрштавања „урођеника”. Антоан је, наиме, са свог почетног става – који је сматрао рационалним и хуманистичким – постепено прешао на говор који је био заједљив и критичан. То је било нетипично за њега, али није могао да поднесе Лујево самозадовољно усхићење што је свесрдно и наводно несебично помагао тамошњим „дивљацима” – на чистом француском, наравно – да се темељито промене, спасу пакленог огња и нађу баш оног „свевишњег” са којим је Луј интимно општио претходне ноћи у својој екстази. На крају је Антоан рекао Лују да је фанатик извитоперене вере коју користи да би прикрио своју свеопшту празнину; и да без милости уништава тахићанску културу зато што не може да је појми. На то је Луј назвао Антоана „богохулником и безбожном комуњаром” и отмено плуцнуо на један буђави кокосов орах. Затим је дахћући и шкрипаво дишући сео на ивицу стазе. Антоан је без речи ставио поред Луја своју, додуше полупразну, флашу „Евијана” и наставио да хода. Папете је био близу, а изнад та два нарогушена Француза у сумраку, прелепа Орохена је и сама била јарко пурпурна.

Други сусрет догодио се већ следећег јутра, кад се под баналним околностима Антоан на први поглед заљубио у једну Тахићанку (*un coup de foudre!*). Али какву! Тиаре С. није била гогенска млада девојка, већ само неколико година млађа од Антоана, деликатног овалног лица. Касније се испоставило да је била образована у најбољој католичкој школи за младе даме на Тахитију, мада је, уз подршку родитеља, одбила да буде крштена. Антоан ју је затекао горду и обучену у летњу свилу док је полако ходала око столова младих Тахићанки и Францускиња у туристичком бироу Папетеа. Тихим

гласом, на савршеном француском, давала је упутства службеницама. Кад су угледали једно друго, све је одмах било јасно и савршено и обострано. Признала му је касније да га је претходних дана кад је био у Папееетеу видела на улици неколико пута и чак несмотрено пратила да би се уверила да понашање тог привлачног странца одговара њеној идеји о томе каква би он особа требало да буде. Антоан је ушао у биро да би нашао мали стан, али после само неколико минута разговора, Тиаре му је понудила да буде гост у једном од апартмана у поседу њеног оца. А тај тахићански господин био је председник територијалне скупштине и градоначелник Папетеа!

Постали су љубавници већ неколико дана касније, у њеном ципу без крова, паркираном у једном кутку рајског воћњака („коросол”, са укусом поморанџе и разних бобица). После десетак дана одлетели су 250 километара на острво Бора Бора. Збацивши без отпора своје лелујаве хаљине, Тиаре се прилагодила Антоановом пустоловном начину живота на острвима, тако да су пешке обишли, скоро наги, са ранцима на леђима, цело острво Бора Бора за два дана. Витка и прелепа принцеза, никад се није жалила. Кад га је видела да замишљено посматра чувене густо обрасле вулканске врхове Бора Боре од 700 метара висине, Пахиу и Оtemanу, и чувши за његову наклоност да се свуда што је високо попне, забранила му је: „То ти нећу дозволити. Ако треба, окачићу ти се на леђа да те спречим. На врховима Бора Боре владају наша божанства. Једном ћу ти причати о њима и доказати њихову моћ. То ће се највероватније догодити током једне од свечаности којом по традицији управља мој отац. Говорила сам му о теби, а он се и мало распитао. На нашу срећу, ти си један од ретких Француза кога, чини ми се, не презире. Са осталима... само суживот. Томе је и мене научио.

Бора Бора је била окружена кокосовим палмама, а тло испод њих махом је било благиште с небројеним рупама из којих су истрчавали одвратни, велики и хитри, кокос-ракови *tupa*. Тиаре и Антоан су зато пливали, наги, само у лагуни Матира и то далеко, све до коралног гребена. Ту је корал неумитно растао сваког тренутка, а Пацифик га разбијао сваким својим таласом. Ронили су без опреме пред гребеном, она три-четири, а он чак до осам или десет метара дубине, слушајући под водом разбијање таласа. Затим су лебдели на површини. Узимао ју је често под водом. Успевали су у томе

са устима само повремено изнад воде. „Само ти! Овде се то не ради! Жене не умеју да пливају!”

Кад ју је на жалу поново узео, вриштала је, а после му рекла: „Овде жене не вриште. Само ја! Још да ти кажем, а да ме не питаш: никад не бих била љубавница Гогена. Зашто бих то чинила с њим, човеком који никад није био леп као ти? Мада јесте био луд као ти... Али ја сам ћерка јединица свог оца и дубоко га поштујем. А Гоген никад не би разумео ни мене, ни мени драге, ни моје племе. Они који живе на Маркиским острвима су другачији. Не би Гоген мене имао!”

Шеста слика, јануар 1850 – средина 1854, Лима, Перу. Пол.

Као детенце од осамнаест месеци, Пол, рођен у Паризу 7. јуна револуционарне 1848. године, стигао је у Перу са својом двадесетпетогодишњом мајком, Алином Шазал Гоген, и сестрицом од три године. Алинин муж, Полов отац, новинар Кловис Гоген, умро је од болести срца при крају дуге пловидбе бродом из Авра, у Француској, у Перу око рта Хорн и Огъене земље. У Лими, рођаци Алине били су богати велелепоседници и политички утицајни, мада је њена мајка, Флора Тристан, била чувена у Француској као социјалистичка феминисткиња. Полово аристократско рано детињство догађало се унутар савршених примера шпанске колонијалне архитектуре у Лими, са дадиљама и служавкама које су му тепале на кечуа језику Инка. Но већ око 1854, политичка ситуација се значајно променила и Алина се са децом вратила у Француску. Изгледа да се Пол с децјом носталгичном уобразиљом радо сећао тих година, тако да је Винсенту ван Гогу понекад у шали, а понекад у љутњи, са висине, говорио да је овај „низоземска калвинистичка сељачина”.

Седма слика, 1980. Лима, Куско, Мачу Пикчу, Перу. Анџоан.

Цецилија М. била је прелепа двадесетдвогодишња Перуанка, која је студирала сликарство у Паризу кад је упознала Антоана. Потицала је из старе, богате породице из непробојног нивоа перуанског друштва чистог шпанског порекла, што је, између осталог, значило да је имала веома белу кожу. (Габријел Гарсија Маркес знао је понешто о значају степена белокожности у суседној Колумбији.) Њена мајка Пилар М. била је музички етнолог и шеф програма УНЕСКА за Перу, а

деда по оцу поседовао је две најексклузивније уметничке галерије у Лими. Младаљачка париска љубав Цецилије према Антоану била је велика, јер кад је он стигао у Лиму из Кита, у Еквадору, на три недеље, током свог дугог пута по Јужној Америци, она – та поносна старошпањолска млада аристократиња – нестрпљиво је чекала да му покаже кућу своје породице. А у њој су били стари музички инструменти народа Анда, као и слике и скулптуре најбољих уметника из Колумбије, Еквадора, Перуа и Боливије. И литографије Мироа и Пикаса. А за ту Антоанову прву посету њеном дому, Цецилија је пуштала, тихо, Бахове фуге, оне најбоље наведене у *BWV* каталогу. Стари мајордом је на сребрном послужавнику за добродошлицу донео Антоану чувени перуански коктел *Pisco sour*, с брендијем (вињаком) из долине Ика (*Ica*). Гледајући и слушајући, Антоан је прошаптао Цецилији: „Сеси, душо, знаш да је Пол Гоген провео своје веома рано детињство у Лими. А одрасли Пол би силно уживао да је могао да буде баш овде где се ја налазим, мада би морао да мало упристоји своје понашање и одећу. У сваком случају, тај јарац би био луд за тобом!“

Али и Антоан је имао свој понос, па је учтиво одбио понуду госпође Пилар М. да се пресели код њих из врхунског хотела „Гран Боливар“ на тргу Сан Мартин у коме је био одсео. Наравно, то је омогућавало Цецилији и њему да буду сами без присмотре. Разговор међу њима није увек био само љубавни, јер је образована Цецилија свакодневно учила Антоана о историји и политици Јужне Америке. Једном су кроз велики прозор његове собе у хотелу посматрали споменик Сан Мартину, постављеном насред истоименог великог трга, с лицем статуе окренутим према хотелу. Сеси је замишљено говорила Антоану: „Видиш, и Хозе Сан Мартин [генерал *José Francisco de San Martín y Matorras*] и Симон Боливар сматрају се ослободиоцима многих јужноамеричких земаља, укључујући ову моју, најлепшу, Перу“. Глас јој је задрхтао. „Било је то 28. јула 1821, после победе управо генерала Сан Мартина над ројалистима, да је независност Перуа била објављена: сви ми Перуанци знамо из школе да је старо звоно *Abuelita* („бакица“), на цркви Св. Педра, то огласило. Водићу те тамо... Међутим, готово тачно годину дана касније, 22. јула 1822, после дводневног тајног састанка са Боливаром у Гвајакилу, у Еквадору, Сан Мартин је неочекивано препустио командатуру своје армије Боливару, искључио се из војске и

политике, и отпловио у Француску 1824. године. Мислим да се Боливар као политичар није допадао Сан Мартину и да његовој статуи није пријатно да гледа у овај твој хотел 'Боливар!'" Антоан је дуго посматрао њено озбиљно лице и онда решио да је развесели: „Жао ми је! Требало је да одседнем у хотелу „Кријон“ („Crillon“), имењаком мог омиљеног у Паризу, или... погоди: у твојој соби у дому твоје породице!”

Да би себе спречила да порумени, почела је да га наговара да ипак оду на концерт Шарла Азнавуре следеће вечери, у уторак, 4. марта. Цецилијина мајка Пилар купила им је карте, али се Антоан противио: „Биће нам досадно, а поготову гала вечера за високо друштво Лиме што иде уз карту – карту од 60 долара, што је... колико, око 16000 солеа? Право богатство за Лиму. И мораћеш да причаш пријатељицама о мени и убедиш их да ниси довела свог љубавника из Париза, већ да је он само на пропутовању о свом трошку... хмм... то је лоше за твоју будућу удају“. Била је мало љута, али је признала: „Да, желим да се удам једног дана за некога кога сам познавала из детињства... студирање у Паризу је за мене samozававање, ово је веома конзервативна земља; моја друштвена класа се веома мало променила од времена кад је Пол Гоген, о коме си ми толико причао кад си ме водио у Понт-Авен у Бретањи, био дете овде у Лими”.

Делимично због дозе свог париског сликарско-боемског ината, Цецилија је провела ноћ у „Боливару”, а то је учинила и следеће ноћи. После доручка у кревету тог јутра, Антоан је зажеleo да по сваку цену види Пацифик и да то учини пешке. Дао је Цецилији избор: да оде таксијем кући; да оде таксијем на плажу и тамо га чека; или да иде с њим пешке, скоро 12 километара. У самом хотелу купила је блузу, фармерке и удобне патике, па су пошли у трочасовну шетњу према океану авенијама Арекипа и Ларко, кроз богате четврти Линсе, Сан Исидро и Мирафлорес, све до високе литице изнад плаже Лас Каскадас. Помогao је Антоан својој Сеси низ окомиту стазицу до ружне плаже с мрким шљунком. „Видиш... ружне зградурине на врху, мрки шљунак на дну, стазица за ко зна кога, свакако не за оне богате лењивце који живе на врху, али... испред нас је Тихи океан! Следеће најближе копно на запад, према Кини, удаљено је 8000 километара. Разумеш ли ти колико је то далеко? А то копно је баш Тахити... и опет Гоген! Замисли да си морнар, какво поверење у свог капетана мораш да имаш, јединог човека који разуме инструменте...

лудница од страха, поверења, побуна и поморских прича – а то све је опет Гоген“.

Оставио је Сеси на плажи, а он се брзо свукао до обичних гаћица и улетео у Пацифик до преко главе. Таласа готово није било. Знао је да му је испод ногу свакојаки отпад и можда разбијено стакло, али га није било брига. Додуше, није му било јасно зашто га није брига, њега, трезвеног човека и научника. Осећао је, као и на претходним „састанцима“ са многим другим воденим масама, да припада њима и да је у њима вољен, али да га баш зато оне никад неће потпуно имати. Био је свој и снажан и пркосио је њиховој огромној моћи. Устао је у плићаку, још једном окусио океан и помолио се.

Пропустили су гала концерт Азнавуре и провели целу ноћ у постељи у „Боливару“ будно и живахно – а следећег дана, током јутарњег лета за Куско (Аеро Перу 433), Антоан је говорио себи: „Био сам у праву. Баналности су ове: ја никад не могу да постанем Перуанац, јер немам ни капи крви Инка. Она такође нема ни капи крви тог брутализованог народа, али се не осећа кривом. Историја Перуа која интересује њену породицу је о Сан Мартину и Боливару, а не о Франциску Пизару, стравичном пљачкашу Куска и нечасном убици цара Инка Атауалпе. Моји Французи, а и Енглези, Холанђани и Белгијанци, нису били ништа бољи кад су масакрирали људе по свету да би украли њихово злато и све остало вредно и обогатили своје престонице. Шта би садашњи „демократски“ Париз, Лондон, Амстердам и Брисел били без тих бестијалности, без тих безочних крађа?

Куско – прастара престоница царства Инка које је престало завек... Да ли то мора бити завек? Но колико припадника остатка народа Инка би се борило да поседује Куско на 3400 метара висине и Мачу Пикчу на преко 2400 метара?

Антоан није желео да се из Куска вози туристичким возом за Мачу Пикчу – возом са оружаном пратњом. У претрпаном локалном возу, пут је трајао двоструко дуже, а упознавање са женским и мушким припадницима народа Инка било је интимно – прса у прса, прса у леђа, и тако даље. Оно мало новца што га је Антоан био понео налазило се унутар његових патика, а у џепу фармерки ставио је само мали нотес са две адресе. У том џепу држао је руку, чинило му се све време. Ипак, нека два сата после поласка, видео је нотес на поду са нечијим живахним кокошкама. Успео је некако да се сагне да би га подигао. Ништа није фалило, јер ничег није ни

било. Никога није испитивачки стрељао очима, јер је ипак био само гост.

Провео је дан пењући се на оба Мачу Пикчу врха и истражујући долину између њих. Вратио се у Куско последњим вечерњим возом. Био је ужасно жедан јер није пио воду цео дан, плашећи се болештина. Размишљао је: да ли су се Пол Гоген и Виктор Сегален икад упуштали у нешто слично?

Осма слика, новембар и децембар 1902. China Town у Сан Франциску. Виктор.

Током 1902. године, Виктор Сегален је завршио виши медицински стаж у Тулону и на броду *La Touraine* почетком октобра из Авра отпловио у Њујорк. Потом се возом превезао далеко на запад у Сан Франциско, а одатле је другим француским бродом требало да оде у Полинезију. У Сан Франциску га је, међутим, задесио благи облик тифуса, што му је омогућило да открије разне делове тог невероватног града – његовом срећом, четири године пре катастрофалног земљотреса. Пошто је био жељан егзотике, најзанимљивија му је била кинеска четврт, *China Town*, и у њој је, у једном прљавом, уском сокаку изнајмио собу. Записао је да су и у приземљу и на спрату живе и радиле проститутке, искључиво „ружне Кинескиње кривих ногу”, а његов собичак налазио се на мансарди, те је „дисао свеж ноћни ваздух”, слушајући „бучан секс и свађе”. Опијум је наводно могао да се нађе и користи „у сваком другом нахереном кућерку”. Ипак је Виктор сазнао доста о понашању, обичајима, темпераменту и занатима сиромашних Кинеза, и научио „бар стотинак речи на разним дијалектима”.

Једанаестог јануара 1903. године, Виктор се укрцао на брод *Mariposa* за Тахити.

Девеџа слика, 1977. Сан Франциско China Town. Аншоан.

Скоро целу 1977. годину, Антоан Ланжевен провео је воzeћи једну запањујуће добродржећу крнтију по Америци, почевши од Њујорка. Музику шездесетих већ је био заменио досадни рок, али је могао да се чује изворни блуз делте Мисисипија, понекад зачујујуће добро пренесен у мале клубове Чикага. Широко отворена била му је *Route 66* са преријама, лежањем у житу на леђима и бескрајним небом над главом.

Ипак, кад је једног жарког дана далеко на западном хоризонту угледао плавкасти трачак Стеновитих планина, вриснуо је од среће. Неумитан крај налазио се поред Тихог океана, у Сан Франциску. Тамо је провео три месеца, станујући у улици *Ross Alley* бр. 19 усред кинеске четврти, између улица Цексон, Грант, Стоктон и Вашингтон.

То се догодило делимично Антоановом жељом, а делимично игром случаја. У то време, *China Town* Сан Франциска била је четврт сиромашака и ситних криминалаца, и прилично опасан део града. Географски веома близу пребогатих „врхова брда” (што виших, то скупочијих – за разлику од Рио де Жанеира, где се на врховима брда налазе фавеле), квартал је ментално био тешко пробојан за полицију. За њу је тамо било много посла, међу којима је проституција била најмање важна. У приземљу Антоановог броја 19 био је фризерски салон у којем су се редовно могле видети гангстерске лепотице. Седам метара преко пута била је радња за јефтино прстење, у којој се за мале паре могао купити и скупочен накит из крађа и обијања. Одмах низ улицицу налазиле су се две перионице од којих је једна, бар се тако чинило Антоану, била специјализована за крвав веш.

У свему томе, Антоан се сналазио. Био је љубазан, пристојан, без икакве париске надмености. Није се разбацивао новцем. Невероватном брзином учио је кинеске речи и обичаје. Одлазио је често у мале таоистичке и будистичке храмове. Сазнао је ко су образовани људи, а било је таквих међу адвокатима, лекарима и чак трговцима. Представљао би им се и учио од њих. Импресионирао их је својим знањем европске мисли и уметности.

Десеџа слика, 1887. Панама и Мартиник. Пол.

Са једним својим француским пријатељем сликарем, Пол је 1887. посетио Панаму, али су остали без новца. Пошто је постојао закон о репатријацији кад Француз остане без средстава у некој колонији, два пријатеља су се укрцала на брод за домовину о њеном трошку. Међутим, преварили су је и искрцали се у Сент-Пјеру на Мартинику, француском острву на источном ободу Карипског мора. Фасциниран изванредним светлом, егзотиком и пејсажима, Пол је остао на Мартинику скоро четири месеца. Урадио је петнаестак слика са мотивима које је и касније употребљавао на сликама и ле-

пезама. Тврдио је да је тамо пронашао себе упркос дизентерији, грозници и колиби која је прокишњавала, али да острвљане није схватао – ни потомке робова отетих у Африци и довучених преко океана, ни досељенике из Индије.

Једанаестна слика, 1982. Панама, Мартиник. Антоан.

У невероватној жези јула, Антоан је мазохистички посетио Панаму. Ту би било свашта за Пола сликара егзотичних птица и вегетације да се овај упутио у џунглу или на оближња острвца. Антоан је учинио нешто од тога и на источној обали Панаме, на Карипском мору, и на западној, на Тихом океану. [Географски положај Панаме је такав да је „источна”, карипска, обала заправо северна, а „западна”, на Пацифику, јужна.] Антоан је увек имао неки свој лични циљ, често прилично чудан другима, због којег би се упутио било где на планети. У Панами, желео је да пешке стигне до средине моста над каналом, близу обале Тихог океана. Говорио је да жели да ода пошту огромном броју људи који су погинули у несрећама и умрли од тропских болести кад су француске компаније под Фердинандом де Лесепсом почеле 1881. године да граде канал – наивно мислећи да је у питању само још један Суец, а не тропска џунгла; као и пошту далековидом Симону Боливару, који је као председник Велике Колумбије и Нове Гранаде, раније у деветнаестом веку одбио амерички план градње канала: није желео америчко „демократско” присуство у Јужној Америци које би заменило шпанско ројалистичко. Антоанов авантуристички дух био је успешан, јер га је довео на место, 41 километар од оба краја моста, на коме је веома мало посетилаца икад било. Са средине моста начинио је сјајну фотографију огромних зелених мрља просуте нафте, која је добила награду за најбољу еколошку фотографију 1982. године.

А у идеалнијем годишњем добу, децембра те године, Антоан је одлетео на острво Мартиник. Није тражио Гогена, а не би га ни нашао, јер је некакав лажни центар уметности Понт-Авена, без ичега аутентичног у њему, како је чуо, тек требало да се отвори. Но као и Гоген, брзо је заволео ово богато острво – било је без величанствених плажа, али са мало сиромаштва, и мноштвом буржуја-Француза веома црне коже. Игром случаја, још на минијатурном аеродрому, склопио је познанство са Оцем Данијелом, бенедиктинским мо-

нахом. На његов позив, Антоан је у манастиру, на веома уском, беспрекорно чистом кревету, провео своју прву ноћ на Мартинику, а свој први доручак, следећег раног јутра, са монасима у тишини. Антоаново блиско пријатељство са Оцем Данијелом трајало је седамнаест година: после Мартиника, у манастиру на јужној обали женевског језера и потом у Француској, близу Ле Мана, у бенедиктинској манастирској тврђави, Saint-Pierre de Solesmes, чувеној по грегоријанском певању.

По препоруци Оца Данијела, једна верница, Франсоаза, примила је Антоана у свој пријатни дом без накнаде. Живела је у повеликом стану у модерној згради, била је шеф банкарске филијале, имала је ћеркице од осам и дванаест година. У сваком погледу, била је добро ситуирана Францускиња, иако је вукла порекло од робова из Сенегала. У њеном дому, владала је хармонија. Девојчице, са огромним очима, такмичиле су се за Антоанову пажњу. Млађа, Матилда-Мати, углавном је побеђивала старију, Франсоазу-Франи, но обе су ишле на дуга пешачења са њим у унутрашњости острва. Антоан, луд какав је тада био у погледу утицаја сунца, ходао је често у шорцу без кошуље, а мале Франи и Мати бар су имале велике шарене шешире. Кад је једном упитао Матилду зашто носи шешир, погледала га је као да је „пао с Марса” и рекла: „Прво, зато што ми добро стоји; друго, зато што ми је мање врућина; и треће, зато што сам већ довољно црна!”

Дванаеста слика, 1904. Цибути. Виктор.

На повратку с Тахитија и Нове Каледоније у Француску 1904, Виктор је прекинуо путовање у Цибутију на крајњем истоку Африке, близу њеног „рога”. Тражио је било какве песничке трагове Артура Рембоа који је тамо провео неко време на свом повратку у Француску тринаест година раније. Но Рембоа су се Французи у Цибутију сећали као повремениог трговца оружјем и неког ко је био стално пијан (апсинт) и дрогиран (опијум). Виктор је знао да је Рембо, заједно са Поллом Верленом у Паризу и Лондону, био зависник од апсинта и опијума. Кад је Рембоу било осамнаест година (а Верлену десет година више и био је ожењен младом женом), њих двојица су септембра 1872. живели у рупи у улици Berwick у лондонском, тада злогласном, кварту Сохо.

Тринаестиа слика, 1867–1886. Бретања. Пол.

Као седамнаестогодишњак, Гоген се пријавио у морнарицу и постао поручник следеће године. Учествовао је у поморском рату против Немачке 1870. Тих година био је често и у Бресту и заволео и друге области Бретање. Озбиљног сликања наравно је било током тих година, али се тек у лето 1886, по савету бретонског сликара Арманда Дивала, придружио једној групи експерименталиста која је постала позната као Понт-Авен школа (Pont-Aven, „Мост на реци“ на бретонском). Ту је настао такозвани „клоазонизам“, са снажно оивиченим пољима боје, попут витража. У том пикторесном бретонском селу, Гоген је био популаран међу студентима, мада познат по ратоборном темпераменту. Био је добар боксер и мачевалац. Сликао је много, надарено, увек тражећи ново.

Четрнаестиа слика, 1878–1919. Бретања. Виктор.

Виктор Сегален се не само родио и школовао у Бретањи, него је у њој и умро (или погинуо; или се убио). Био је лекар у француској морнарици, али и археолог, етнограф, писац и теоретичар уметности. Путовао је по Тихом океану (са морнарицом, 1903–1905) и дуго боравио у Кини (као археолог, песник, авантуриста и ко зна шта још, 1909–1914. и 1917). Писао је о Гогену (1904. и вратио му се 1918) и Рембоу (1906), а са Дебисијем је 1906. радио на либрету (*Siddharta*) за оперу у пет чинова.

Није откривено како се 21. маја 1919. завршио његов живот у прастарој шуми у региону Јелгуат у Бретањи (*Huelgoat*, „шума на врху“ на бретонском), деведесет километара североисточно од рта *Pointe du Raz* и исто толико северно од Гогеновог, сликарског, Понт-Авена (тачке које отприлике дефинишу једнакостранични троугао). Виктор је био тек у својој четрдесетпрвој години.

Његово тело нађено је са мувама у очима и ноздрвама, и згрушаном крви на десном чланку – обмотаном марамицом и без ципеле. Зна се да је у то време често пушио опијум, али и да се понекад без јасног разлога онесвешћивао. Занимљиво је да је опис смрти Пола Гогена који је сам Виктор записао 1903. године лично на његов сопствени: Пол се у Атуони, на Маркиским острвима, онесвестио од премора или пијанства,

ударио главом о некакав камен и умро – са повређеним десним чланком.

У неколико француских извора наводи се да је у једном писму пријатељу 1906. године Виктор написао: „Завршио сам са Полинезијом, наставићу у Кини. Већ сам почео у Бресту и Паризу, од кинеских и француских професора, да озбиљно учим кинески какав се говори у Пекингу”.

Петнаестна слика, 1994–2012. Бретања. Антоан.

1994. У лето друге године њиховог брака, Антоанова супруга и он су полако путовали кроз Бретању. Нису намерно тражили ни Гогена ни Сегалена, али су ту и тамо налетали на трагове. У случају Пола, они су се налазили прозаично у Порт-Авену у радњицама за туристе и позивима на сликарске курсеве за почетнике. Додуше, изнад речице Авен, још увек се налазила мала „Шума љубави” (*Bois d'Amour*). Помислили су, логично, да се међу тим буквама некад давно догодио и Полов рандеву са неком задивљеном студенткињом клоазонизма. Антоан се наравно тајно и дубоко у себи сећао да је баш у тој шумици и он имао састанак седамнаест година раније – са прелепом студенткињом сликарства из Перуа, Цецилијом М.

Међутим, током њиховог целодневног лутања по дивној и често дивљој шуми Јелгуат, сваки већи камен би могао да буде онај на који је Виктор ударио главом у паду. Нешто у необјашњеној смрти тог веома компликованог научника, лекара, луталице и писца у дивљини његове Бретање било је за Антоана и његову супругу срцепарајуће.

Вожња деведесет километара југозападно одвела их је на *Pointe du Raz*. Обоје су били заљубљени у Европу. Њени западни ртови, границе на којима је изгубила Атлантиду, дубоко су их дирали.

2012. Антоан је сазнао да ће се почетком априла догодити изузетно високе плиме на североистоку Бретање у граду Св. Мало у коме се родио. Његова родна кућа била је давно продата. „Због моје пустоловне неодговорности!”, мислио је. Ипак, стајао је близу те куће, на врху високих зидина старог града, током највећих плима. Стајао је усправно као какав средњовековни витез, каквим је видео себе давно, у раном детињству, и смирено, једући полако укусну бретонску галету, посматрао нападе огромних водених уљеза и њихово повре-

мено преливање преко зидина. А током нечувено великих осека, силазио је низ зидине и одлазио уском стазом преко песка на острвце *Grand Bé*. Тамо је дуго седео на клупици поред гроба Шатобријана и грлио полудели Атлантик.

Многа од оваквих чуда хладног Атлантика била су у сржи и Виктор Сегалена, гдегод да је касније путовао. Пол Гоген никад није био у граду Св. Мало, тој помало ускогрудој бретонско-норманској цитадели, а да јесте, можда би мрзео градске оклопе попут сивих корњача.

Шеснаеста слика, 1909–1914. Кина. Виктор.

Као француски лекар, Сегален је држао курсеве физиологије на Царском медицинском колеџу у Тјенђину. После Синхајске (*Xinhai*) револуције октобра 1911, којом је укинато Кинеско царство, Виктор је у провинцији Хунан касне 1912. године лечио сина првог званичног председника Републике Кине, моћног генерала Јуана Шикаја; младић је пао с коња близу летње резиденције свог оца.

Као песник и пустиолов, тих година Виктор је често користио опијум у кинеском (Хан) делу Пекинга „не би ли дао виши напон својим песмама у венцу 'Оде'” – како је то објаснио својој супрузи, Бретонки Ивони Ебер (*Yvonne Hebert*), која је тада живела у Тјенђину са њихове двоје мале деце (треће је умрло).

А као оригиналан и занимљив писац, Виктор је створио тих година роман „Рене Лејс” (*René Leys*). Роман је у виду Викторовог дневника писаног, дакле, у првом лицу. Наратор се истинито представља као Француз, Бретонац. Дневник почиње 28. фебруара 1911. у Пекингу (у књизи *Pei-king*), а номинална главна личност дневника-романа је седамнаестогодишњи Белгијанац Рене Лејс, син успешног бакалина, који служи као некакав, могуће опсенарски, водич наратору кроз архитектонске и културолошке лавиринте Забрањеног (Манчу, царског) града.

Ради се о последњим месецима Кинеског царства под Манчу династијом Ђинг (*Qing*; владала је 267 година), а три године после смрти 1908. моћне царице-удовице Циси (*Empress Dowager Cixi*). Главни актер заправо је Забрањени град у Пекингу, који влада над мистеријом читаве Кине. Описан је у роману са запањеношћу једног умног Западнака, али и великим поштовањем и, може се рећи, љубављу.

Ту је последњи цар династије Ђинг, Пу Ји (*Pu Yi*), петогодишњи дечак, а говори се и о војним командантима у грађанском рату који ће следити. Но све конце држе Западњаци после њихове победе над Боксерским устанком једанаест година раније и вандалског британског уништења сублимног Летњег дворца (и отимачине тамошњих предмета од непроцењиве вредности). Странци, лешинари, сви луксузно живе у Кварту Амбасада. Овако пише наратор Виктор о Забрањеном граду: „Ово је град после заласка сунца, јак утврђени град, у коме смо ми тобож гости, а у ствари владари”. Странци контролишу железнице, порезе, монополе трговине и наравно увоз опијума, који је већ дуго био британски уносни и отровни специјалитет за Кину, а коме је та прастара земља силом била навикнута да робује. Управо против тога побунили су се Боксери.

„Рене Лејс” и, наравно, сам Виктор Сегален, сведоци су свега тога. Ту је и млада Манчу лепотица, удата Дама Ванг. Она, као предмет потпуног менталног неразумевања од стране Виктора и опсесивни извор његових еротских фрустрација, представља тадашњи однос Запада и Кине: наметљиви газда против притајено поносне (наводне) слушкиње. Пише Виктор у роману (ауторов превод с француског):

„Њена летња хаљина... сва у витким линијама, вертикалним, а лелујавим; наизглед правим, а као да жуборе од најтананијег покрета, од неког њеног тек чујног уздаха... Једва непрозиран материјал, кроз који ваздух ипак продире, мазећи њену свиласту кожу... Испод тканине, обриси савршених дојки, оштро уперених у мој дрски поглед. Ниже, пар веома дугих, мада невидљивих ногу” (стр. 108).

И даље: „Погледао сам је. Смејала се. Није се смешила, него смејала неком мом гесту. Питао сам се да ли је сматрала да је телесна љубав дечја игра или срамотна обавеза, услуга или авантура, или пак само навика и добро увежбани манеризам, или чак... гнусна жртва нападног странцу?” (стр. 109).

Седамнаестна слика, 1986–2015. Кина. Аншоан.

1986. Кад је те године први пут дошао у Пекинг, Антоан је видео призоре којима се као путник и пустилов надао. Било је то преко седамдесет година пошто је Виктор Сегален напустио тај фантазмагорички град. Антоан је стигао са Филипина, Тајвана и неколико острва Јапана, али је Пекинг био

једна сасвим друга, њему непозната Азија. Кина је заиста била *Zhōngguó*, Средишње Царство, а Пекинг њен центар. Како ли је све то изгледало далеко искуснијим европским путницима дуго пре њега, попут Виктора Сегалена – не помињући стародавне Венецијанце Николу, Мафеа и Марка Пола и много касније Језуите попут Матеа Ричија? Оставио је Антоан на страну све те старе путописе које је прочитао, као што је то сигурно, мислио је, и Виктор урадио, и бацио се у Пекинг после Мао Цедунга и његове психопатолошке, болесно убилачке „културне револуције”.

Сећајући се тог времена, три једноставна доживљаја су се издвојила у Антоановој свести у мору објективно важнијих. Први, блистави, доживљај била је возња изнајмљеним бициклом с једном брзином у праскзорје, без мапе, око читавог Забрањеног града и онда неких седам-осам километара јужно до Небеског храма. Знао је колико је привилегован. Те километре од Забрањеног града до Срца неба су кинески цареви вековима једном годишње преваљивали пешке и на малом округлом каменом Срцу молили се за добру жетву пиринча. Док је царева поворка пролазила, сви су прозори морали бити прекривени. Видети цара значило је смрт. А ево њега, Антоана, где као лептирић у зору вршља Пекингом... Виктор Сегален није имао ту слободу.

Кад се враћао у свој скромни хотел, већ је било свануло и мајке су на својим бициклима возиле децу у обданишта. На сваком бициклу била је монтирана кутија са прозорчићем кроз који се видела слатка, округла глава тог драгоценог, јединог дозвољеног детета са великим црним очима.

Друга сцена догодила се кад је пратио дечицу коју су две учитељице водиле из вртића да виде огромну слику изнад главног улаза кроз јужни зид Забрањеног града, са које је Мао, као Мона Лиза, зурио у очи сваког посматрача, какогод да се овај помери. Конопац са држаљкама био је разапет изнад деце између две учитељице. Наравно, Виктор Сегален никад није видео кинеску децу која су ишла у школу.

Трећи доживљај био је празник Средине јесени, који је те године падао 18. септембра. Месец је наравно био пун и огроман, црвен и жут. Антоан га је посматрао са једног балкона на осмом спрату нове зграде у предграђу Пекинга. У тај трособни стан стигао је по позиву Мајкла, америчког колеге кога је упознао у Паризу. Мајкл је био тих и благ човек, специјалиста за кинеску филозофију, који је у том стану живео са

својом супругом Кинескињом и њеним родитељима. Живети у таквом стану, и то са балконом, била је значајна привилегија коју је од режима заслужио Мајклов свекар, весели комунистички функционер. Бити позван баш те вечери била је велика част за Антоана, као и знак да је Мајкл био цењен као зет. Сто за свечани обед био је велики и покривен шареном мушемом. Док се јела риба, Мајклова супруга и њени родитељи често су испљувавали рибље кости право на сто. Мајкл би то понекад учинио и одмах бацио стидљив поглед на Антоана. Но јела су била разноврсна, богата, савршеног укуса. Подригивали су само родитељи. После обеда, Мајклова витка супруга их је све позвала на балкон. Месец је растао у лепоти.

Виктор Сегален, међутим, никад није имао част да буде повлашћени гост обичних Кинеза, а камоли да с њима, с неког високог спрата, посматрали пун месец.

2004. Те је године Антоан провео шест месеци у Кини. Одржао је значајно трочасовно предавање у највећем аудиторијуму пекиншког универзитета – на енглеском, са симултаним превођењем. Многе термине Антоан је изговорио на кинеском. Салу је попунило неких седам стотина студената и професора, а многи су седели на поду. Уз помоћ дијапозитива, Антоан је преиспитивао теорије о различитим врстама апстрактности и система мишљења који повезују физику, математику, западну и кинеску музику, и чак шах (укључујући и кинески *Сјанћи* и јапански *Шоги*). Касније, два професора – теоријске физике и историје уметности – су са неколико својих студената одвели Антоана у шетњу све до чувеног језера Веиминг и пагоде Боја на кампусу универзитета. Био је то, при заласку сунца, величанствен приказ.

Антоан је наравно добро знао да само десет година пре него што је Виктор Сегален стигао у Кину и започео, у фебруару 1911, свој дневник/роман „Рене Лејс”, осам западних сила, укључујући Јапан и Русију, учиниле су све што су могле да злочиначки униште и опљачкају Летњи дворач и пагоду Боја.

Шта је још Антоан радио? Предавања у Ђенгђоу, Шангају, Вухану. Сасвим самотно пењање, али окружен безбројним кинеским туристима, на једну од четири свете будистичке планине Кине – Таи шан у Шандонгу (1500 метара надморске висине). Такође самотно пењање (и нигде никога!) на Емеи шан у Сичуану, са 3100 метара висине највишу од светих планина. На Емеи шану, Антоану се задесио умерени тајфун током пењања, те је два пута био мокар до коже и пре-

свлачио се, укључујући доње рубље, наред стазе. Само стотинак километара источно од Емеи шана, у Лешану, Седећи Буда-Цин, с рукама на коленима и висок преко седамдесет метара, био је уклесан у црвени пешчар изнад три реке. Тај послитх урађен је у осмом веку, за време династије Танг, али нигде не пише колико је клесара пало са стења у смрт (као што се мало зна о градитељима који су уз крике падали са звоника европских готских катедрала).

Посетио је Антоан и приближно место рођења Конфуџија, Ћуфу (*Qufu*, у Шандонгу). [Он је рођен 551. године пре Христа, а поређења ради, Платон је рођен 427. године пре Христа.] И коначно, Антоан је стигао на Тибет – земљу бајковите лепоте и мучне туге путникове због ужасног сиромаштва тамошњег живља. Две недеље провео је на језерима и планинама од преко 5000 метара надморске висине, као и недељу дана у Ласи (3700 метара), где је сваког дана посеђивао чудесну, велелепну палату Поталу.

Све то захтевало је огромну жељу за сазнањем, одлично здравље, упорност и лудост, као и заморно упознавање небројених жена и мушкараца. Виктор Сегален, укотвљен у своје време и са slabим могућностима путовања није учинио ни део тога. Међутим, упркос свог искреног труда, Антоан је био сигуран да далеко боље схвата сублимне природне лепоте и чудесне људске рукотворине него свест и размишљање својих савременика Хан и Манчу Кинеза, као и Тибетанаца.

2015. Антоан је открио место које би запањило и Виктора и Пола: Путуо Шан, вулканско острвце у Источном кинеском мору, око 200 километара јужно од Шангаја. То острвце имало је своје будистичко место ништа мање свето него Емеи Шан у Сичуану. Преко хиљаду година, од времена династије Танг, било је то место обожавања Гуанјин (*Guanyin*), бодисативе милосрђа, опроштаја и саосећања. Дирљиве, безбројне прострације верника, неумитно једна за другом, могле су се видети у њиховом успону хиљадама степеника ка врху планине Путуо. Настављали су своје Успење без предаха и бојазни чак и по ветру и киши, и кад су се над њима надвијале стене од много тона, које су изгледале као да се могу стропоштати сваког тренутка.

Осамнаестна слика, октобар 2019. Београд, Србија. Антоан.

Антоан поново напушта Париз и упућује се разним средствима на још један пут око света. Мада Патагонију и Анде

већ познаје, ово путовање ће укључити пловидбу око рта Хорн и Огњене земље. Зна Антоан да је Кловис, отац Пола Гогена, управо током путовања око рта Хорн у Перу са својим синчићем, преминуо од срчане болести. Свеједно, мора да нађе начин да код тог рта – који је изазивао страву у души сваког старог поморца – пољуби и окуси море, уз кратку, искрену молитву, као што је већ чинио на готово свим мори-ма и океанима, и многим великим рекама, од ране младости.

Скоро на самом почетку пута, крајем октобра 2019, Антоан се са својом супругом Холанђанком (двадесет и пет година у браку), привремено налази у Београду, у Србији. Баш тих дана обзнањено је да је Петер Хандке, аустријски писац и частан човек, добио Нобелову награду за књижевност. У свом нотесу, Антоан записује неколико задовољних речи – на немачком, у част непретенциозног Петера. Нотес је обичног формата, али елегантан, с тврдим корицама. Добија нотесе поштом сваке године за свој рођендан од музеја „Ермитаж” у Петрограду. У музеју се још сећају и цене предавања о естетици које је тамо одржао пре скоро десет година. Ове године на предњој корици нотеса је сјајна репродукција слике Пола Гогена са Тахитија, „Жена с воћем” [*La femme au fruit. Eu haeria oe (Où vas-tu?)*; 1893; уље на платну, 90.5 x 72 cm]. Из колекције „Ермитажа”, наравно.

А 27. октобра 2019, Антоан у омиљеном хотелу „Москва” прославља свој 75. рођендан у друштву своје супруге и Београђана које је у том граду, и по свету, упознао током година. На његов привидно немарни изазов, гости почињу да расправљају о фукоовским, често досадним, темама „другог” и „непробојности туђег”. Међутим, ускоро се говори о Гогену на Мартинику и у Полинезији, а Гоген, човек експлозивног талента и оригиналности, и лако повредљивог темперамента, никада није досадан, свакако не како Фуко и његови задрти следбеници умеју да буду – мада сви пишу на елегантном француском негованом у *College de France*. Пијући шампањац у здравље Антоана, присутни у „Москви” уочавају да Гоген свесно није бирао живот у дивљини, него у колонизованим територијама широм света са којима је Француска, упркос њихове егзотичности, имала блиску комуникацију бродовима и поштом. Гоген никад није боравио у енглеским колонијама, а ни у Кини. Ипак, без обзира на свој лингвистички труд, он је, по многим изворима, био једва толерисан, а камоли прихваћен, чак и од својих жена и слуга (са могућим изузетком Тиоке). Као што многи имају знатне тешкоће да и

после педесет година у потпуности схвате другу особу са којом деле исти језик, расу, етничност, па и постељу, вероватно је да Гоген није могао, а можда ни желео, да разуме Полинежане.

Антоан се тада сетио Тиаре на Тахитију и Бора Бори, пре невероватних четрдесет година. Знао је да је тадашње лудо узбудљиво подводно спајање са њом у лагуни Матира пред коралним гребеном мало учинило да је дубље и трајније схвати. Но, мада је то његово интимно сећање можда било релевантно, Антоан је био човек који никада не би неку жену и успомену на њу увредио уносећи је у разговор с другима као некакав пример – чак ни као безимену особу са другог краја света, после толико година, а можда, нажалост, и постхумно.

Потом се разговор преноси на западњачку спознају Кине, поготову пре више од сто година кад су Кинези били реткост у Европи. Антоан упућује пријатеље у путовања Виктора Сегалена у Кину и његова сазнања у Пекингу. Детаљно им говори о Сегаленовом роману „Рене Лејс”. Ускоро се у разговору помиње једна друга могућа одлика непробојности различитих култура и раса, наиме, да је многим Западњацима она пожељна. У неким књигама баш Француза (класичан пример је Пјер Лоти) и филмовима (пример је Франсоа Трифо), говори се о дубоком менталном неразумевању, али и о привлачној физичкој „пробојности” најчешће далекоисточне жене од стране западног мушкарца и о сексуалном односу који је управо због менталног неразумевања још узбудљивији. Коментатори Сегалена и његовог односа са Кинескињама – најчешће припадницама не Хан, него Манчу етничке групе у тада владајућој Ђинг династији – мисле да не би било егзотичне привлачности и његових снажних еротских уживања без мистериозног неразумевања.

Антоан, поново мислећи на Тиаре, па и на своју шпанску Перуанку Цецилију, и осећајући се донекле кривим према обема, предлаже да неразумевање можда доводи до тога да се чланица друге културе и расе претвара у сексуални фетиш и чак имагинарну еротску ропкињу. Наводи да се и из Сегаленових писама може закључити да је његова наглашена жеља да разуме Полинезију и Кину у некој мери била симулација – камуфлажа неодољивог порива за еротском пенетрацијом мистериозних Тахићанки и Кинескиња.

У том тренутку, кад Антоан жели да призна да је свестан таквих порива и у самом себи, поздрављају га два пријатеља

који су управо стигли у „Москву” са Сајма књига, који се тих касних октобарских дана догађа у Београду. Антоан, на српском, позива и дуговечног келнера „Москве”, господина Мирка, да попије гутљај са његовим друштвом.

Тада једна неуронаучница пребацује разговор на однос опажања и сазнања, што сматра релевантним. Каже да се став о независности перцепције од когниције доста нагло променио пре петнаестак година и да је ново доминантно мишљење да когниција влада и диригује перцепцијом. Међутим, свесна је да су неки научници, укључујући Антоана, критиковали методологију истраживања којима је та „коперниканска” теорија наводно била доказана. Са искреним осмехом, пита Антоана шта тренутно мисли о томе – под утицајем шампањца и седамдесетпетог рођендана. Антоан кратко размишља, па каже; „И поред свог учешћа у тој дебати на страни независности перцепције, морам да признам, са извесном тугом, да је на нивоу културе, етничности, расе и пола вероватно ипак тачно оно мишљење по коме је сазнајно прихватање другог и туђега *као свој* немогуће. Ми најчешће нисмо у стању да видимо друге без да ту слику ментално обојимо нијансама и сенкама значајно тамнијим од оних којима смо од своје најраније свесности дефинисали самог себе и своје ближње”.

Пре растанка, један средовечни филозоф са севера Шведске помиње Платонову алегорију о пећини, говорећи: „По рођењу, сви смо оковани у пећини и видимо само оно што нам се лажно приказује између ватре далеко иза нас и сенки пред нашим слабашним очима; ‘други’ и туђе непојмљиво је, и тиме неприватљиво, чак и оном ко бива изведен из пећине на сунце, у живот наводно слободних људи”. На то Антоан узвикне: „Да, Платон је био врхунски мислилац свог робовласничког доба, што не значи да можда није био у праву. Необично је тешко, или немогуће, да човек рођен и одгајан као физички и психички роб заиста сагледа сунце и дивоте које оно обасјава. Међутим, можда смо сви ми рођени само да би били играчке пакосних, искежених богова”.

Драјан Хамовић

САВА У ПЛАВОМ

Мој брат Васко, од стрица ми клесара, често пешачи ради срчаног здравља, пење по оближњим врховима и фотографише. Обрете се на висинама на које ни наши стари, у ратним бежанијама, нису доспевали. Циклуси снимака просунчаних, крашких рељефних облика, жилаве и ароматичне флоре херцеговачке, сеоских детаља у знаку сивобелог камена. Мноштво тврдых и крхких облика све пустије земље.

Пружају се, с тих уснимљених „леутарских“, ослобођених видика, хоризонти негледани, према мору и континенту. Људи су, с такве висине невидљиви, као бактерије. Тај добро напаковани апарат пред оком које уочава и макро и микро кадрове, најчешће под издашним осветљењем јутарње звезде, показао се као богомдана справа за меморијско одржање за вичаја што убрзано нестаје или у густо коров зараста.

Такође у корову, надомак мора, код Сланог више Дубровника, налази се и гроб нашег митског претка, Саве. Ми, чукунуцуци, знасмо да је Сава онамо скончао у збегу, усред Херцеговачког устанка, док је његов замомчени син Станко узео пушку и сабљу и клао се с Турцима на Вучјем долу.

Док Саву замишљамо, остао је давни Станков снимак, у позним годинама, пред Други рат. Снимљен првим апаратом донетим у нашу скрајнуту дољу: кракат, носат и бркат старац, а поред њега стишана старица у белом, што гледа устрану. Млађи су ђеду певали да га мрког одобровоље: „О крвави Вучји доле, одавно те Срби воле!“ Сахрањен је, опет усред рата и бежанија, јама и покоља, у породичну гробницу, у дну села. Што ће рећи – добро је прошао.

Гроб Савин ретки су видели, као да је преко света. Чак смо доскора рачунали да је, на претпрошловековном избегличком гробљу које посеја епидемија, украј католичких Грегурића, тај крсни знак овако или онако пропао. Зато се Васко, иза последњег рата који је границу уз море додатно ментално утврдио, тамо циљано упутио са својим дигитално оштрим апаратом.

Мештани му тачно показаше место у растињу, између три бора што су растом одскочила па се издалека виде. Онамо је, чупајући високу траву около, раскрио и снимио тај

изванредно израђен, овећи крст од камена, међу другим крстовима. С једне стране, читак ћирилички натпис с наносима старог црквеног језика и правописа, а с друге – стилизовани ликовни урези, недочитљиви за нас неуке и површне, али свакако чисто изведени у своме запретаном значењу.

ЗДЋ ПОЧИВАЕТ РАБ БОЖИ САВВА ХАМОВИЋ ИЗ ДОЛА...

Двоструко В у календарском, светом имену давало је постхумно достојанство рабу и мученику, устанику из ранијих буна. На полеђини крста: некакав путоказ увис, можда геометризована слика крина, знана с прастарих споменика. Упоредо, пружају се две цветне стабљике, нагло повијене према левом и десном крсном краку. Кружни цветови у беспрекорној орнаментици, налик пчелињем саћу, клонули.

Крстова има још, мањих и толиких, а многи су пресељени. Однеше их, пре или касније, потомци да леже међу својима. Сава тамо остаде, полузаборављен, гдекад тек од својих помињан. А тај Васков снимак постаде историјски документ за нашу неисторијску породицу, свеједно склону да сплиће динароидна предања о себи. Особито ако се нађе песничких потомака.

На екрану, снимци крста с више страна, изблиза и поиздаље, послати електронском поштом, након обављеног Васковог повесног похода. Увећавам појединости, листам слике више пута, опет се навраћам, загледам. Занемарујем стручно читање ликовних кодова споменика, немам када да се бавим шифрама старог гробословља. А то је најособитије наслеђе постојбинске земље, чији су житељи обиље камена користили да трајније урежу своја анонимна трајања и обезбеде помињање у потомству.

У слуху ми зазвуча Дучићев дванаестерац о староримском гробу: „Спава Цецилија Метела, још спава“... Али, разумех и то да свога претка, осим по том крсту, уопште и не познајем. Нема грађе за лирску градњу, засновану на нечем личном и веродостојно предањском. А не може да то не буде песма о себи, као и друге. Свиме што чинимо, о себи говоримо.

А шта је Ја без претходника?

Морам га упознати, реконструисати, трагом доступних елемената: Херцеговачки устанак, 1876, збегови нејачи и небораца изван домашаја турског беса, глад и зараза, мајстор-

ски склесан камени крст, споменик што чами надамак мора сто педесет година.

Како да овај песник (иначе, случајно рођен тачно на 101. рођендан Пола Валерија) не помисли на светло и непрозирно „Гробље крај мора“, песму коју су волели и преводили српски песници, од Винавера до Лалића. Неко кога наслеђујем по директној линији порекла, издвојен из матичног кута, самује крај мора у којем се, можда, никад није сквасио.

Песма о измештености, и на овој и на оној страни. Вечити избеглица, али, опет, ослобођеник од оквира у које га је удес бацио. После столећа и по, саживљен с пределом и дневном сунчевом путањом. У другом дому, склоњен и неометан.

Песма о зрачењу плавила што га обасипа са пучине. Чист онострани дестилат исцеђен из мучне смрти избеглог старог Херцеговца. Али, трајање пречишћава сувишке и своди слике на основне и битне.

Толико је тучаних песама о гробовима. „Крст крај мора“ је више ваздушаста. Може бити да је овај потомак Саве Хамовића, захваљујући тако лоцираном удесном месту, добио могућност да у плавој позадини догледа и неовдашњи асур, коме се сви надамо. Да нас збрине, упокоји, те да кружимо, ваздушни, навек растворени у јутрима и разливеним предвечерјима.

КРСТ КРАЈ МОРА

„Здѣ почивает раб Божи Савва Хамовић из Дола...“

Украј мора лежи предак, у збегу се још налази,
Прадед моме оцу, *Савва*, предат глади и зарази.

Из коже је избегао у просторе, оваздушен,
Тај устаник ислужени – од побуна свих раздужен.

Код три бора, оријентира, у макију сад обраста
Крст од краса, преудешен, зарад трага и контраста.

Камен, јутром што изгрева, у модрину и залази:
И тако се, век и пола, без домаје дед сналази.

Савва заста, ту и оста (круг под сунцем заокружен!)
Сланом водом никад сквашен, у плавило сав погружен.

Жељка Аврић

СОНЕТИ ДАНА И НОЋИ

СУНЧАНИ СОНЕТ

Изгрејало јутро, сунчан дан се смешка,
кроз капљице росе љескају светлаци.
Окреће се опет небеска вртешка,
док у сусрет ветру путују облаци.

У очима искре, лица миљем зраче,
састају се блиски у нежности складе.
Намере им добре а душе прозрачне,
са вером у живот, срца пуних наде.

Свуда цвркут птица, светлост јарка пршти!
У радост се сушту преобукли дани.
Довољно је ове лепоте прегршти

да би људи били срећни, насмејани.
Све је живо, топло, љубављу се зари.
Огрејани то су, сунца неимари.

МЕСЕЧЕВ СОНЕТ

Таман па посветли – месец се снебива...
а звезде час близу, час тако далеке.
К'о да у нама неко други пребива,
скројен у обресе, сведен у одјеке.

У безгласној ноћи, множе се причине...
Паук мрежу плете да ухвати сање.
Чудно дрхти срце док слап месечине,
попут драперије заклања багрење.

У бунилу, будни, па помало сневни –
чувари сећања у корену свести.
Необично млади па исконски, древни,

из давних времена, ликови са фреске...
Сенке ћемо своје у светлост подвести –
у лепоту склада, природу гротеске.

БЛИСТАВИ СОНЕТ

Заблистала ти си, у пупољку дана –
ниоткуда дошла, досањана опет...
Невиђена досад, ником обећана,
оденута стихом крочила у сонет.

Као кап си росе прозирна и сјајна.
Уздахом те слила нека давна чежња...
Јабука од злата ил' златна колајна –
недирнута ничим, осмехнута, нежна.

Куд прођеш – засребриш, као вила горска.
Блиставе лепоте, још сјајнијег духа!
Рођена из мора, Пролећна, Милоска,

још ти само душа блиставијег руха.
Анђели шапућу – твоји апостоли –
тако блиста само, Она која Воли.

ТАМНИ СОНЕТ

Овила нас тама, непрозир је свуда.
Без вида се човек зачас стрмоглави.
Мрачни смо од једа и блатни од блуда,
па нас тмина века полагамо плави.

Не чује се смеха, не пролама крика –
само мукле ћутње јека у даљину.
Глумим добом срља хорда безумника,
са слепачким штапом кроз тешку тамнину.

Утамничен ја сам у самоме себи –
само обрис мутни бившега човека,
да ме никад нико препознао не би!

Док нас рђа једе остасмо без срама.
Од себе смо болни и нема нам лека.
Опијени Мраком и сами смо – Тама.

Јанко Вујиновић

ПРОЗОРЉИВОСТ, УМИШЉЕНА ИЛИ СТВАРНА

Исток и Запад²

Воз се приближава Келну. Гледаш из воза час једну, час на другу страну, не би ли још једном, по десети, двадесети пут, макар и тако из воза у покрету, посматрао торњеве келнске катедрале.

Указују се витке вертикале чувене, једне од најпознатијих катедрала у Европи. Торњеви китњасте и прекитњасте.

Колико година, колико мајстора. Деценије и деценије градње. Читав век.

Колико ли је идеја у камен уклесано. Колико људскога рада. Потребе за досегнућем и непоновљивошћу.

Воз излази из станице.

Поглед на катедралу ти сад заклони зграда. Обична ста-мбена троспратница недалеко од пруге.

При врху грађевине, на четвртом полуспрату, практично у поткровљу, у готском раму прозора угледаш лице неке старице. Лице забрађено марамом.

Туркиња у воз гледа. Туркиња, или припадница неког другог народа са Блиског истока, медитеранског подручја Африке. Помислиш, можда је она и са Балкана, јер и по знатном делу Босне, Рашке области, приобаља око све три Мораве, Подриња, па и Херцеговине и Далмације, жене, посебно старије, појављују се забрађене у марама. Не само муслиманске, већ и припаднице других вероисповести у неким руралним срединама, ретко се изван дома, па и у дому, појављују без мараме. А ти, вајни наш, требало би бити, објективни записивач, брзоплето си је именовао Туркињом. Туркиња, па Туркиња! При том именовању, вероватно, имао си на уму да су припадници Турака најбројнија емиграција у Немачкој. Можда би и ти био мало опрезнији у именовању, само, да ниси свестан да ће „запис“ бити објављен у дневним новинама. То ти је, елем, рубрика, једном недељно, субота, на целом ступцу дневника који се припрема у Београду, а штампа

² Првобитна, краћа верзија текста *Исток и Запад* објављена у „Европским новостима“, Франкфурт/М, 9. 11. 1996. Под насловом *Цамија у Келну а црква у Арабији*, „Стремљења“, Приштина, Београд, Косовска Митровица, јун 2019, стр. 49–51.

у Немачкој. Дакле, запис за један дан, а не за месец или годину. Понајмање, заувек. А пошто је то тако краткотрајно, вратимо се на почетак приче, односно на лице које смо угледали у оквиру прозора... На забрађену старицу која као да се пита пристиже ли овај воз са истока?

Одакле ли су њу, мислиш, и како, овде довели? И шта ли та стара жена мисли док месецима и годинама посматра исти приказ, возови долазе и одлазе, торњеви катедрале, бука и мноштво ужурбаног света. Да ли од ових овдашњих приказа бежи у сећања, у нека мања места, села на Блиском истоку, одакле је овде стигла пре две-три деценије, идући за мужем. Или је он први пристигао, а после годину дана, вратио се у отаџбину, па за месец дана поново овде, али сада, већ, ожењен. И за шест-седам година роди им се три-четири, пет-шест потомака, сви већ поодрасли, у пуној снази. Ускоро ће и њихови потомци добијати потомке...

А ти, уместо у витке торњеве у небеса устремљене, ето, гледаш, у том чисто готском оквиру, дакле у западно-европском окружењу, лице старице однекуд из јужно-источних страна.

Готово је, кажеш, стиже Исток и овде.

Свет се одавно меша.

Ипак, не можеш да замислиш да ће се ту, крај катедрале у овом граду на обалама Рајне, уз њене такоређи баршунасте, у камену расцветане торњеве, уздићи и витки, високи огољени минарет џамије. И да ће се са врха минарета, преко јаког разгласа и звучника зачути езан, мујезинов позив муслиманима на молитву.

Не, не можеш то да замислиш.

Али, истовремено, питаш се – А зашто да не?

Да ли су џамије могли да замисле становници Византије и њихови моћни цареви у Константинопољу, потоњем Цариграду, данашњем Истанбулу? Јесу ли знали за такве грађевине у тој вишевековној престоници Истока? Да ли су појаву ислама и његово тако брзо ширење предвидели први учитељи и проповедници, али и житељи Јерусалима? А поносни и учени становници Александрије, Ефеса, Смирне, или Милеса? Па грађани Атине и других медитеранских градова?

Јесу ли средњовековни српски цареви и краљеви, великаши и племићи, док су зидали цркве на широком пространству од Свете горе, Атоса, па до брега изнад Дунава на којем је подигнут Будим, од данашњег Солуна до Сент Андреје, и од Тимока, па и преко Тимока, на истоку, преко Дунава, у Банатској Клисурси до реке Цетине у Далмацији, али и на италијанском приобаљу Јадрана, на западу, док су градили гра-

дове, утврђења, мостове, цркве, манастире... Да ли су сви они могли крај тих грађевина замислити џамије у Скопљу и Приштини, по Метохији и Херцеговини, у земљи Рашкој и по немањихкој Босни? Да ли је велики жупан Немања, да ли је цар Срба, Грка и Арбанаса, цар Душан ишта слутио? А краљ Милутин, градитељ и обновитељ више од двестотине цркава и манастира, како историја сведочи, ако добро и поуздано сведочи, да ли је могао претпоставити судбину тих грађевина? Да ли је српски краљ Босне, потомак Немањића, Котроманић, „краљ Србљем...“ знао да ће само век-два касније, крај његових и крај задужбина Стефана Немање, краљева Милутина и Драгутина, кнеза Мирослава, брата Немањиног, да ће крај свих тих хришћанских здања ницати џамије? И да ће већина њихових потомака, у другом, трећем или четвртном колону, примити ислам? А да ће се они који се не „потурче“ често одметати у хајдуке. Тако ће ратовати саплеменици и сродници, они који су веру променили са онима који су прадедовску веру сачували. Не, изгледа да нико од њих то није слутио. Бар не у то време. У доба када је почела изградња келнске катедрале, у Србији су многе задужбине већ биле подигнуте, али се и даље неуморно и увелико подизало. Ужурбанано, као пред сваку катастрофу. Као да су тај налет са истока ипак наслућивали.

Или, ипак, нису.

Нису, а догодио се.

Ускоро.

Ускоро, јер збиља мало је времена минуло од грађења до разграђивања. Од подизања цркава и манастира по балканским земљама па до рушења. Или, у другом, не знамо да ли и трагичнијем, случају до претварања тих хришћанских задужбина у џамије. И до подизања нових џамија, јер су у неким подручјима Балкана становници ређе милом а покаткад и силом, све масовније примали ислам.

Колико је времена протекло од зидања до разиђивања? Од градње до разградње?

Мало.

Век, два. Ретко и три.

Један трен.

Цамија поред келнске катедрале

Уједињена Немачка 15. 11. 1996.

Поштовани господине Вујиновићу!

Ево једне мале допуне вашем чланку са насловом: „Исток и Запад“, објављеном у „Европским новостима“ 9. новембра 1996...

Пророци (јеврејски) су прорицали долазак Месије, који ће да спасе људе (Јевреје) од греха и ослободи их од ропства у многобожачкој Римској империји! Месија је дошао на блиски исток, те положивши властити живот на крсту, ослободио људе од греха и ропства. Одушевљени спасењем од греха и ослобођењем од ропства, ослобођени људи (Јевреји) одлучише из чисте љубави да ослободе све остале поробљене народе у римској империји! У ту сврху беху оформљени и ангажовани апостоли, Месијини ученици, мисионари и наоружане групе.

Прозревши праве намере ослободилачких групација и активиста, који су у међувремену именовани хришћанима односно представници хришћанске вере, Мухамед се одваја од тих активиста, оснивањем властите ослободилачке групе, коју би данас назвали именом секте, за спасење људи (у оно доба појам демократије и слободе није постојао!), а под почетним називом Мухамеданска вера, касније црква! Између матичне вере, месијанске, Хришћанске и Мухамеданске дошло је одмах до оштрог и непомирљивог сукоба на свим нивоима: идеолошком, мисионарском и ВОЈНИЧКОМ. Хришћани успевају у првим вековима да ослободе и спасу западне пределе и народе Римске империје, док Мухамеданци шире и ослобађају и спасавају северноафричке и источне пределе. Најзад, Мухамеданцима полази за руком, да 683. године заузму и Јерусалим, колевку и центар Хришћанства и Хришћанске цркве, како се то већ у то време називало. Нажалост, у Хришћанској цркви настају све веће размирице, раздори (јереси–шизме), у њиховој активности за ослобађање и спасење људи (човечанства!?). Међусобне, унутрашње борбе бивају све жешће и непомирљивије (у ствари, борбе за власт!) па се 1054. године од матичне цркве одваја католичка секта са седиштем у Риму, која проглашава њеног поглавара за светог оца-папу, а његово седиште у Риму за Свету Столицу, док матичну цркву, источну, осуђује као јерес – шизму, и ступа у отворену борбу противу ње на свим пољима: мисионарском, формалистичком и ВОЈНОМ! У борби противу матичне цркве – у међувремену назване источном црквом –

Света Столица, названа западном црквом, почиње да се служи свим средствима. У жељи да уништи матичну, источну цркву, света столица, западна црква под плаштом ослобађања светих места од окупације од стране Мухамеданаца, у међувремену номинираних као муслиманска црква, организује и стартује ослободилачке крсташке походе са запада на исток! Ти походи су били изазов Мухамеданцима да крену у потеру за крсташима, ослободиоцима и прогоне их до Беча 1683. Наравно, да су са тим османским туристима продрли на запад и њихови црквени симболи, црквена идеологија и обичаји. А све по узору на мисионаре западне цркве, свете столице, јер њихови су симболи храмови а код муслимана су то џамије, то је њихова црквена идеологија! То су наши народи на Балкану, ближи истоку, кроз векове, као жртве ослободилачких крсташких ратова запада и свете столице и муслиманског реваншизма, на својој кожи искусили и доживели. Оно што ће данас и сутра, све више и више, демократски, слободни и од нафте независни запад морати да доживи и да надокнади! Јер, само ако нема нафте целокупна култура, цивилизација, напредак, демократија и слобода ЗАПАДА су доведене у питање! Света столица ће бити принуђена у противном, да стартује нове крсташке походе (наравно, под другом номенклатуром) за ослобођење не светих места, Јерусалима, већ нафтоносних поља и нафте!! Зато нас једна џамија, као симбол нафтоносног, муслиманског истока, поред катедрале симбола културног, слободног, демократског запада НЕ може и НЕ СМЕ узбуђивати! Тим пре, када је од Свете Софије (а НЕ поред ње!!) направљена џамија, па ... ником ништа!

С поштовањем
Ћиталац православне вероисповести

Босански лонац или – где је штампарија из Горажда

Ех, мој добри „Ћитаоче православне вероисповести!“
Ћитаоче или читаоче?

Вероватно и земљаче, бар по овом „ћиталац“, јер по-муслимањени становници средње и источне Босне тешко разликују гласове „ч“ и „ћ“. Има о томе, земљак, и у књигама. А и сам се у то уверавао годину-две радећи у једној основној школи у источној Босни, почетком седамдесетих. Родитељи већине мојих ђака, бар по спољним одевним обележјима, припадали су мухамеданској вери.

Вањским, одевним означањима.

И ја бих, можда, волео да сам тако ушушкан, такорећи заштићен, у непостојању, да могу тако, као и ти, да се не потпишем, односно да се потпишем као – ћиталац православне вероисповести. Волео бих, али не могу.

Но, да читаоце нашег листа не доводимо више у недоумицу, да ствари разјаснимо. Наиме, потписник овог текста је својевремено у једним овдашњим, а по писму и језику нашим новинама, објавио кратак запис о катедрали у Келну, о чувеном келнском Дому. То је напросто једна слика о торњевима и о људском лицу, о једном или више питања, која сам себи, док сам гледао торњеве и лице старице, поставио. Упитао се, свакако добронамерно. И шта се десило? Та литерарна скица, дневнички запис, страница и по текста, изазвала је једног *ћишаоца православне вероисповести* да ми се лично обрати, додуше писмом, али, нажалост, без потписа и адресе. Значи, ја могу да потпишем оно што напишем, а он не може. Или, неће да потпише то писмо пуно асоцијација, вишесмислено, понегде подметачко, понегде наивно али и, за наивне, опасно. Или, једноставно, не пише то он, већ неко други. Но, збиља, те спекулације о аутору овога писамцета су за озбиљне читаоце нашега листа просто непотребне. Јер, не може се полемисати са утварама, одговарати на анонимна писма. Стога сам мало изнад ових редова и презентирао оба текста, без икаквих, чак и без основних лекторских или коректорских интервенција и у свом али у допису, реакцији непознатога, односно непотписаног читаоца.

Ипак, захвалан сам на упућеном писму. И аутору, *ћишаоцу православне вероисповести*, али и уреднику новина који ми је из Франкфурта, где се објављује тај дневник, проследио то писаније.

Јер, подсетило ме то писамце на једно јело. Његовом непознатом аутору је, без сумње, познато кувано јело „босански лонац“. Поготову му је оно знано ако је можда рођен и одрастао у земљи Босни и Херцеговини. У лонац у којем се кува наречено јело ставља се, такорећи, све и свашта. Али, осим босанскога лонца постоји и јело под називом папазјанија у које кувар трпа све оно што му је тренутно под руком. Е такво је, отприлике, и ово писмо које је редакција добила од непознатога, односно непотписаног човека. Збиља, ту је све оно што је, претпостављам, анонимни аутор сазнао, начуо. Сва та папазјанија, збрка: хришћанство и мухамеданство, крсташки ратови и реваншизам, османлијски поход на Беч, џамије и цркве, апостоли и војници, проповеди и прогони, света столица и нафта, освајачи под Бечом као туристи, препорука за џамију у Келну...

Све то, измешано, и, ваља признати, доста вешто скувано само ме је подстакло да отворим *Енциклопедију живих религија* (Abingdon press, Nashville, Tenesi, 1981.) и да о оснивачу Ислама прочитам неколико података. А док читамо ове историјске чињенице о Мухамеду, поштованом *чишаоцу* *православне вероисповести* постављам доста једноставно питање: колико су османлијски освајачи порушили православних цркава и манастира Балкану, а посебно на Косову и Метохији, по Херцеговини и Босни?

А шта је са црквом у Горажду?

И са штампаријом која је осамдесетак година после Гутемберга, ту, на Копачима, крај Горажда, штампала књиге?

У сред, неко ће рећи „дивље“ земље Босне!

Које – дивље земље када су ту јеванђеља печатана у 16. веку.

Није то могла бити дивља земља када је у та доба имало штампарију. Па толике руднике, утврђене градова и подграђа, млинове и ваљарице, занатске и преписивачке радионице...

Далеко ти је та Херцег-Босна, земљаче, била од свакакве дивље земље.

Мухамедов напад на трговачки караван

Мухамед (око 570–632. године), рођен у Меки у осиромашеном клану племена Куреиш. Сигурно се зна да је био сироче (отац умро пре, а мајка непосредно по његовом рођењу), одгајено код стрица Абу Талиба. Сура 93. описује Мухамедову младост и сиромаштво. Каснији Мухамедов материјални успех се може приписати његовој, најпре пословној, а затим брачној вези са богатом удовицом Хатицом.

Мека је у то време била главни град Хицаза, северног дела Арабијског полуострва, град који је држао трговину зачинима у том делу света.

Није сасвим јасно да ли је Хатица или неко из њене породице (можда њен сродник, *учени хришћанин* Варака ибн Науфал) пружила Мухамеду неку врсту верске подуке, али је сигурно да га је она подржавала у почетним кризама верског искуства. Хатица му је, исто тако, обезбедила знатан друштвени положај у богатој Меки.

Под утицајем хришћанских мисионара и напредније јеврејске заједнице, Мухамед је уместо политеизма усвојио неку врсту монотеизма. Такође, попут хришћанских проповедника, али и по традицији свога племена, обичавао је да се једном годишње, на месец дана повлачи у осаму.

На планини Хири, у близини Меке, доживео је своје прво религиозно искуство.

Догађај је, кажу, толико уплашио Мухамеда да је у једном тренутку помишљао и на самоубиство. Постоје сведочења да га је од тог суицидног чина спасла визија лика анђела Гаврила, Габриела, преносиоца божанског откровења Мухамеду.

И не само Мухамеду.

Прва откровења су била надахнућа.

Мухамед би се увијао у огртач да би се припремио за њихов долазак, иако се наилазак тих откровења није могао предвидети.

А када би откровење наилазило, Мухамед би се и физички мењао, тресао се и обилно знојио, чак и за хладних дана. То је навело клеветнике да претпоставе да је имао епилепсију, боловао од падавице, а та се представа међу западним ауторима задржала кроз многа столећа.

Мухамедова духовна свесност почела је са увиђањем среће која га је пратила у трговачким подухватима и у вези са Хатицом, која је, верује се, прва са својим ћеркама и прихватила ислам.

Његово проповедања је такоређи у почетку било непримећено, али се постепено ширило.

Касније, становници Меке увиђају како проповедање ислама представља претњу њиховој трговачкој и верској превласти над арапским племенима. Мухамед шаље своје следбенике у Абисинију, а увидевши да околина Меке постаје све нерасположенија према њему, он предузима путовање из овог града у Јерусалим, а одатле, како каже сура 17., кроз седам небеса стиже до божјега престола. Коментари се не слажу да ли је ово била визија или стварно, физичко путовање, али, без сумње је то да прича о путовању и успињању садржи доста елемената хришћанске и јеврејске традиције.

После неуспешних преговора са градовима који су припадали меканској економској конфедерацији, Мухамед се окреће арапским племенима у Медини. Они су више били заинтересовани за Мухамедову улогу посредника и миритеља него за његове верске поуке. Мухамед тако добија место у политичкој управи града, као врховни судија за све расправе. У тада 622. години насталом тзв. Мединском уставу призната је аутономија двома верским заједницама – јеврејској и муслиманској. У то време је доста муслимана прешло из Меке у Медину. Противници Мухамедови су били Јевреји и њихови арапски савезници који су контролисали локалну економију. Међутим, јеврејска племена, мешана арапско-јеврејска и арапска племена су била међусобно супротстављена и Мухамед је на себе узео задатак да их сједини у једну заједницу.

Да би у Медини засновао исламску заједницу, Мухамед је морао да пронађе извор прихода како би могао да издржава своје следбенике који су живели од милостиње помагача.

Почео је са пљачкашким походима на караване меканских трговаца.

После тога је дошла прва велика муслиманска победа код Бедра. Мухамедови следбеници су, уместо на очекивани богати, али слабо заштићени караван, наишли на јаку војску. Ипак, под командом Мухамедовом успели су да је савладају и дођу до богатог плена.

Захваљујући овој победи Мухамед је стицао све више присталица. Рат између северних и јужних арапских племена завршен је муслиманским заузимањем Меке. У том окршају и Мухамед је био лакше рањен. Мухамедови следбеници су после победе били немилосрдни – сва јеврејска племена која су сарађивала са немуслиманима била су протерана из града 628. године. Мухамед је исто тако освојио и утврђени јеврејски град Хеибар, али је његовим пораженим становницима дозволио да остану на својој земљи уз плаћање пореза који је износио половину њихових годишњих приноса...

* * *

Ето, мој драги *чиџаоче љавославне вероисповести*, тако ти то, између осталог, пише у овој енциклопедији о оснивачу ислама и о почецима мухамеданства.

И како тада, у седмоме веку – освајачки и пљачкашки походи, протеривање поражених, насилно ширење ислама, разни порези, цихад итд – тако и данас, на измаку двадесетог века.

Далеко је то од крсташких ратова или од отоманског напада на Беч који се збио два и по века после последњег крсташког похода.

Далеко, а нама двојици, рођацима са Балкана, стварно близу.

Баш као што је мени далеко твоја последња тврдња да се претварањем Свете Софије у џамију заправо није ништа десило.

Јесте, десило се, драги мој непознати земљаче и сапатниче.

Десило се то да се нас двојица данас, ето, разликујемо.

Ја се, видиш, потписујем. А ти, не!

Ипак, поздравља те твој!

Коментар, уреднички, после двадесетак година

Под јесен 2018, двадесет и две године по објављивању странице и по текста, једног ступца, о дилеми аутора има ли места једној муслиманској богомољи у Келну крај чувене катедрале, председник Турске је управо отворио велелепну џамију у овом граду. Највећа је то џамија у Западној Европи. Унутра се може сместити хиљаду и двеста људи. У грађевину се улази кроз деветора врата. Изнад средине здања уздиже се купола са месецом и звездама. Унутрашњост је декорисана мотивима из периода Селџука. Грађевина има чак седамнаест хиљада квадрата. У том простору смештена је библиотека, пословне канцеларије, галерије, сале за семинаре и изложбе, паркинг...

Иначе, само у Француској живи већи број муслимана него у Немачкој. У сада једној, уједињеној Немачкој живи скоро пет милиона припадника мухамеданске вере. Од тог мноштва, око три и по милиона потиче из Турске.

На свечаном отварању џамије, Реџеп Таип Ердоган, председник Турске, одржао је говор. У том обраћању, поручио је својим сународницима да се још више школују, марљиво уче немачки језик, улазе у градске и покрајинске скупштине, и да се множе.

На крају, остаје питање да наш хроничар није споменуо џамију у Келну, да ли би она била подигнута.

Тачнија упитаност гласи има ли записивач моћ предвиђања! Или, пак ту могућност има „читалац православне вероисповести“?

Стварну или умишљену прозорљивост.

Један од њих је сигурно поседује.

Али, који?

(Из рукописа *Немачко-српска/ Српско-немачка свеска*)

Томислав Крсмановић

ОСВЕТА ЗМИЈСКОГ ЦАРА

Година 194. (дашум заборављен). Разрађен детаљ из аутобиографског романа, ВОТКА, ШЉИВОВИЦА – Сага о ...ићи-ма. Први том 1940–1953.

Речица Узовница, као мало повећи поток пролази на пар стотина метара од Узовничке основне школе, чији сам ученик. Прелива се преко разнобојних каменчића на свом самотничком путу ка ушћу у велику зелену Дрину у Узовничком пољу, које је неколико стотина метара ниже.

Затицао бих себе у самоћи лутам обалом хировите и хучне Дрине, њеним притокама. У прозирним вировима промицале би ми мисли у воденом ковитлацу комешајући се са рибама и раковима.

Када се десио овај догађај, Дрина је била надошла од киша, од отопљених снегова са планина, из наше куће на брегу кроз прозор заљубљено сам посматрао Дрину и стално мислио на њу. Ето је ту пред кућом, сада је огромна, само ваља кладе и балване отете од планина и непрестано хучи.

За време школског одмора, имао сам обичај да отрчим и неколико минута седим на уздигнутој травнатој обали уживајући у бистрој брзој речици. Докорачао бих до самог зеленкастог жубора, завиривао под корење, царао моткицом у плитке вирове, стреловито би сукнуле рибице, ракови би као елегантни гвоздени украси скамењени у кориту речице, непомични, као оживљени мртви предмети, у трену шмугнули у корење тужне врбе.

Тога дана, на одмору између часова, опет, као толико пута, одјурих нестрпљив до речице, седох на травнату повисоку обалу у зеленом густишу сањиво зурећи у зелену брзу водицу. Уска речица која би се могла прекорачити, бистро зелена, брза, преливала се преко сјајкавих каменчића и шљунка, правећи вирове. Птичице и јата дивљих голубова се као из облака стуште однекле, донесу мирис зелених поља, или залепршају крилима са неких црвених кровова, загучу и жедни зашљапкају ножицама да се напију.

Али та иста речица Узовница уме да нарасте од киша и снегова, па се мутна као орање сјури, као помамни поводањ

затутњи из планине, очас поплави читаво поље, које се претвори у право мало језеро. Настао би истински потоп.

Неколико метара од мене низ речицу на путу Љубовија – Зворник, истрошена ћуприја спајала је обале речице. Чини ми се да се понекад на дну љигавог каменог стуба кад речица лети скоро пресуши, помаљају водама и вековима излизани римски бројеви. У овом подручју су се водиле битке између Латина и Грка, између Латина и других племена, илирских, трачанских, или словенских, не знам поуздано, историја то још није довољно разјаснила.

Дрина је одувек била граница. Дрина није само река, него читав океан, који невидљиво дели, или спаја наше земље и људе. Изгледа да су Словени прастари староседеоци Балкана? Или су се мешали са онима које су овде затекли. Како год да се окрене, ми смо староседеоци Балкана, у исто време и Словени и балканска племена. Пола Узовнице плаво као Руси, као Немци, а пола црномањасто као неки туђинци дошли однекле са југа, из далека.

Подигох летимице поглед ка другој обали, на неколико метара од мене са друге стране речице угледах ужасан приказ. На малом, заравњеном шљунковитом узвишењу, обрастлом зеленом сочном травицом, лежало је на стотине склупчаних змија, и то најотровнијих, одмах их препознајем по испрекиданим шарама на телу, неке су имале главе у облику срца, све су биле уплетене у плетенице, непомичне, као бусенови планинског камења.

Сетих се, неко је споменуо да је сад време парење змија. Оне су сада мирне ако се не дирају, али, ако се угрозе, тада су најопасније и најотровније.

На прашњавом макадаму забректа нешто, бучно зашкрипаше кочнице, спазих грдосију од возила како пређе мост, нагло стаде у месту, као укопано. Никад досад нисам видео тако велики камион.

Муклу тишину реметили су само цвркути врабаца. Мир природе заталаса шкрипа врата камиона, до мене допре весео говор двојице мушкараца, из кабине такорећи пред мене, искочише два млада весељака, плава, повисока, плећата војника и одмах кренуше ка речици. Спазише ме и из неког разлога померише се мало иза жбуња. Схватих зашто, видех два јака млаза жуте мокраће како уз гласан пљесак падају право у речицу.

Одмах препознах да је један од њих наш партизан, а други Црвеноармејац, исти су као у буквару, са истим капама и црвеном звездом. То ме зачуди, откуд Црвеноармејац овде, јер они уопште нису залазили у овај крај, бар ниједном до сада? Ваљда се Црвеноармејац зближио се са партизаном, тамо негде на северу, можда код Шапца, па су дошли у партизанов завичај, да упознају запенушану лепотицу Дрину?

У једном моменту, на моје запрепашћење, два млаза мокраће, уз праскаво шушкетање падала су право на клупко змија. Како ће на то змије да реагују, била је моја прва помисао у том тренутку?

Змије почеше да се мешкоље, неке сањиво и тромо подигоше главе, пиштале су тихо, палацајући љутито језицима. Онда зашишташе још гласније.

О змијама често размишљам, сетих се како је у оближњој речици претходне године, једна жабица на моје очи, престрашено скочила великој змији право у уста, змија ју је једноставно хипнотисала. Стално ми се по мислима врзало оно што је толико пута испричала баба Бојка: Док је чувала овце овде у планини испод Мачковог камена у корењу огромног храста угледала је велику белу змију, налик на змаја. „Стрефи ме струма, дуго сам у плаветнилу планинског језера виђела свој лик разбијен у парампарчад“, присећала се она.

А, видео сам и својим очима, да чика Драго Зврчак уме да разговара са змијама.

За то време и војници схватише о чему се ради.

Партизан скочи као опарен, јурну ка камиону, скоро је трчао држећи у снажним рукама две повеће канте бензина, сјури се ка бедему изнад клупка змија, па поче снажно и бесно да их посипа бензином. Кад обе канте испразни, маши се руком за цеп, извуче шибицу и неколико листова новина, кресну упаљачем и запали их, па поче да их бесно баца на клупка змија.

Црвеноармејац га одлучно ухвати за руку: „Њет, њет, пуск!“ покушавао је да га одврати. Није вредело, партизан је и даље бесно бацао запаљене листове новина на змије.

Настаде приказ какав никада у животу нисам ни сањао да ћу видети, и који никада нећу заборавити. Клупка змија се претворише у прави мали пожар. Писка, шиштање, вриска, јауци, запомагања, лелек, крици, јаукале су као људска бића, као жене, као деца. Запаљена змијска тела су се грчевито увијала, горела су, живо змијско месо и кожа се претварало у из-

дужене сагореле костуриће, нестајући наочиглед присутних. Наоколо се осети мирис нагорелог змијског меса.

Змије су биле затечене у највећем блаженству, а ватра их је управо из тог стања гурнула у највећи и најужаснији бол и страдање. Нису схватале шта се десило, ко је то урадио, биле су невине жртве онога што се десило без разлога? Бацале су клетве због бола који су осетиле, све је наоколо одјекивало од љутине и осветољубивости.

Побегао сам, потресен трагедијом змија.

Изненадио ме је овакав поступак младог партизана, то је за мене било непотребно. Змије су опасне ако се дирају, али, ако им се не прилази, неће да уједу. Чим постоје, значи, потребне су природи? Чему такав поступак? Свидео ми се поступак Црвеноармејца, али сам имао оправдање и за партизана, био је у рату, огрубео је, постао је зао, пребрз, светољубив, подивљао је. Видео сам у току ратних година разне војске које долазе из борби, војници би постајали агресивни и сурови. Можда га је некада ујела змија, или некога од његових?

Окретоше се и упутише ка гломазном возилу. Партизан је корачао дугим корацима, у ходу снажно машући рукама, Црвеноармејац је заостајао иза њега, без речи, замишљен. Чух како залупише врата, Зачу се брујање мотора камиона који замаче у облаку прашине, ка Зворнику.

Причало се, затим, да су се змије осветиле младом партизану.

Ево детаља те приче.

Спарног сунчаног дана, партизан је довео свога пријатеља Црвеноармејца у зворничко село Ц. да преноће у његовој напуштеној кући, која се бели у ужареном камењару на брду изнад села. Отац и мајка умрли, браћа и сестре се раселили. Кућа испод брда усађена у сунцем угрејано сивкасто стење које окомито пада ка пољу била је дуго празна, сва зарасла у коров и траву, до ониских прозора. Иако је полако падала ноћ и даље је било врело. Једва су се пробили до врата куће кроз авлију, трава беше нарасла до препона.

Уморни, задремали су у тишини, цврчали су они благи летњи цврчци, у приземљу је био један кревет у који је легао партизан када је Црвеноармејца одвео уз степенице, на спрат, у собу где је био други кревет.

Споља је партизану ударала право у очи драга завичајна месечина. Задовољан и уморан брзо је заспао.

Из мирног сна нагло се пробуди и запрепашћен на поду виде безброј уздигнутих, дугачких, шарених опруга, које су се лелујале кроз месечином обасјану собу право ка његовом кревету, са уздигнутим главама. Разјарено су шиштале. Помисли да му се то причињава. Али у том часу осети да се нешто креће у кревету; безброј ледених живих опруга се мицало испод ћебета, обавијајући му се око ногу, бутина, пузећи му уз ноге, преко стомака, груди, ка глави, устима, ушима... Неколико змија му се обави око руку, и врата. Све змије које су биле у просторији се бацише као једна на њега, бесно шиштећи. Почеше да га уједају свуда по телу; једна му се увуче у ухо, а друга, када је јаукнуо уђе у уста, шмугну у стомак.

Скочи из кревета, и поче да запомаже. Напуштена кућа одјекивала је од јаука. Црвеноармејац у слатком, дубоком сну ништа није чуо.

Када се ујутру пробудио певушећи сиђе по свога другара, отвори врата собе и гласно повика: „Владимир, давај!“ Погледавши на његов кревет и на под, видео је само змије, док је његов другар лежао мртав, избечених очију, жут као восак.

Ужаснут затвори врата, истрча на пут, седе у камион и даде гас. Камион је забректао разлоканим путем, на коме није било никога, јурио је на север, ка равници, која се од Лознице простирала све до Украјине и Русије, Урала...

У народу постоји веровање да у оку мртве змије остаје одраз лика човека који ју је убио. Змије, предвођене змијским царем, крећу у пошраћу за починиоцем. Чим га уоче, нападају га и свеће му се за смрт посестрине змије.

Напомена уредника

Љиљана Лалић

ПЕТ ПЕСАМА

ФРОЈДОВА КУЋА – МУЗЕЈ

Позвоните, молим,
господин Фројд Вас очекује.

Док ходате уз степенице
удишете необичан мирис, стогодишње искуство
ослобађања од страха...
Вођени свјетлом и тамом
зауостављате се поред кревета
На тренутак Вам се чини да је празан
али тек сте му се приближили
чекате свој ред
Из сусједне собе допире подрхтавајући глас
госпође Анне.
Изискује наизмјеничан дијалог са њом и самим собом
са свјесним и несвјесним.
Фројд напушта Беч
одлази у Париз, Лондон...
Он је болестан.

Враћа се Вама на разговор
Сада је ту као и раније.
оставља шешир и торбу за путовање
Почиње п с и х о а н а л и з а...
Камин мирише на пепео
преко њега се пресијава топла кестењаста.

У другој соби чујеш, опет неко разговара.
Дјевојка извлачи из ормара црне мајице
са бијелим отисцима штампача.

Кроз прозор собице, преко вазе са цвијећем
гледаш улице Беча се растачу
јер свијет у гомилама долази и одлази.
Звонце је усијано и промукло одзвања.

Годподин Фројд се не узнемирава
стражари – фотографије чврсто стоје на зидовима
Наш разговор се наставља као непрестано опраштање
не можемо да побјегнемо од анализе
Себе – Фројда.

МАЈЧИНЕ МИЈЕНЕ

Огртала се у црнину
црнину
црнину.
А преткрај пожели
да буде жена у црвеном
небеско плавом
да се насмијешу у раскошној зеленој.

И промјену направи...

А затим оде
у бијелу свјетлост
свјетлост
свјетлост.

СУША

Улице су препуне врелине
шетачи се додирују у пролазу
топлота асфалта и ограда растаче се по увелим травњацима.
Двије шаке и дугу мокру косу придржава жељезна капија.
Бљедолико лице лебди у тами.
Тијело разобличено
нечујно
скоро непостојеће, не видиш.
Само риједак шетач, тргне се, осврне
осјетивши непознатог посматрача у близини.

Његове кораке прати ноћ
и бестежинско исушено стање.

Неколико улица даље
једна жена сахранила је брата
и суза нема.

УДОВИЦА У ПОСЈЕТИ

Мирјани

Између мноштва црних камених птица
што су се спустиле на поље
држећи у кљуновима и на леђима
разнобојно цвијеће
тискала се уским вијугавим стазама
носећи свијеће и бијеле хризантеме.

Убрзаним корацима подстакнутим хтијењем и
Тугом
приближи се и
застаде.
Цестом су јурили аутомобили.
Путници су зажмурили на трен.

Поравнавала је каменчиће
на гробу
чупала и прекоравала подивљалу траву.
Прсти су јој дрхтали као пламичци
у дубини.
Љубила је све свијеће
прије него им је додавала свјетлост
од које су се растапале.

Мирис воска – катарза.

Дуго је ћутала
као да није имала шта да каже,
али одједном
разгори се монолог-дијалог.
„Иди кући дјечи...
не могу ти помоћи... можда
не знам... погледај пролазност
исцијели се.“

SACHER СПОРАЗУМ

Сусретљиво вас дочекује елегантни мајордом
у свечаном фраку боје вина из Бордоа
са проницљивим погледом препозанаје оне
који су се одлучили на Sacher споразум.
Пред њим ниче дјевојка љубичица
и са осмјехом одведе вас до стола у углу
одакле најбоље посматрате све.

Са устрепталом мљечном пјеном
стиже кафа
Мирис опија све присутне.
На средини стола, на чистом порцулану
Краљица Сацхер блиста са печатом јединственим, преузви-
шеним.
Напољу, иза високих прозора
са двадесет и осамдесет живот ври.
Размјењујемо осмјехе и хватамо их длановима
на којима се расцвјетавају сунцокрети.

Ломимо печат
као да желимо одагнати сумњу
и вјерујемо у ријечи
гутамо их са слашћу.

Мирослав Радовановић

ДВОЈНИК

У Милану често се јављала потреба оживљавања прошлости. Довољан је био неки стари цртеж да у њему пробуди жељу да оживи слику. До њега су стизали неки чудни гласови прошлости стварајући ехо. Остајући сам у кући, предавао се истраживањима по ормарима и комодама наслеђеним од предака, откривајући старе породичне фотографије. Овековечени простори и ликови будили су фантазије, покушавао је да буде камера која ће оживети простор и људе, дати им динамику, насликани црно-бели простор давно ишчезлог времена претворити у нешто ново испуњено бојама, нешто чиме се успоставља комуникација. Ноћима су га походиле жене са којима је успоставио само површне контакте које су га брзо напустиле. У размишљањима и маштањима давао им је много више значаја. Размишљао је о њима, замишљао њихове животе, надграђивао њихове сексуалне прохтеве и жеље мислећи да ли је некад у њиховим додирима са давном прошлошћу присутан. Вероватно су то већ биле отежале, времешне жене, само их је он у својим ходочашћима у прошлост видео као младе и пожељне.

Опседнутост прошлошћу биће пресудна за његово студирање историје. Наследства, по очевој и мајчиној линији, омогућиће му да постане рентијер, да новац и рад не буду нешто чему ће морати да се посвети. Моћи ће лагодно да се преда читању, медитацијама, уживљавању у прошлост, да се отисне у просторе који су га мамили својом необичношћу. Читање је било одклон од стварности, а у њему се развијала и вештина сјајног памћења, претварао се у архив у коме се таложило енциклопедијско знање о догађајима и стварима којима је придавао значај. Откривајући у документима, сведочењима, писмима, сликама, артефактима који су лежали данима и годинама под дебелим слојем прашине, неке полазне тачке за своје изазове, уживљавања, поистовећења, чудесне инспирације. У мутним и одбаченим словима и сликама, налазио је импулсе за своја ходочашћа – видео је себе као фараона окруженог обнаженим робињама, витеза што језди у одори темплара на арапском коњу под зидинама Јерусалима, галиота окованог што весла у загушљивом потпалубљу окру-

женог смрадом ознојених тела, на рукавицу му је слетао соко са тек уловљеним зецом који се копрцао у самртном ропцу, осећао је пријатан дах прелепе племкиње поред распламсаног камина у неком средњовековном дворцу, поред њега гасио се живот обнаженог човека набијеног на колац, био је четнички осветник над усташама, снајпериста Заркавијев у Фалуци који немилосрдно решета беле Американце... Слова и цртеже населио је динамиком неког стварног живота, додавао је свему примесе себе, својих пројекција, проширивао је прочитано и сазнајно у неочекиваним смеровима. Брзо и спретно овладао је компјутером који му је омогућио продоре у неслућене садржаје онога што га је привлачило. Архиве и библиотеке заменио је осветљени екран.

Прочитао је Андрићев роман „Омерпаша Латас” и постао опседнут ликом потурице Миће Латаса, ликом моћног турског сераскера (врховног команданта турске војске) који гуши побуне у моћном царству које се ближи сутону. Импресионирао га је лик човека који се нашао у правом тренутку на правом месту и искористио своју шансу. Веровао је у случај, ту чудесну реч која отвара све двери, само је треба препознати. Почео је инфантилну игру поистовећења са Омерпашом Латасом, убеђен да успева да уђе у његов лик, у туђу егзистенцију, живећи у самоћи двојника из прошлих времена. Замишљао је његов поход на Босну, сламање побуне босанских бегова и кољеновића, сурову одмазду за сва зла почињена његовом српском роду коју ће извести његов двојник. Често је водио дуге разговоре у самоћи са замишљеним непријатељима, дивио се својој одлучности и бриткости.

Тако је прошло неколико година у читању свега што је везано за живот и дело овог славног потурчењака у коме је Милан видео националног хероја који се генијално користи ситуацијом. Шетао је туђом биографијом, повремено се уживљавајући и у љубавне подвиге свога двојника који је са годинама постајао све незајажљивији у љубавним прохтевима. На овом свету ништа не ишчезава без трага. Увек нешто о великим људима преостане – запис, писмо, сећање, материјална ситница, слика, сведочење... Милан је грозничаво трагао за оним што га везује за давно несталог двојника. Пронашао је многобројне историјске факте, слике, предмете, грађевине у којима је Омерпаша Латас боравио или се веровало да је у њима био.

Од свега највише га је узбуђивала Омерова одлучност, моћ да савлада препреке, да удовољи својим хтењима и страстима које су расле са годинама. И сам се ослобађао страха, неког необјашњивог грча који му је био урођен. Чинило му се да захваљујући Омеру улази у неки бољи свет, ситуације које решава са лакоћом.

Пронашао је сведочење историчара Галиба Шљиве, врсног проучаваоца лика и дела Омерпаше Латаса, о сераскерском „љубавном подвигу” у Травнику. Омер је обожавао, у позним годинама, необичне жене, па су му тако његове слуге привеле изузетно корпулентну Циганку Фатиму, певачицу и жену лаког морала из Травника која је задовољавала богате бегове. О њој је у чаршији ишла прича као о незајажљивој жени која може пружити изузетна задовољства. Била је то расна лепотица, са великим грудима, увек насмејана и орна за шалу. Омерова пратња тврдила је да му је љубавним умећем „завртела памет” и да је дуго остала у његовој близини. Често му је певала тужне севдалинке које је сераскер веома волео.

Милан је пожелео да коначно, након дуге љубавне паузе, пронађе жену која ће одговарати Фатимином опису. Осећао се потпуно сам, тапкао је у месту, погубљеност је била најевидентнија одредница његовог стања. Видео је живот као низ промашаја и мислио је да ће један љубавни излет унети ведрину у његов монотони живот. Ни Омер не би успевао у својим војним и политичким намерама да није имао отклон у повременој сексуалној глади. Испред хотела „Асторија”, у близини железничке станице, одабраће за дружење тамнопућу, сисату, корпулентну проститутку. Изнајмили су собу у истом хотелу и проститутка Мила (рекла му је да се тако зове) преузела је игру. Њена решеност и одлучност одговарале су Милану и његово препуштање и уживање водило је до врхунца. Видео је једно моћно тело, велике груди које су га узбуђивале и чинило му се да је под хипнозом. Сви Милини покрети били су прави, шумови тела производили су сладотрашће, дубоко дисање, поклапање удова, осећао је како продира у пријатност, њено љубавно умеће водило га је до врхунца, чинило му се у завршници да намештај и соба заједно са њима лебде у неком неодређеном простору. Са висине посматрао је себе и Милу у заносу који га је опијао. Његова ранија апсурдна погубљеност претварала се у нешто пријатно, што га испуњава и чини срећним. Поновио је сексуални до-

живљај са Милом више пута, плаћајући је знатно више од њене тарифе.

Поново се враћао испуњен радошћу бездану историје, трагајући за ишчезлим, пред њим се отварао читав један непознати свет са сувише јасним гласовима, сликама, мириси-ма. Милан је осећао интонацију времена прошлог, опседали су га слике Омерових похода и успеха, а истовремено му се чинило да је Мила заправо Фатима. Није могао да разлучи да ли се стварно догодило или не, али је чуо Милу док се туширала у соби хотела „Асторија” да тихо певуши севдалинку о несрећној љубави неког бега и сироте девојке.

После секса са Милом будио се веома рано, у полусну, опседали су га призори секса са женом која му се у потпуности предавала. Осећао је да се телом, након устајања, шири нека лакоћа. После дужег времена био је безбрижан и успорен. Након умивања и бријања дуго је посматрао свој лик у огледалу и чинило му се да се некако подмладио, да му се кожа затегла, а очи добиле сјај. Осмехивао се сам себи.

Његови пријатељи и познаници имали су породице, животну путању посуту јасним знацима по којима су могли да се крећу уједначеним кораком. Милан је био лишен тога и у животу се кретао хаотичним скоковима, та путања се безразложно прекидала, повремено се враћао на почетак. Познанство са Милом изазвало је потрес у његовом животу који је све променио и окренуо у позитивном правцу. У мислима се враћао у младост, на стрепње првих састанака, када је дуго у глави разрађивао стратегије срећних расплета. Замишљени сценарији нису се остваривали. Испуњавали су га страх и нелагода, ознојене руке, благи додири деловима тела партнерке која није одговарала. Неко је у њему кварио игру, испуњен је био страхом да не испадне смешан и повлачио се поражен и преплављен сетом. После је дошло успињање друштвеним лествама, стратегија да се допадне, али и одвратна хладноћа, прорачунатост која је емоције и секс гурала у други план. Његове везе са женама биле су површне, без страсти, отаљавање неког посла, сумње у себе...

Сада је становник мутне одреднице средњег доба. Миланом се разлива нека топлина, јавља се блага сензација која прекрива време самоће, неиспуњености. Живот се наставља, али он у њему није илегалац, већ моћни учесник, успешни сераскер што крваво гуши побуне и задовољава своју сексуалну страст.

Залазећи у године, престао је да путује. Основни разлог није био материјалне, већ метафизичке природе. У њему се јављао патолошки страх од замене простора, непознатог окружења, промене. Посветио се само себи и почео је да тоне у прошлост тражећи неке кратке секвенце које су остале неразјашњене и недоречене. Почео је да их записује тражећи неку полазну тачку, нешто што ће га везати за неку дестинацију, простор, загубљени датум. Намеравао је да напише роман о свом двојнику Омерпаши Латасу, али да га прожме са много више литерарних опсервација. Заправо, историчара, архивара у њему полако, али сигурно замењивао је маштовити писац, фантаста који се кретао неким новим, освојеним просторима у којима је све мање било чињеница, а све више имагинарних конструкција.

Јасмина Малешевић

У РАДЊИ НЕБЕСКОЈ

Кад умре обућар, тргну се ципеле које је направио. Задрхте нове, старе, одбачене, поцепане и ципеле о којима је маштао. Поставе им пукну и раскрваре палчеве. Штикле се поломе и храмљу до куће. Побеснели лубови одеру пете. Табанице се згрче и нажуљају прсте. Пенцете се пробуше. Кожа се скупи и намрви кости.

Без обзира да ли су анђели или ђаволи, ципеле пошаљу цветне кораке, да испрате свог творца.

Пре седам година, у радњу небеску, уселио се мајстор Остоја. Наставио је да кроји лица за ципеле и да по њима куцка. Спустио би чекић на облак, а калупе избодене ексерчићима, стављао је на одраз панкле, која је некада била његов радни сто. Ушивао је замишљене делове обуће месечевим нитима, а ђонове лепио сунчевим зрацима. Редослед рада био је потпуно исти, само је начин израде прилагођавао круговима кроз које душа пролази, да би се упознала с Богом.

Из шољица за кафу обућари пију пелинковац. Али сада, мајстор Остоја узима две стаклене чашице из излога. Дува у њих да истера прашину. Чека да куцне час који се протеклих месеци најављивао и одјављивао. Час који ће преселити још једног обућара на небо.

Нешто је зашустало иза Остојиних леђа, слично лепету крила када осете тачку ослонца. Он се тргнуо. Угледао је испрекидану светлост како последњим таласима снаге покушава да се сажме и преточи у шапат.

– Жико, да ли си то ти? – питао је стари мајстор, још увек с неверицом, јер по годинама замањским, Живорад може да му буде син.

– Ја сам... Толико сам уморан и намучен... Немам снаге ни мртав да будем...

Мајстор Остоја је привукао ниску, обућарску столицу, а затим придржао Жикку, да натенане седне.

– Жиле мој, кроз исте сам муке прошао... У сандуку, чувам флашу Горког листа. Попићемо по коју капљицу...

Клупко пригушене светлости почело је да се комеша. И као у сну, када је све могуће, Жика је из унутрашњости душе, извукао велики жут лимун.

– Ово сам ти донео!

Пре него што је узео лимун, Остоја је удахнуо...

– Још увек мирише! – широким ножем за трашење, пажљиво је исекао два колута и бућнуо у чаше.

– Добро ми дошао, мајстор Жико!

– Боље те нашао, мајстор Остоја!

– Да попијемо по једну кап, на искап!

– Да попијемо, кап по кап, на искап! – живнуо је Жика.

Ако у бескрају постоје глаголи, мајстор Жика је седео, мајстор Остоја је стајао поред њега. Капљице пелина су светлцуале, сливајући се ка месту у коме ће се, само на тренутак, додирнути њихови путеви.

Кедери, капне и бранзоли, ненаметљиво су махали. Нечујно су звецкала клешта за цвиковање, трonoшци за укивање, зумбе и шила. Шпиритусна лампа задржавала је дах, у ишчекивању новог пламена. На овом светом месту, тачан отисак стопала као и дужину газишта могао је да узме само Бог.

Загледани у своје занатске животе, Остоја и Жика пронашли су брдо направљених ципела. Присетили су се мустри по којима су их правили. Препознали су муштерије које су их носиле, срећни што су остали у тајном дослуху с њима.

Наједном, Жика је покушао да устане. Зашуштао је јаче, као да се окрепио и раширио.

– Молим те, дај ми...

Остоја је полако развезао чвор и скинуо кецељу. Толико је лепка било размазано по њој да је личила на оклоп.

– Увек сам волео зелене кецеље – осмехнуо се Жика.

– И ја...

– Помози ми да ставим наш витешки оклоп.

Пре него што му је помогао да је навуче, Остоја се осењено крсним знаком.

– Нека те чува и сачува, у радњи небеској, Жико!

– Болест ми је истерала страх из костију... Више се не бојим.

Остоја је сипао преостале капи у чашице и флаша је нестала. Да је имао језик, он би се развезао. Али свеједно, речи су саме себе стварале.

– Умирати, уморити се, умирити се... Ако се поново родим, бићу песник.

– Ми јесмо песници. Наше песме су ципеле... За путнике, у свим правцима – побунио се Живорад.

- Ако је тако, а тако је... ускоро ћемо се растати.
- Знаш, Остоја! Нема састанака без растанака.
- Остао ми је последњи круг, пре него што упознам Бога.
- Ако препознаш Бога, реци му... да ћу...
- Доћи ћеш, наравно... Али, док не стигнеш, много ће још ципела проходати свемиром.
- Како то мислиш?
- Звезде су ми поручиле да радњу оставим теби.
- Али, Остоја, то је твоја радња.
- Овде нема власништва, нема слабости... Куцкао сам да уобличим савест и да чистом љубављу мислим на своје вољене. Зашто да губиш време? Почни одмах да радиш!
- Хвала ти, мајстор Остоја!
- Нема на чему, мајстор Жико!
- Пре него што се претворио у нови вид енергије, Остоја је извукао фиоку за алате.
- Ако ти затреба ... камен за оштрење... Ту су и циркле, турпије, куке за извлачење. Радла, додуше мало климава и пар обртаја... да направиш чизме од огњила.
- Нека ти је срећан круг... драги Остоја...
- До скорог виђења... мили мој Жико...
- У име вечног живота, Жика је узео чекић и наставио да куцка. Неколико жар птица, слетело је на земљу.

Милораг Владимиров Вучићевић

ЦИПЕЛЕ

Треће недеље месеца априла, тачно у 8 сати ујутру, падала је киша када је после службе из цркве пристигла баба Савка. Снаја Нада је дочека са радошћу. Рајко је стигао неколико минута испред мајке и управо се изувао стојећи у предсобљу. Притиском врховима ципела на пете скидао је незапертлану обућу ослоњен једном руком на зид. У другој је држао тек купљену *Борбу*³. Унук Вук седео је на дрвеној шамлици поред загрејаног шпорета. Савка одложи кишобран, приђе дечаку, нежно га помилова по коси и штитну за образ па рече у ходу усмеривши поглед ка сину и снаји:

„Ово дете мора да се крсти! Не смемо више да одлажемо!“

Примакла се да седне на понуђену столицу, а онда се определи за удобнији отоман преко пута масивног креденца. Наслонила се на велики јастук испуњен нечешљаном вуном и почела да образлаже свој наум. Нада је свекрвину намеру солидарно подржавала одобравајућим климањем.

Отац Рајко није говорио. Један те исти дугогодишњи притисак мајке Савке, много пута понављан, чинио га је све мање способним да се одупире. Отворио је издање *Борбе*, са још свежим мирисом штампарске боје. Прелиставање би на трен прекидао, привучен актуелним насловима, па се удубљивао у читање. Пажњу му је привукао поднаслов чланка на петој страни:

„Пораст привредног раста, пад запослености.“ Прочитавши га наглас, значајно је погледао мајку, па супругу, па опет у мајку. Политички равнодушне, нису га слушале. Скренуле су главе и његов покушај да промени тему пропаде.

„Не желим да се то више одуговлачи“, саопшти Савка одлучно, па настави: „Вуку ће после Ђурђевдана четири године, а још није крштен. У реду, дакле не желите свештеника у кући. Нећете крштење у градској цркви.“

„Мама ти знаш да...“ – смирено рече Рајко без жеље да се расправа распирује.

³ Дневне политичке новине Комунистичке партије.

„Добро, добро, одвешћу га код куме Ђубе на село. Црква је тамо прелепа. Нас две смо се договориле. Јуче ме кума посетила.“

„Ништа не брине, ја ћу све средити“ – рекла је.

„Већ је разговарала са свештеником Момчилом. Обећао је. Удесиће да то буде за Ђурђевдан.“

Отац Рајко био је одличан мајстор, пословођа у фабрици вагона, партијски ангажован. Комуниста.

Увек када би долазила, Савка је отварао расправу по питању Вуковог крштења. Овога пута била је спремна да иде до краја. Рајко је истрошио све одговоре и наводе за против. Одмахивао је и ћутке трпео прекоре. Солидарност мајке и жене му је сметала. Срдито, решен да не пропусти упита:

„Шта ће другови у фабрици рећи?“ – па подигавши обрве настави: „Мама, сада су друга времена у овим околностима то не би било благонаклоно прихваћено!“

„Који другови? Каква друга времена?“ – питала је Савка повишеним гласом.

„Мама, ти знаш мој положај у партији.“

„Знам, незапослена супруга, троје деце и ти са платом која није довољна. То је твој положај сине!“

„Моји партијски другови су...“ – покушао је још једном Рајко да се успротиви, али му ни то не пође за руком. Нада се размахну и он помирљиво заћута.

„Партијски! Сви они раде и приватно, а у фабрици се одмарају за плату. Са својим знањем, могао би још две плате приватно да зарадиш. Једва састављамо крај са крајем. Неки другови су запослили и жене и свастике без школе са курсевима, а ја са средњом чекам годинама.“

Рајко, погнут, жуљевитим длановима прекрио је лице. Размишљао је. Није имао никаквих шанси да порекне њихове тврдње. Протрљао је чело као да жели да разбистри ум и среди мисли. Тог дана, по том питању, већ истрошен и уморан, попустио је. Прогутававши кнедлу у грлу тихо изговори: „Нека вам буде!“

Баба Савка је остварила своју намеру. Вук је крштен на Ђурђевдан у сеоској цркви. По Божијем закону тог дана је добио свог анђела чувара, а од куме на поклон гипсану фигуру анђела, доброћудног лика, са смешком, раширених крила боје неба. Молио је мајку да га поставе изнад његовог узглавља. У зид, на два лакта изнад закуцали су ексерчић и анђелак „је долетео као птичица“ и ту остао да „бдије“ над Вуком.

Следећих дана, две жене су биле мирне и задовољне. Рајко, у души добричина, осећао је олакшање, задовољан што је све окончано неупадљиво и у тишини. На великом кухињском асталу Нада је развлачила тесто, а Савка је заваљена на отоману, узела Вука у крило. Отпевала му је целу песму о Светом Сави па наставила да прича:.

„Када анђелак на зиду понекад засветли, биће то знак да је онај прави твој чувар дошао да те посети. Нећеш га видети, али светлост ће ти рећи да је ту. Склопи дланове и откриј своје жеље, а он ће их пренети Богу. Стрпљиво чекај и неке од њих Бог ће ти испунити.“ Вук је умиљато заронио још дубље у бакино крило обгрљивши је око струка. Веровао је у све што је рекла. Мајка се блажено смешила.

Од тада, после неколико година, Вука су уписали у први разред, а сестра Милена је пошла у пети. Брат Никола, по оцу, био је већ на факултету у престоници. Живели су скромно од Рајкове плате. Мајка Нада још није добила посао ван куће.

Друг Сима, првоборац, неодређеног образовања, као директор управљао је фабриком. Имао је инжењере као помоћнике. Рајко је био угледни члан радничког савета. Неколико пута је куцао на врата друга Симе. Унапред је смислио шта ће да каже и како да замоли за своју ствар, у вези са запослењем супруге. Сима би га срдечно дочекао, али увек би ту било још неких људи и Рајко би одустајао.

У скромном двособном стану Милена и Вук су делили собу, оскудно намештену. Два гвоздена кревета са двокрилним прозором између, према улици, застртим тамним цветним завесама, још две полице за књиге и старински гардеробни ормар, поред улазних врата. Две похабане фиоке у дну могле су да се закључају. Милена је у њима држала лексикон и дневник. Имала је кључић, а Вук није. Расклимани собни стоцић на средини није био од велике користи.

Десетак дана од почетка септембра, свако вече пред спавање, Вук је од картона исецао улошке за ципеле. Једине, које је имао биле су изношене и бушних ђонова.

Мајка је поставила доручак и седела на сандучету за дрва када је Вук умивен изашао из купатила. Шоља свеже скуваног млека, два колута саламе и хлеб премазан маргарином чекали су га на столу прекривеном мушемом.

„Што си намрштен? Опет си ружно сањао!“ – упита.

„Ништа ружно, сањам нове ципеле. Обећали сте ми.“

„Добићеш их, време је!“

„Баш“, промрмља Вук себи у браду.

Без осећаја глади појео је понуђену храну. Сео је на ша-рену крпару у предсобљу, угурао улошке и обуо се. Отварајући врата поздрави, а онда излазећи саопшти:

„Боље да идем бос. Дебели пекаров син ми се ругао“ – па са увређеним изразом, продужи даље без окретања.

„Ниси затворио врата!“ – опомену га мајка.

„Нек' се проветри!“ – добацио је љутито и сишао низ стенице, па на улицу.

Дан је био сунчан и обећавао да ће касније бити још топлије што га учини расположенијим. У жутој, излизаној торби од свињске коже, распараних рубова, наслеђеној од Николе, са књигама носио је и картоне у резерви. Корачајући на табанима осећао је тврдоћу калдрме. Размишљао је да првом приликом убаци још спремљених уложака, сигуран да неће бити кише. Дебели пекаров син, имао је нове сјајне, двобојне бело-браон, дубоке ципеле на шнирање. Становао је на три куће даље према школи. Ишли су у исто одељење. Вук је избегавао да му се придружи. Одзвањање његових корака по калдрми у новим сјајним ципелама будило му је извесну завист.

Сестра Милена је била одличан ђак. Певала је у хору и похађала трећи разред ниже музичке школе, одсек клавира.

Рајко је управо стигао кући у први сумрак и сређивао алат у металном раму када је Милена на повратку из школе нагло отворила врата и повикала:

„Учествујем на приредби у дому културе за дан ослобођења града. Свираћу нешто од Беле Бартока, а после певам у хору. Наставница је рекла да све девојчице обавезно буду у црвеним блузама и још...“

„О томе ћемо касније“, прекиде је мајка, па додаде: „Сад се распреди па да заједно вечерамо. Позваћу Вука из дворишта.“ Рајко је у лавору започео прање руку умрљаних машинским уљем. Кад је плускање воде престало, Милена му је пружила пешкир. Обрисао је јаке чворновате шаке, скинуо избледелу радну блузу и сви четворо седоше за сто.

Вечерали су ћутке. Тишину је нарушавало повремено звецкање посуђа. У прозору је зазујала зунзара привучена мирисом подгрејаног остатка од ручка. Вук је јео преко воље Милена је нешто брљала. Нада је распредила судове, обрисала астал и вратила шерпу на шпорет па рече:

„Добро, јешћете још касније, сада морамо да попричамо.“

Рајко је поменуо неке другове из града код којих је тих дана радио. Није наплаћивао свој труд. Једни су обећавали да ће га частити, други да ће се одужити. Када би се срели, обарали су поглед.

„Никад ти нико неће платити, док не будеш тражио“, тврдила је Нада. Онда би кивна устала, па тамо-амо шеткајући по кући наставила: „Твоја партијска ревност ће нас уништити. У фабрици нема много таквих као што си ти. Комшија Млађо, ти си га свему научио, ради приватно и зарађује. Жена кројачица ради у продавници и њу је запослио тамо, а код куће шије женама. Имају добар живот. Спремају се до године на море. Сину је купио бицикл. А ми?“

„Шта ми?“ – процеди Рајко.

„Ми баш ништа“, одговори му суво, па продужи: „Свуда сам већ ишла и питала за посао. Увек исто. Стрпите се другарице имаћемо вас у виду. Бићемо у контакту. И онда ништа.“

Рајко, по обичају није много говорио, а Нада би продужила: „Да си барем једном питао Симу, учинио би он то за нас.“

„Зна он све добро и да га не питам“ – прозбори.

„Савка нам помаже од пензије за Николино школовање. Бог нека је Благослови. Ти ни стипендију за дете никада ниси тражио. Никола вредно учи и заслужује помоћ државе“, закључи мајка.

Вук је једва чекао да помене ципеле. Кад је добио прилику одмах је то натукнуо, а онда изненада Милена изјави:

„Мени требају нове ципеле за концерт. Видела сам лепе кримке. Наставница је рекла да се лепо обучемо и... да дође и бака Савка. Мама, молим те обећајте ми!“

Ништа није могло умањити жељу родитеља да удовоље својој мезимици. Решили су да Вукове ципеле поправе пенцетирањем, а Милени ће морати да купе нове. Прослави дана ослобођења града са свечаном академијом, у дому културе, Рајко је придавао изузетан значај. Био је поносан на ћерку.

Наредног петка Милена је поподне са оцем Рајком отишла у куповину. Вукове ципеле су однели на пенцетирање чим се вратио из школе. Обућар је вртео главом. Обећао је да ће покушати поправку, што пре, можда, већ сутра, али без гаранције.

Нада је пеглала постељину, а на слободном крају астала Вук је писао домаћи кад су се вратили. Милена је поносно

ушетала у стан у сјајним новим ципелама које су јој лепо пристајале уз беле управо купљене доколенице. Распаковали су још један пакетих са црвеном блузицом баш онаквом какву је замишљала.

На једној столици уза зид мајка угледа одложену, смеђу картонску кутију са сјајним жутим покровом, па зачуђено упита: „А шта, има у овој кутији овде, нисте је отворили?“

Вуково лице се озари, скочио је па зграби кутију и радосно узвикну: „Знам ја, знам, купили сте и мени ципеле!“

Подигао је поклопац и сјај у очима се изгуби кад је угледао старе сестрине ципеле уредно спаковане. Скрушен, испустио је кутију и одјурио у собу бацивши се на кревет. Заронио је главу у јастук. Мајка и отац се немо погледаше, а Миленина радост утихну. У муклој тишини кухиње чули су се повремене дубоки уздисаји. Потом је пао мрак.

После неког времена Нада на прстима уђе у собу. Вук није спавао. Клечао је поред узглавља, окренут зиду. Нешто је мрмљао, гледајући у анђелка изнад главе. Са улице је, кроз пукотину између завеса, продирао блесак са уличне светиљке, па се преламао и падао на гипсану фигуру која је у тами собе начас засијала, па се опет угасила као звезда падалица.

„Сине хајде спавај да те мајка покрије“ – рече и нежно га пригрли.

Имао је мирно лице, обливано руменилом, које се виђа код деце када распакују поклоне од Божић Бате. Послушно се завукао испод покривача. Заспао је спокојно.

Следећег јутра била је субота кад је ушао у кухињу. Мајка и бака су пиле кафу. Одисале су неким ведрим, свечаним задовољством. На столу између две порцеланске шоље била је сјајна бела картонска кутија. Савка је благо одгурну према унуку и рече: „Отвори Вуче!“

Мало је оклевао, а онда не журећи, смирено је подигао поклопац и испод заблисташе нове смеђе, кожане ципеле са жутим пертлама. Озареног лица, обрадован загрли баку Савку, па рече: „Синоћ је анђелак на зиду засветлео. Видео сам, стварно, истина је! Нисам заборавио, склопио сам дланове.“

Ивана Цветиановић

ПЕТ ПЕСАМА

БОГИЊА ХАОСА

У безвременом простору где сам настала
постојим и даље.

Нижу се године које не осећам и
звучи које не памтим.

Само се мириси лепе за моја сећања и
капљу попут росе с младог лишћа.

На мојој кожи не назиру се трагови времена
које бесомучно тече.

Векови ме негују и чувају,
штите од пролазности и заорава,
краду звуке и ожиљке.

Остављени су ми мириси да памтим
и да ме на сваком кораку прате,
непромењени од постанка света,
мириси палих тела и ужегле крви,
преживели све промене, остају непромењени.

Помазила сам један хладан образ и
у своје уплела ледене прсте.

Уносим немир, не бих да постојим више.
Зашто ме Свевишњи не претвори у прах и pepeo
или учини да нестанем, да ми се сваки траг затре?

Али увек ми је била далека, та смрт.
Не попут неког удаљеног града, наша бих је,
већ попут хоризонта, далека и недостижна,
а била је све што сам икада желела.

ЧЕЖЊА

Поткрала ми се племенитост у речима
које су стидљиво са усана сишле.
Допустих ти да ми додирнеш косу
и оставиш нежан пољубац на прстима,
а могла сам те, без имало муке,
пустити да чежњиво гориш у своме незнању
док се нехајно понашам према твојој љубави.

Али, венем драги.
Раскошни се цвет у сивило претвара
и срце, опустело, за живошћу пати.
Оглуши се на моју ћутњу и упитај ме нешто.
Причајмо о времену и упорним кишама
или о оживелој трави и потоку у долини.

Расплетимо чворове речи набујалим рекама
и птицама које лете над нама,
па ме, затим, упореди с најнежнијим цветом
и заносном лепотом заласка сунца
чија нам блиставост упорно краде погледе.

ФЕНИКС

Можда сам сама ове ноћи,
можда и нестанем па нова постанем,
можда ми видите крв на рукама
или чујете да врштим у мукама.

Можда угледате бол на уснама
или чујете тишину погледа.
Све је то опсена јер,
ја се рађам из пепела.

У распеваном ковитлацу настајем
сва нова:
кожа ми трепери од младости,
очи ми сијају неким новим пламеном,
океан се пенуша у срцу каменом.

Образи ми се румене, усне смеше,
усправно стојим, као богиња,
тело ми је гипко и полетно.
Умрла је једна робиња.

Јер ја сам месечево дете,
ја сам осека и плима,
ја дишем у води
и летим са ветровима.

Са звездом што последња се гаси
добијам свој мир и тишину,
свој спокој и нови почетак јер,
ватра гори најлепше уткана у тмину.

ИШЧЕКИВАЊЕ

Под окриљем ноћи, чекам те.
Мирис мокре земље лебди у ваздуху,
док се мале светиљке
над пољима пале.
Животиње су заспале, птице утишале.

Узрело жито блиста под месечином,
а стабљике, тешке од рода,
повијају се под мојим длановима
док корачам под црним балдахиним.

Корак ми је лак, ходам све брже,
ношена ветром, коса ми вијори попут заставе,
а земља, улегла од кише,
мирише ли, мирише...

Месец ме обукао у сребрну хаљину,
ветар ми у косу уплео плетеницу,
киша ми погледу подарила бистрину,
а цвеће овенчало своју миљеницу.

На сред поља стоји усамљена стена,
зелена јој маховина покров прави,
мека је, на њој стајем боса,
док из даљине чекам
један поглед блистави.

ЛИЧНИ ПЕЧАТ

Где год да одем ја оставим мало себе
да се опет себи нађем.
Има ме у песку, камену и лепршавој бреси,
у зраку сунца, у кишној капи.
И увек се некако снађем
па избегнем свакој обавези
која би да ме отме и смести
на једно место на мапи.

Нико не мора разумети ничији пут
ни спутавати даљине чудеса,
мене мора имати свуда
макар ситницу, довољно је сасвим,
да осетим да сам од крви и мяса
када се пробудим и кад ноћу заспим.

Нигде нисам туђа где ми стопе живе,
у сваком сам очима поглед благ,
али ако се случајно деси
да ми се стопама заметне траг
под прашином времена
и наслагама разних боравишта,
не плашим се нимало, само боље тражим
и обично седим на обали мора
ил' највишој стени
и посматрам бескрај што преда мном блиста.

Боривоје Минић

**МАНИФЕСТ УКЛЕТНИКА
(У ЧЕТИРИ ТАЧКЕ)**

Савладај неурачунљивост
школске манифестације лудила
испуштај животињске крике
театрално падај на колена

Стрмоглави се у порок
конзумирај палету отрова
ради симетрије потражи Двојника
монашких назора

Уклетост обогаћуј детаљима
љубимца префарбај у црно
припитоми гаврана
свакодневно заливај
Цвеће Зла

Презри гомилу
еуфорију свих облика
чварење и брчкање
простаклук пролећа

Уклетник одлази млад
(или покушава)
зато почни да шепаш
кашљуцај у марамицу
сумњивог изгледа

Ако стигнеш пиши
ред мрака
ред шкргута
прикочи и сачекај
(стотинак година)

НЕВЕСТА

Могао би се окитити црним перјем
и завладати пољима

Разметати маглама

Опало лишће пропијати недељама

Још да је доба витештва
замкова и гласина
које леде крв у жилама

Некако баш ових дана
односно ноћи
крајем самотног октобра

Заређао би по гробљима

И у највишој кули
с нешто шиваћег прибора
муња и громава

Скоцкао цурицу
да послужи
барем до пролећа

Али ништа зато
ствар се убрзава
и чуда су могућа

Сутра је Ноћ Вештица

BAD SANTA

У друштву Јелена
(узнапредовалог до Ирваса)
и *Waits*-ових божићних песмица
крцкаш последњу недељу децембра

На ТВ-у испробана формула
пренемагање дежурних идиота
5–6 углавном истих
бајатих филмова

О покушају дестабилизације Пола
(саботажом у фабрици играчака)

Надметању за најлепше окићено двориште
у завејаној селендри
богу иза трегера

Романси плавуше и плишаног медведа

Има и онај о Божић Бати
који зрелијим цурама
открива чари далеког Севера

На паркингу иза локалног бирцуза

Како од препознатљивог прибора
не поседујеш готово ништа

Јарећа брадица
и пурпур светлећих Ђавољих рогова
мораће да послужи

Да подигнеш
ил макар малчице придигнеш
порушене мостове

И раскравиш срце Ледене Краљице

Доле под земљом
у бифеу хотела
без иједне једине звездице

ТРЕНИНГ ЗА УМИРАЊЕ

Волиш гробља

Никако пренатрпана престоничка

Она забачена
готово сасвим заборављена
где мртви у сутон излазе
пуше и пију
причају о женама

Помажеш им да протегну ноге
прошетају ливадама
осете траву босим стопалима

Понекад се придружиш птицама
студираш летење и хорско грактање
прилагођаваш се чарима домаће кухиње

Радиш на крилима
којим ћеш се хладити
млатити комарце у спарним вечерима

Синоћ ил прексиноћ
док си у ужем
готово породичном кругу

Над главом пензионисаног пуковника
војевао с несаницом
(бројећи друштво по далеководима)

Смрт те обишла

Моћне ноге
сукњица смејурија

Одмериш је и кажеш
(прешавши палцем по накарминисаним уснама)

*Сирџи се срце
не буди алава
сврњи кад довршим свештицу њесама*

Олиџа Стефановић

КОФИЦА ПЕСКА

На послу немам пријатеље. За то је, вероватно, заслужна моја болест. Раније сам била комуникативнија, отворенија, насмејана, срдачна и, самим тим, окружена људима. Данас, када радим, стојим сама, углавном сама на одмору, а у канцеларији комуницирам онолико колико су други спремни да комуницирају са мном. Вероватно остављам утисак чудакиње. Наравно, то је стицај околности, то није моја добра воља, не знам како да се доближим више људима, а не знам ни да ли би то они разумели. Свако има неки свој круг колега са којима се дружи, ја тим круговима не припадам нити ме ко зове да у неки од кругова уђем. Одем, радим и опет одем, и то је све.

Али зато имам једну драгу колегиницу која је ту радила и која је отишла у пензију, а заправо је мој велики пријатељ и мој ментор за живот. Права је дама, дама по држању и ставовима. Ни њој доскоро нисам рекла да сам болесна, мада је у својој великој мудрости, вероватно слутила. Откад ми је умрла мајка, има брижан однос према мени, наравно, одмерено, како јој и доликује. Сетила се Дарјиног поласка у први разред, купила јој фломастере. Правила је џем, па послала деци теглицу, јер је направљен са џиметом, баш онако како они воле. Или ме зове на кафу кад зна да ми је тешко. Има дара за суптилне изразе бриге и пажње који помажу и кажу човеку, хеј: ту сам ако ти треба или види живот може бити леп.

Она, као прави пријатељ, види у мени оно што ја не видим. Сматра да не могу да ожалим мајку, да ће све проћи, да ми само бујају хормони. И каже да треба да пишем, јер сматра да то добро чиним...

– Да пишем приче о депресији?

– Па, што да не, толико је људи депресивно...

– Али, ту има много посла, ја сам јако самокритична, а и не знам какви су ми капацитети више...

– Ја сам уверена да су ти капацитети велики. Знаш, ако бих морала да преместим велики куп песка, ја бих кофицу по кофицу слагала, па бих успела... Није лако, али је задивљујуће како писане речи после живе свој живот...

– Могла бих да пробам, имам неке идеје...

– Па, баци се на посао, шта чекаш!

САМО ХОДАЈ

Седим у чекаоници Центра за заштиту менталног здравља у заједници и сваког тренутка очекујем да чујем своје име. Особље које је љубазно и које чини да се осећате као да сте најздравији на свету, обраћа вам се са поштовањем.

– Оља, можете да уђете, докторка Вас чека.

Оља, тако ме је прозвала моја докторка Јана Илић, по мом скромном мишљењу, најбољи неуропсихијатар и психотерапеут са дугогодишњим искуством. Жена одмерена у сваком погледу која ме никад неће уљуљкати као пацијента, али ће увек пружити руку и раме таман толико колико је ослонац потребан да бих се дигла и наставила да корачам сама. И то је једна од многобројних добробити психотерапије. Ако је због нечега добро што сам оболела, то је искуство на психотерапији и познанство са мојом докторком коју сматрам мајком која ме није родила и пријатељем са којим не пијем кафу.

Психотерапија је једна велика школа и, нажалост, прати је једна велика заблуда да је резервисана само за најтеже случајеве који немају додир са реалношћу. То је једна велика неправда, јер психотерапија је вид учења који се нигде, нажалост, не може стећи, а захваљујући коме постајете боља особа, не само себи него и другима. Захваљујући психотерапији исправила сам неке обрасце понашања који су допринели да имам складан брак, да postanем боља мајка и пријатељ пун разумевања. Наравно, ја не знам који сам разред у тој школи јер сматрам да треба да учим још доста тога. Напротив, зато сам и ту. Обрасце понашања који ме доводе у депресију никако да савладам и осећам се као ђак који стално изнова понавља разред. Сва срећа, овде не можете изгубити право на школовање.

– Добар дан

– Седите, Оља, хоћете кафу, чај?

– Не, хвала, само Ви сте ми потребни...

– Па, шта је било...?

– Није добро...

– Да чујем...

– Не могу да радим, радим већ два месеца и имам осећај да не могу да се носим са стресом са којим се други људи носе свакодневно. Мене све то више, додатно исцрпљује, ручкови, деца, водим Дарју напоље, брзо се спремај за посао, остављам их да после иду сами у школу, зовем оданде да видим јесу ли се спремили, да крену... Ја мислим да је код мене окидач

стрес који не могу да толеришем онако како други људи могу, мислим да сам слабија...

– Да, код Вас стрес игра велику улогу...

– То је зато што сам слаба

– Нисте слаби, таква Вам је структура личности, али то се вежба, радимо на томе...Како спавате?

– Не могу да спавам, не могу да радим, губи ми се фокус, не знам шта сам хтела да кажем на часу, губе ми се мисли, заборавим шта треба да кажем деци... Тешко ми је да изгурам два часа. Хвата ме анксиозност од обавеза које треба да завршим, јавља се кад Дарја треба да почне да пише домаћи и да јој помажем и то траје док се часови не заврше. И једем. Једем шта ми допадне шака, једем највише угљене хидрате, тешким се храном...

– Ја мислим да Вама треба боловање да се мало дигнете, али морате ми обећати да нећете само лежати, радите оно што Вам прија.

– Али, не радујем се, ништа ми не прија...

– Морате да се дижете, имате дивну децу. Помало, колико можете, али морате помало. Сваки дан помало и накупи се и деца виде да нешто радите. Појачаћемо алвенту, то ће Вас дићи такође, само имајте стрпљења. Идите на кафу, дружите се, читајте, купите себи нешто...

– Ја немам потребу за тим.

– Добро, радите онда оно што Вам прија. Знате да сам ја увек ту за Вас. Можете ме увек позвати. Можете доћи и следеће недеље, обезбедићу Вам термин. Али, гледајте децу, гледајте У децу. И у Сашу. Они су ту. Они Вас воле. Ми Вас волимо. Стално мислите на то.

– А кад не могу да се дигнем?

– Моћи ћете, знам ја Вас. Ако не можете, за почетак се само дигните и попијте кафу.

Изашла сам из ординације, ишла ситним корацима и говорила себи, ето тако ћеш свакодневно, корачај полако, па којим темпом можеш, само ходај. Отишла сам кући и скувала себи кафу.

ЕТО ЗАТО

Ноћ је и сви заспали. Ветар звижди у Дуваништу⁴. Погледам на сат, један. Неће сан на очи. Неће јер размиш-

⁴ Насеље у Нишу.

љам како не могу више. Не могу више да се вучем овако кроз живот, не могу више да чекам боље које неће доћи. Оздрављењу се више и не надам, јер мислим да моја болест има хроничан ток. Увек се врати, ретко ме напушта. Не могу. Не могу више ни због кога, ни због деце, ни због Саше. Мислим да би им било боље без мене. Некако би нашли своју рутину. Саша и онако ради све сам, он им је и отац и мајка. Заборавили би ме, оваква мајка никоме није потребна.

Само не знам како. Немам снаге ни за то, исувише сам слаба. Помислим како би требало да сручим све лекове које имам и помешам их са литром алкохола, то сам прочитала на интернету да може бити добитна комбинација.

За друге опције нисам довољно храбра.

Нисам ни за ову. Зато што их гледам како ноћу спавају и сви су безбрижни. Зато што сам прочитала да девојчице због смрти мајке пре једанаесте године чешће упадају у депресију. Не зато што није друштвено прихватљиво. То ме не брине, за то немам снаге. Зато што волим како се смеју. Зато што неће имати ко да им да да једу док је Саша на послу. Зато што Дарји треба неко да објасни шта је прва менструација. Зато што ће плакати кад се први пут заљуби. Зато што Сергеј и Саша све више сучељавају мишљења и зна да буде некад јако бурно. Зато што Саша и даље уме да ме пита у пролазу док узима шољице и мути нам нес кафу Жено, волиш ли ти мене? Зато што нико као он није нервозан кад крећемо на море и нико као Дарја није толико срећан. Зато што кад Саша заврши планирану бицикличку туру дође миран као Буда и најљубавније пита И, жено, шта сад хоћеш да радимо? или зато што зна да волим, па у ретким тренуцима расположења на мој предлог или молбу каже кротко Да, драга.

И зато што сви волимо да се породично окупимо и да свако гледа у свој екран. И зато што волимо да одведемо децу за слободни викенд ван града само да бисмо били сви заједно. И зато што не знам где би мачка Сиа спавала, јер од целе куће изабрала је баш моје крило.

Ето, зато нисам храбра. Зато што живим кроз њих, не живим више свој живот. Видим само њих и у тренуцима сопствене снаге или онога што је од те снаге остало, помислим, добро, боље ја него деца.

PIZZA

Устала сам јутрос да спремим децу за школу, испратила их и вратила се у кревет. Имам времена до пола дванаест, док

се Дарја не врати из школе. Нормалне мајке за то време нађу начина да спреме ручак, усисају кућу, испеглају веш, а ја се вратим у кревет и проведем време у неком полусну и молитви да ме нема. Мени лекови за спавање нису потребни, могу да заспим увек и то је још један пратилац болести. Можда је то несвесна жеља за смрћу, бар ја то тако тумачим. Желим да све преспавам, да нестанем.

– Мама, мама, устај, ко у ово време спава, чује се Дарја која је дошла из школе.

О, Боже, већ је дошла, помислих, а ја немам снаге.

– Мама идем напоље са Машом, носим телефон, пун је, појачан, и изјури из куће.

Добро је, имам још сат времена лежања, док не дође ручак. Не могу ништа да спремим за ручак, убацићу им пицу опет, немам снаге ни тестенину да кувам, немам снаге уз шпорет да стојим. Само да жмурим и ћутим. Лакше ми је кад спавам, кад спавам све прође, не знам како. Ја не знам што пијем ове лекове кад ми не помажу, не знам да ли сам ја једина особа на овом свету која је толико неспособна да се избори са собом, не могу да верујем да сам толико слаба, да дечије потребе не могу да ме дигну и да је моја болест јача од њихових потреба. Каква си то мајка, узми, дигни се, среди нешто, ухвати се за нешто да ова кућа заличи на кућу и да виде да деца имају мајку. Не памтим кад сам усисала кућу, о брисању прашине да и не говорим. Купатило повремено оперем, јер је женско дете и жао ми је да седа на прљаву WC шољу, али далеко од тога да купатило блиста. Једино радну површину у кухињи некако пребришем свакодневно. Да није овог човека који укључује веш и качи га редовно да се суши, ја не знам шта би ова деца носила. Док сам то мислила, већ сам стављала воду за чорбицу, сипала кесу са поврћем и сецкала ситно пилетину, све то таложећи у експрес лонац, наравно прескачући да упржим лук не бих ли добила на времену док Дарја дође ускоро и док се Сергеј не врати из школе.

Док је лонац шиштао, Дарја је летећи кроз кућу и бацајући патике викала:

– Шта има за ручак, шта има за ручак???

– Чорбица са пилетином, рекла сам скоро поносно што сам уопште могла да уђем у кухињу и заврнем рукаве колико-толико.

– А, ја то нећу, где је она твоја пица, мама, то волим!

Томислав Ђокић

БЕКСТВО НА СВЕТУ ГОРУ

(драмски текст)

Ликови: жупан Стефан Немања, Немањина жена Ана, синови Стефан, Вукан и Растко (Свети Сава), Немањине ћерке Јелена и Јефимија, ловац и три сељанке

I ЧИН

Сцена: жупанов двор, у позадини макета дворца од стиропора и слика цркве, испред две удобне столице. На њима, у свечанијој одећи, седе Немања и Ана.

НЕМАЊА: Драга моја Ана, нас двоје смо срећни људи!

АНА: Зашто, господару?

НЕМАЊА: Живимо у лепом граду Расу. Земља Рашка нам је богата и пространа. Пружа се чак до Захумља! Али, пре свега: имамо петоро деце, здраве и праве. Они вреде више него ћуп злата!

АНА: У праву си, господару. Рашка је мирна земља, а и свачега има: и шума, и река, и рудника, и јунака, и добрих људи и вредних жена. А наша деца су красна – немерљиво богатство! Ето, Јелену смо срећно удали за богатог бугарског цара Јована Асена, а Јефимију за угледног грчког племића Манојла Дуку. А и синови нам, хвала Богу, дивни момци. Стефан је, чини ми се, прави отац, Вукан је прави будући витез, а и Растко нам, као што видиш, брзо стасава у правога момка.

НЕМАЊА: Само да га оженим, па ћу му дати Захумље на управљање! А један од двојице старијих наследите ме на престолу.

АНА: Нека им Бог подари срећу и здравље, па и унучиће да дочекамо!

СТЕФАН: Хвала Господу, Јелена нам већ подарила унука, а и Јефимија је трудна.

НЕМАЊА: И они су наша крв, али дечица наших синова наследите не само нашу крв, већ и нашу земљу, наш престо, наше огњиште.

II ЧИН

СЦЕНА: На позорници три младића у најбољим годинама. Стефан и Вукан имају панцире и шлемове на глави, У рукама држе сабље (од дрвета), а на зиду иза њих окачена су два то-

пуза и две стреле. На школској табли, у позадини, нацртана кружна мета. Десно од Стефана и Вукана најмлађи брат, Растко, седи на трonoшки и у рукама држи Библију. Загледан је у отворену књигу.

Стефан и Вукан у заносу се „мачују“ сабљама. Вежбају ратну вештину. Чује се звекет сабаља, али нико никог не рањава. Растко их просто не примећује.

СТЕФАН: Бољи сам од тебе! Да си ми стварни непријатељ, досад сам могао трипут да те убијем!

ВУКАН: Ниси ти бољи ни за длаку, него те ја поштујем као старијег. Да сам хтео, могао сам црева га ти проспем из утробе!

СТЕФАН: Није тачно, Вукане!

ВУКАН: Тачно је!

СТЕФАН: Није важно ко је бољи! Браћа смо! Обојица смо јунаци! Него, хајде да позовемо и најмлађег брата – да с нама учи ратне вештине!

ВУКАН: Слажем се!

СТЕФАН: Растко, хајде, придружи нам се!

(Загледан у књигу, Растко и не подиже главу).

ВУКАН: Растко, чујеш ли нас! Дођи на борилиште!

РАСТКО: Какво борилиште!

ВУКАН: Да заједно вежбамо мачевање, да мету гађамо стрелом, да се надмећемо топузима...

РАСТКО: Не занима ме! Шта ће то мени!

СТАФАН: Како „шта ће ми“?! Треба да будеш витез – да си увек спреман да браниш домовину од непријатеља!

РАСТКО: Немам ја непријатеље! Мени су сви људи пријатељи!

ВУКАН: А Бугари?! А Угри?! А Латини?! Шта ако ноћас неко од њих нападне нашу Рашку?!

РАСТКО: Ја ћу је бранити пруженом руком, љубављу! То је најмоћније оружје!

СТЕФАН: Ти ништа не разумеш! У ком времену ти живиш?!

РАСТКО: Разумем ја све, боље од вас! Дођите! Погледајте „Јеванђеље по Матеју“!

ВУКАН: Пустите га! Он је луд!

III ЧИН

СЦЕНА: Немањин двор. На сцени жупан Немања, Ана, Стефан и Вукан.

(родитељи веома узбуђени)

АНА: А где је наш Растко?! Од синоћ га нисам видела!

СТЕФАН: Не знам! Нема га нигде у двору!
ВУКАН: Не знам ни ја! (слеже раменима)
У том долази ловац с пушком о рамену. Потпуно збуњен, муца:
Ваш... ваш син Рас... ваш син Растко је ноћас побегао!
АНА: Куда побегао?!
ЛОВАЦ: На Свету гору – с монасима.
АНА: Зашто? Зар на двору нема све што му срце иште?!
ЛОВАЦ: Има, али хоће да се замонаши.
НЕМАЊА: Одмах организујте потеру! Вратите ми сина на двор!
(У том тренутку на сцену упадају обе Немањине ћерке, веома узбуђене)
ЈЕЛЕНА: Где је наш брат?! Где ми је брале?
ЈЕФИМИЈА: Растко! Мој Растко!
ЛОВАЦ? Није он више Растко! Сад је монах Сава!
АНА: Зашто монах? Зашто „САВА“?
ЛОВАЦ?: Хоће да се посвети Богу и вери! Посту и молитви!
ЈЕФИМИЈА: (расплаче се, брише сузе).
ЈЕЛЕНА: Не дирај га, премили оче! То је његов избор, његова судбина!
НЕМАЊА: (покуњен, погнуте главе, ћути)
(У том моменту долазе три сељанке, обучене сиромашно, крајње скромно).
СЕЉАНКА I: Чуле смо да је наш млади принц побегао у Грчку, на Свету гору!
СТЕФАН: Истина је! Побегао ноћас!
СЕЉАНКА II: Нека му је са срећом! Нека га Господ чува!
СЕЉАНКА III: Не тугуј, пресветла наша Ана! Он ће на Светој Гори постати најславнији Србин!
НЕМАЊА: И ја ћу за њим!
Стефан: И изградиће, заједно с оцем, Хиландар, најсветији српски манастир!
ВУКАН: С божјом вољом и подршком, подићи ће углед домовини у читавом свету!
АНА: Па, нека му буде по милости Божјој! У његову част, вама трима по један мој поклон!
(Првој сељанки дарује кудељу, другој обрамицу, а трећој столицу треношну. Уз то, свакој по икону!)
НЕМАЊА: А од мене по један дукат! (Меће им на длан, а оне га љубе у руку).

ЗАВЕСА СЕ СПУШТА

Славица Јовановић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ЛАСТЕ СЕ ПОНОВО ЉУБЕ

Ласте се поново љубе
и поново је мај.
Ја сам се поново угнездила
у твој загрљај
и твоје наднаравне руке
поново ме грле око паса
и играју се мојом косом.
Ништа се није изгубило
у вечности,
дочекује нас Табачка чаршија
у поноћ, окупана од кише,
гостопримљива као и увек,
као пројане руке моје мајке
и наша постеља од паперја.
Ништа се није изгубило,
ни ковачичка наива из моје собе,
ни моје ни твоје књиге.
Вечераћемо љубав,
сутра идемо на литургију,
да видимо да се Господ
можда није померио.

ОРФЕЈ СА ТИМОКА

Живку Аврамковићу

Тамо, у Тимоку,
дешавају се разна чуда
и беле пчеле сисају
сок са усана.
Тамо се играју
мртве свадбе и
венчавају хајдуци
са вилама.

Тамо, песник
Живко Аврамовић
проводи своје дане
са ружама и песмама.
Свака носи по једно име
из бревијара младости,
из непребола.
Тамо Живко сања
свог озвезданог ата
који путује у
срце поезије,
у Горњу Мезију,
на Дунаву
да излије један венац
за Еуридику
која га на другој
обали чека.

ОРФЕЈ СА ДУНАВА
Радомиру Андрићу

Песник Радомир Андрић,
сав саздан од душе,
у Виминацијуму, крај Дунава
говори своју песму о кошави,
о Хунима, Словенима и Аварима.
Снени август се купа
у жарком сунцу док
рибља крљушт пресијава
као оштрица ножа.
Нека љубав блага
као сена пада на
наша лица озарена.
У даљини путују бродови
да се састану у
средогруђу наших илузија,
тамо где почиње поезија.

МЕСЕЧЕВА ПЕСМА

Муниру Мезеиду

Одзвања твоје habibi
у Галерији *Милене Павловић Барили*
у сали препуној песника,
међи сликама надреалних девојчица
као кап арапске крви,
као соко на рукавици бедуина,
као вековна жеђ
у наборима моје гламурозне хаљине
и фатаморгана у суседству.

Habibi...

Ти говориш све наше жудње,
све наше искре су у твојим очима
и твоја пут загасита
ослушкује мале венере
са пожаревачких улица.

Habibi...

Твоје је доба ноћи
и моћна арома наранџиног сока,
твој ветар разноси песак
свих наших пустиња.

Habibi...

Ти си чаробњак из циркуске шатре
и професор ex cathedra
вечерас смо волели с тобом
свако свог Орфеја.

Биљана Тричковић

ТРИ ПЕСМЕ

ТАКО БИХ ТЕ ЗАГРЛИЛА, ПЛАНИНО СТАРА

Топим се од миља, планинице Стара
Мила ми се душа по теби разлила
Погледај. Опточила те кадифа и свила,
Драго камење и боје лила дивљег јоргована,
Каћуна и љубичица, трава, кокочица...
Грлим те. Постојбино предака, мирисних ливада...
Грлим те. Постојбино брала незаборава.

Гледам где се бремена и зелена
У сунашцу топлом топиш
Па мене златном пређом његовом дарујеш
Да ударјем могу и драге ми даривати
И беле им дворе некоракком, недодиром,
Сунцем походити, месечином искитити.

Да ме пугте да их беле бар издалека гледим
Озвезданим небом, пуном чашом здравља
Од белог цвећа венчиће да справљам
Планино Стара! Врху зелени!
И кад бих могла, не могу санак да заборавим.
Санак девојачки. Вечни санак. Санак недосанак.

ДЕВОЈКА НА БЕЛОМ КОЊУ

Девојка на белом коњу јаше,
Лицем јој смирај почива
Влас косе ни благи дашак не дира
Оборен поглед, о чему ли снива?
Док сат ремети собну тишину,
Гоблен на зиду чини милину.
За сан и глед у недоглед,
За најлепшу успаванку
С белим атом на уранку.

Слика на зиду нема ћути,
Ал' слова њезиних пуни су пути
Рађањем сунца на пропланку
Твоје сне, девојко снимам
Док дан је тешки на растанку.

ДВОРАЦ ЉУБАВИ

Жуте дуње и јабуке румене
Поређане по ормару старом
Миришу на забраћену мајку
И зрневље зрело у амбару.

Хлеб меси, сунчане дукате вади
У недра их своја топла сакрива
Па их мени крадом дарива
А старопланинска јој се душа слади.

Милује по коси, љуби бело лице,
Хвала за тренутак овај мајчице,
Док грандафил мирисом опија
Бели цвет за те мирисну башту сади.

С болничког прозора свира лира
Док посматрам где планина Стара
Са небом дворац љубави гради
И видим те мајчице драга.

Раде Шуйић

ПОЕЗИЈА КОЈЕ НЕМА

Онима што луђају без песме

Птице су ме привезале за ову планету;
онда су кукавичким гласом ишчезле
само не бих ли разоткрио коме да судим.
Још везан миришем прохујали пепео:
невесео како пада ми на теме као снег.

Не милујем брег што ми плућа одузима
и оставља камење где су можда живеле
груди. Живим за мелодије које не могу
изрећи земаљским речима док певам.
Људи су понајвише слепи у свом слуху.

Довољно је да слутим поезију у ваздуху
коју сам изрекао док је корење ницало
из шака: из давно пробуђеног мрака и
умрлих песама. И сада чујем болести
свих мојих претходника како запомажу.

Птице су ме привезале за ову планету;
онда су кукавичким гласом ишчезле.
Видим само пепео који пада ми на место
где су можда живеле боје. Попут цвећа.
Људи су понајвише слепи у свом духу.

Глава препуна визија тера ме на речи
које прихватам и лечим. Од хладноће.
Сада осећам болести мојих претходника:
и туђи гласови боре се око мојих шака
на којима почива неизговорена поезија.

ПОСЛЕ СТВАРАЊА ПЕСМЕ

Збој болести које нема

И после песме не умем склопити људске капке
због умора. И уморан сам јер је песма постала чедо
усвојено без мог сазнања. Постао сам само та песма

све док нека друга не угледа рождество. Можда
за нијансу у килограмима тежа. Али ипак је моја.

Због ње сушиће ми се уста већ одавно попуцала;
због ње ћу завоleti звезде што отварају без тона.
Свет је пролазан. А и ова ноћ где мислих на јаме
проћи ће без мог трептаја јер ћу увелико спавати.

И сада спавам. Верујем да и голема песма спава
заједно са мојом главом тежом од свих облака.
И ово писање није стварно већ само жеља ноћи
да постојим. Постојаћу увек све док могу снове

мешати са земаљским бојама. То су моја платна;
необликовани мермер егзистенције у лепоти.
И даље ме нема јер је сновиђење узело ову звезду
отворивши је да би неко други могао да живи.

ПОЕЗИЈА ВАТРЕ И СМРТИ

Бранку Миљковићу

Једна вода сваког дана тече и убрзо искапи;
смрт је неумитна ма колико се певало о њој.
Злослутнице лутају тавном песмом кроз ноћ
и мртвим дахом буде перо што сенама вапи.

Млада воћка ишчупана је са земљишта свог,
као кад прљави ђон прегази Невиног мрава.
Мислимо да правичност постоји негде горе,
Где беличаста се магла преображава у смог.

Душе константно пате иако не видимо муке,
ни грешке времена које немилосрдно скачу;
према том црвеном стаклу испружисмо руке

и узимасмо само смрт коју држимо у плачу.
Сада врви камен постојања и свих врба крој:
смрт је неумитна ма колико се певало о њој.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the word 'Упознавања' centered within it.

Упознавања

Ким Цхи-ха

СВИ ОДЛАЗЕ

Сви одлазе
само ћу ја остати.

Борове иглице жуте,
птице нестају,

четвороношци, рибе,
инсекти-сви нестају

и ближи пријатељи
умиру једни за другим болешћу.

Сам ћу остати
овом земљом.

Исто и земља, тло, стене,
вода, зрак – све умире

и само фантом
имена домовина ће постојати.

Напослед
сам ћу остати –
ко божија казна без одлагања.

ЧУДЕСНО РОЂЕЊЕ

Ноћним телом
уздижу се звезде.
Крилом,

грудима, пупком,
такођер мозгом уздижу се.

Дрво којим сагорех
у мени расте.
умирем,
уздижем се попут младог месеца
преко дрвећа поновно.

Љубав
ми открива
предивно време рађања.

Опну желим распрснут, изаћи,
истрчати,
постати универзум,
устати поновно.

ИЛСАН ПЕСМА 2

Белином
сам усамљен.

Удаљено,
где се летњи облаци крећу,
видим реку,

видим:
Смрт поред мене седи.

Дубоко
из темеља моје душе
прилази на горе ветар

и ја му идем
насупротив.

ИЛСАН ПЕСМА 3

При осами
чак је и травка лепа.

Земља још живи
под небом препуним смога.

Ах,
врапци цвркућу,
још цвета цвеће,

а небом
пролазе бели облаци.

Скучен апартманом
видим део празног неба,

зато је исто
мој живот
ипак уреду.

Пун захвалности
близу сам суза.

ИЛСАН ПЕСМА 5

Месом напуштено
од мог тела остају

само кости.

Белином
лобање
сања дуга.

По ребрима
расте трава
улазе месец и сунце.

Дан и ноћ
цвокоћу церемоније шамана,

кости градом.
Беле кости путевима.

Мој живот –
од кости саздан.
Плодно тло новог света.

ПРИСЕЋАЊЕ

Њена светлуцава кожа,
једном додирнута
и незаборавна.

Кожа нестаје, нетрагом,
само бело светлеће лебди зраком,

води ме данас брдима
крај удаљене реке, над којом гори сунце
ширином поља светлуцање

лебди
и враћа се у мене,

лампом гори
целу ноћ.

ЗАВИСТ БЕХАРА 2

Док
се ћошкови
уобличе од дуге тишине,

док
се зима
ка лету окреће

пролећем,
распенушаним пролећем,
годишње доба зависти бехара
прилази плешући снегом.
Сакриј пупољке

порука цветова
са Чонгбал-брда,

порука цветова
из моје затворене душе.

СУЗЕ

Док сам миран
струји вода
из мене.

Бела вода, што очи постаје,
виси небом.

Одсијава се
једном у сузама
остављени пут насипа,
тамни затвор
крвно црвено уздаха.

Одсијава се
напорни
живот моје деце после моје смрти.

Тужан,
да га
ту и сад,
једном и опет једном
убијам и опет смртим,
земљу потпуно разарам.

Један мрачни сиви лик

одсијава се
велом магле, мојим очима.

НОВА ЦРКВА

Даном
којим траве стењу,
земља и вода вриште,
идем
после дуге паузе
у цркву.

Црква на брду,
црква само од зидова,
црква без крова.

Сунце, месец и звезде
моле се са мном
и комете су ту.
Над млечном стазом и звезданим небом
је све нагоре отишло и плеше.

Голе жене
се смеше,
певају и машу белим марамама.

Једно завођење.

Моја црква је ту,
црква влати траве, земља и вода.

Нова црква
језуита.

Само један сан?

СТРАХОПОШТОВАЊЕ

Изнад јаблана –
небо.
Крајем неба –
јаблани.

Прво одозго
раозна човек висину брда.

Моје срце
погледа жену
и куца пред дететом
срце.

Пупољци постања
су посвуда

љубав је
страхопоштовање.

Тек висина
омогућава проток.

ОДНЕДАВНО

Однедавно
смешим се без основа,

смешим се снегу местом
између солитера,

смешим се деци
што снегом падају,

смешим се
полумесецу што плавим неба лебди,
западу се нагињућем сунцу
преко црних грана дрвећа.

Шта је то старост?
Моја нова навика.
Сусрести с осмехом свет.

Ким Цхи-ха рођен је 1941. године у луци Мокпо. Већ као двадесетогодишњи студент долази у конфликт са моћницима Северне Кореје. 1970. године био је суорганизатор велике демонстрације католика у Воњу, где бива приведен под опаском ванредног стања. Прво осуђен на смрт, провео је шест година у самици и због масовног интернационалног протеста у земљи и свету (Жан Пол Сартр, Хајнрих Бол, Ноам Комски) бива пуштен. Полако постаје водећа особа демократског покрета своје земље и узор целокупној литератури времена. Ове песме потичу из 90-их година прошлог века и израз су преокрета аутора ка једном „филозофском начину живота“.

Извор:

Ким Цхи-ха, *Bluten neid* Wallstein Verlag, Gottingen 2005.

Превод са немачког језика

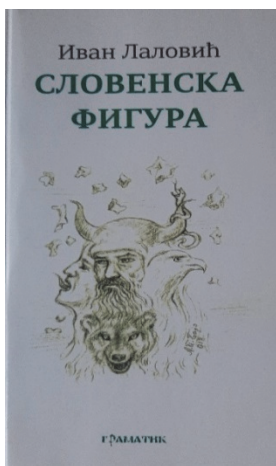
Ласло Тош

Тумачења

Душан Сшојковић

ПЕСНИК И НА НЕБУ И НА ЗЕМЉИ

(Иван Лаловић: СЛОВЕНСКА ФИГУРА, Граматик, Београд 2018)

Један од најбољих песника своје генерације Иван Лаловић одлучио је да после дванаест књига поезије – *Скровишће* (1997), *Не знам где, не знам зашто* (1999), *Дранџулије самоће* (2001), *И на небу и на земљи* (2003), *Душини огблесци* (2005), *Пушеви после* (коауторско издање, 2006), *Сшара барка* (2007), *Слово ирешка* (2009), *Зимовање* (2011), *Лейширице и остала чуда* (2012), *Душина рашшиша* (2014) и *На шкрје* (2017) – сачини свој изборник и омогући и верним читаоцима и марним, или немарним, критичарима да сагледају по чему се разликује од својих песничких вршњака, али и осталих српских песника, те је одавно постао сасвим самосвојан песнички глас. Био је то од самих својих почетака јер припада оним песницима који нису (дуго или кратко) трагали за својом поетиком већ је одмах знао шта може и уме и прегато да то изведе. Једна од наведених књига, *Лейширице и остала чуда*, збрала је његове дотада објављене љубавне песме и тако указала како се њихов аутор са књижевним критиком, али и са читаоцима, сасвим слаже како је, када је о њима реч, постигао највише и како су оне постале његов заштитни песнички знак. Лаловић се, попут поприличног броја наших савремених песника, сврстао у групу оних који не прихватају становиште Миодрага Павловића који је у својој знаменитој *Анџолоџији српској њесништва* тврдио како

су родољубива и љубавна поезија хендикепиране у односу на друге врсте лирике, стога што се прва држи колективних осећања, а друга подлеже приватном. Лаловић је – напоменимо и то – написао и неколико, нимало занемаривих, родољубивих песама.

Наслов изборника о којем пишемо – *Словенска фигура* нас упућује ка словенску суштину нашег битисања, заједно са свим што нам она доноси, али и односи. Присутна је у њему и, далека, асоцијација на словенску антитезу, једну од стилских фигура присутних у нашој усменој лирици и епици: најпре се набраја шта би нешто могло бити, потом се то негира да би се, на крају, открило о чему је заправо била реч.

Свака од песникових књига представљена је по неком песмом у његовим изабраним песмама. Песник је и буквално поднео песнички рачун о ономе што је досада постигао. Пошто се ни досада није превише песнички мењао (написали смо већ да се одмах нашао на песничким шинама које су му сасвим одговарале и у којима је пронашао себе), не можемо очекивати да ће се то ни убудуће десити. Лаловић спада, никакве сумње нема, не у песнике промене, већ у оне који раде на продубљивању оствареног. Он се не креће тако што срља ка новом, већ тако што у дубину певаног зарања.

Поред слободног стиха који доминира, има и римованих песама. Звучност појачавају многобројни рефрени, алитерације, асонанце... За разлику од многих наших савремених песника, Лаловић се не одриче интерпункцијских знакова. Не допушта читаоцима „лутање“ у тумачењу испеваног. Намум му је да сасвим јасно и прецизно ослика оно што је предмет његова певања. Постоји изразита краткоћа песама, њихова „сабијеност“. Оне, неретко, подсећају по томе на муњевит лирски блесак.

Две речи „миришу“ на неологизме: *људови* и *маширей*.

Речи-теме су: *камен, ветшар, киша, шишина, шајна, душа...*

Снажне су метафоре које се у песмама налазе: *црних суза херувима* („Ако се разликује“); *црне кише* („Не видим Баново брдо“); *зеленоока Србија* („Моја зеленоока Србија“); *душине одблеске* („Душини одблесци“); *лавези времена* („Певај душо“); *разроких... звезда* („Кров“); *жеђ светлости* („Светлост“); *кожом неба* („Господе не дај да вода све однесе“); *у мраку бића* („Немеза“); *душина ратишћа* („Душина ратишта“); *љубичастом сновиду* („Смрти, будимо на ти“); *зрикав рефрен* („Птице“).

Честе персонификације сведоче како песник сања о ољуђењу свега у безљудном времену. Можда би се тако надокнадило оно што се људским отцепљењем од изворно (и морално) људског „добило“.

Метафоризација је преплавила и песничке слике које су у самом срцу Лаловићева певања (њен радијус је ванредно широк; посебно се потцртава синестетичка колоративност): *Пресвучен кожом јоргована,/ лижем крв иролећа* („Јорговани“); *свануће је лијсало на џуџу* („Бар што се мене тиче“); *разрешити дан/ шито свањива/ храмљући* („Мистерија“); *иреквивена/ њлавом маховином дејшињсџва* („Реч си“; треба обратити пажњу на боју која је маховини приписана); *Ево и небо се зелени* („Трава“); *зелени образ/ крајолика* („Поток“); *Равница је нејрејледни албино* („Воз за север, вагон друге класе“); *Јесам и на небу и на земљи* („И на небу и на земљи“); *Влас, њлавешнило сџрасџи* („Влас“); *Сунце храни сенку/ љубави* („Морски запис“); *Свејлуцају џишина и џрашина* („Стара кућа“); *џенуша море/ на јужној сџрани свесџи* („Супротности“); *Трчеџи рушим њланине,/ ловим облаке,/ заобилазим, некако, живоиџ./ Трчеџи џужвам веџар* („Трчеџи гужвам веџар“); *Сџихови класика/ јесу њене дојке* („Белиса“); *Из џроба свеоиџшеџ/ џевај,/ џевај, душо!* („Певај душо“); *Пуна су џи усџа мрака,/ џаме наоџаке* („Слепило“); *Набасах на себе* (истоимена песма); *Радујем се свему/ нага мном* („Радујем се“); *Имам џесму – чиста нула!* („Чиста нула“); *Оџромно сам уво,/ дубоко будно,/ шито сџражари/ наг скорим џороџајем/ џишине* („Уво“; тишина тишину рађа); *Одани ноџ,/ оноџи дан* („Обујми слепим оком овај час“); *Небо се џоџџисује надуџачко,/ џоџмуло, џосве џамно./ Песник је нероџкиња,/ џрад џрашина* („Немеза“); *ја сам црн снеџ, вејем са свих сџрана* („Исповедна“); *Смрџи, будимо на џи* (истоимена песма). Песник који истовремено јесте *и на небу и на земљи*, пева о својој, и човечјој уопште, заљубљености у *лејоџу џосџојања* („Јорговани“). Основна је то слика, она у коју је песник себе умрежио у овом изборнику.

Наводимо песничку минијатуру из прве песничке збирке *Скровишџе* – „Слутња“: *Можда џу једном биџи жрџива,/ Зазидан у храм неке џашиџе жене./ Темел џемељу биџе моја џлава.*

(У песми се обрће мотив Гојковице која је била зазидана како би Скадар могао бити сазидан. Њена поента је апсурдно хуморна: за темел храма узима се глава која би требало синегдошки да „покрије“ читаво жртвовано тело.)

Песмама врве животиње: црв, буба, паук, свитац, зрикавац, мрав, мува, зунзара, винска мушица, комарац, крпељ, слепи миш, лептир, пчела, миш, пацов, жаба, морско прасе, шкољка, змија, веверица, патка, голуб, соко, ластва, сврака, папагај, петао, пиле, свиња, коза, овца, ован, јагњад, јаре, во, бик, магарац, пастув, пони, мачка, пас, шаров, морски пас, вук, курјак, хијена, шакал, леопард, медвед... Песма „Инсекти“ прави је „омаж“ Новици Тадићу. Ту си и многобројне биљке: трава, маховина, алга, коприва, ротквица, лук, кромпир, шаргарепа, бела рада, ружа, јабука, шљива, дуња, нар, липа, топола, бреза, бор, орах, храст, маслина, платан, палма, смоква... Пленер Лаловићеве поезије налик је оном који налазимо, на пример, у песништву Милете Јакшића.

Песму „О непобедивој свињи“ вредело би упоредити с чувеном песмом „Поглед на свињу“ Теда Хјуза.

Исус као песнички „јунак“ песама лајтмотивски се провлачи кроз ово песништво: *Мали Исус показује/ иде ваља шемељ удариши* („На безименој пољани“); *Исус поштавља/ прозоре* („На безименој пољани (2)“); *У храму светиа тишина/ има лепо лице Христа* („На безименој пољани (3)“); *Пружам руке,/ хваћам се за кажијрсте/ Исусове* („Вечера“); *Стави ме преко рамена,/ понеси, Исусе, до шризе,/ да вечерам,/ сведок будем* („Вечера“); *Христe?// Покуйи нас до делића,/ састави, ново.// Да падамо, поново,/ да падамо, падамо,/ њ*

а
д
а
м
о.

(„Шкрипнуше врата“).

Наглашено је еротско.

Песник и сатирично и критички проговара о ономе што га окружује. Довољно је прочитати, на пример, песму „Пацов“.

Он не крије властиту поетику. И она се понекад у метафоричко рухо облачи: *бележим поезију шрена* („Поезија трена“); *Реч си* (и жена и песма – Д. С.)/ *иийка као вода/ завичајних предања* („Реч си“); *сада је песма јуна мојих костију* („Мислио сам да је то та песма“).

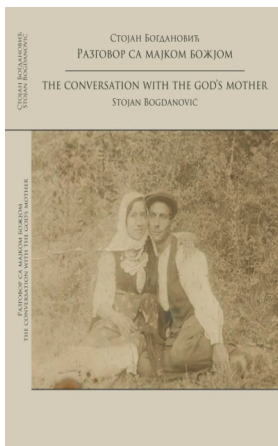
Издајамо „28. песму“ коју цитирамо исцела:
28. песма исџија ѿрки вињак,
мисли иде јој се изџубио оџац,
за кафанским сџолом 28. песма
оца на сав џлас зове,
њеџове ране не зацељују,
каже шанкерици,
џаџа се изџубио у џроклеџиом децеџмбру,
вели конобару,
28. песма рида на слоџове,
возови џролазе,
снеџови окуџирају вид,
слух,
завија веџар,
28. песма ће дочекаџи јуџро,
џуна дима и алкохолних
џуџоказа, џуна џерилских мисли,
џеџава од идеје да узме сџвар
у своје руке и освети
џворца.

Ово је најмодернија песма коју је Лаловић написао. Пуна је апсурда и црног хумора. Показује нам како нашег песника нипошто не смемо да читамо на прву лопту. Далеко је сло-женији него што изгледа. Једнако, и далеко бољи него што је наша књижевна критика досад признала.

Јелена Радовановић

ЧОВЕК КАО ТАЧКА У КАМЕНУ

(Стојан Богдановић: РАЗГОВОР СА МАЈКОМ БОЖЈОМ,
Наисирини, Ниш 2019)

Иако је многим песничким и прозним књигама већ дуго присутан на нашој књижевној сцени, Стојан Богдановић у маниру искусног *homo ludens* својом новом песничком збирком показује да и даље ужива у својеврсном поетском љуштењу лука, нудећи нам својом поезијом сузе кроз осмех, и још увек не пропуштајући да нам отвори нека нова тумачења и значења, задржавајући притом препознатљиви трагикомични манир свог певања. Држ Богдановићеве поезије управо и јесте у тим лудистичким оксиморонским опречностима – ту његова

стална запитаност над судбином и Богом иде руку под руку са десакрализацијом и јеретичким моментима; готово побожно песничко бављење смислом правог стиха иде укорак са болном аутоироничношћу и детронизовањем поезије и песника; свеprisутна тема пролазности директно је супротстављена банализованој свакодневици; однос хришћанског страхопоштовања према Богу стоји напоредо са, готово фамилијарним, односом према Човеку-Богу.

Један од Богдановићевих песничких лајтмотива је стална метапоетичка запитаност над смислом и значењем поезије и процесом настанка песме. Немали је, притом, његов (ауто) иронијски отклон према песништву и песницима, па ће тако у програмској песми и стожеру целе збирке, *Разговор са мајком Божијом*, он рећи како му мати говори да „нахрани музе, а то значи козу“. На сличан начин у песми *Фазе* Богдановић самокритично каже да је у трећој фази живота почео да се бави поезијом када је почео да „гњави и да дави, да смишља и да умишља“.

Бавећи се умећем стиха, песник покушава да одгонетне и смисао надахнућа и настанка добре песме. У репрезентативној песми из тог тематског поља, *Песма треба да уме*, Богдановић каже да „песма треба да се њише/ као јаблин на ветру поред Тимока/ притом да држи мисао/ чврсто као мали враг сису“. Богдановић нам овде опет нуди свој поетски кредо привидно неспојивог – песма мора да обједини те опречности у себи као што су лиричност и стаменост јаблина који се њише на ветру, насупрот структуралности и стабилности који наликују математичком систему; притом песма не сме да изгуби ништа од своје враголасте заиграности, кружећи око мисли која као стуб држи песму. Богдановић притом није за неку пуку ларпурлартистичку игру и песму која је лепа зато што је песма или је песма зато што је лепа; успела песма у његовом поетском свемиру мора да буде рефлексивна, мора да има мисао, *лојос*, на чијем таласу ће бити ношена. Уплив Богдановићевог математичког ума је и овде очигледан – песма нема кичму ако у себи не садржи мисао, јер мисао је она велика енергија без које је песма пуко надувано празнословље. Богдановић је у теми метапоетичности често и аутореференцијалан и аутоироничан. Рађање песме, Богдановић одлично зна, није никакав узвишени парнасовски моменат, већ често чисто мучење и тегоба. Песма долази ниоткуда, кроз несаницу, затиче човека у кревету са другом песмом у сну, „од чега човеку буде мука“. Богдановић, међутим, зна и какав искрени усхит доноси право надахнуће, јер „Од песме се човеку заврти мозак/ И ништа га не боли“. Песник је зато онај чудака који под кривим дрветом, и сам нахерен, искривљен, неуклопљен, померен из општеприхваћене стварности, чека своју праву песму, док свет око њега у клаустрофобији свакодневице непрекидно безглаво иде за својим послом и за општим жамором. Песник зна да песму вреди чекати, јер „песма је као срна/ очас се преплаши/ и штукне у густиш“. Уопште узевши, метапоетичке играрије су у Богдановићевој поезији врло честе. Песник се често бави смислом правога стиха, који је „као несташно дете“, дакле оно што је најтеже укалупити и зауздати у општеприхваћену и смислену форму.

Мајка је један од главних песничких мотива збирке, који такође уједињује богдановићевске опречности – са једне стране, то је фигура патријархалне сељанке која је јака, вредна и стамена, која обаљује букве, музе козе, гаји децу, кува, носи воду, којој ништа није тешко, иако за сина жели бољу судбину и шаље га у Београд „да учи за господина“; која је, другим речима, парадигма традиционалне балканске же-

не. Са друге стране, мајка постаје обожена епифанијска фигура која се песнику указује у виду Мајке Божије, оне која увек светли, подучава, исцељује, умирује и дели савете. Кроз фигуру мајке одвија се и песников дискурс са прошлошћу, обичајима, традицијом, породичним свецима, умрлим рођацима, прецима и завичајним фолклором. Мајка тако постаје синтеза личног и општег, профаног и религијског, индивидуалног и колективног. Ронећи у индивидуално сећање, песник гради истински снажну емоцију, која читаоца уме да затекне и погоди у плексус, као и у другим песмама где је Богдановић у дослуху са својим срцем – кад пева о свом детињству и завичају, о нашим обичајима, о стварним људима који су прошли кроз његов живот. Тад његова поезија буја, ври, ромори и жубори и разбарушена је у најбољем смислу, као оно несташно дете.

У Богдановићевом космосу, који се често показује као јединствено прожимање математике и поезије, појам тачке постаје онтолошка жижа његове поетике. Тачка се и у лингвистичком и у математичком смислу чини једноставним појмом, али се лукаво опире дефиницији, због чега је њом и најтеже овладати – тачка у себи садржи и цео свемир и коначност, и празнину и пуноћу, и почетак и крај. Стога је у поетском смислу најтеже знати кад треба ставити тачку, „да ти памет не исцури кроз реченицу/ Као вода кроз баштенско крево“.

У фокусу Богдановићевог певања налази се и непролазна песничка тема пролазности, која се код њега често неминовно развија кроз дијалог са Богом, или пак кроз монолог о њему. Песник тиме отвара нека кључна питања есхатологије – Бог се код Богдановића не васпоставља као узвишени, недодирљиви и табуизирани Апсолут, већ је, напротив, песников однос према Богу фолклоран и готово фамилијаран. С обзиром да је код Богдановића Бог увек више Човек-Бог него Богочовек, нисмо само ми запитани над Богом, већ је и Бог запитан над нама и над смислом света који је створио, као у песми *Крст*: „Понад главе крст/ У чуду/ Шири руке.“ У ауторефлексивном покушају да докучи ко стоји иза сложеног механизма покретања времена, Богдановић ће на сличан начин у својој поеми рећи *Пишао сам сајцију*, да би се у тој својеврсној оди пролазности тек на крају размрсало клупко енигме људске егзистенције на земљи – сајција не може да пружи одговор на питање како сат тачно зна када човеку треба узети меру, већ се Бог васпоставља као једини Велики Сајција, као онај метафизичар који стоји иза космичког механизма суд-

бине и пролазности, једини који поседује одговор на питање о људском крају. Богдановић ни не крије своју скепсу према могућности да се време измери, укроти или заустави. Време је суштински немерљиво, јер не постоји. Сат само подсећа на време, а освета према часовнику се показује као јалов људски покушај да се време победи. Богдановићев сат није мерач времена, он је параболола нас самих и наше неминовне и безнадежне људске метаморфозе у времену, јер: „Време те заскочило и јаше,/ Јаше те као рагу/ А сви од тебе траже/ Да се осећаш као Пегаз.“ Зато је на такав сат, пуку механичку људску творевину, немогуће ослонити се, баш као ни на људско сећање. Тај сат или касни, или је херав, или без казаљки – ту се помаља познати бергмановски метафизички мотив осакаћеног часовника отпалих казаљки, који нас све чека: „Јер смрт ће доћи тачно у секунду, каже песник, све ће бити на време/ па шта ће ти онда сат“. Богдановићев сат је и симбол колективног сећања, заједничког људског искуства и колективног записа у времену. Као оне умрлице у песми *Криво дрво*, које подсећају на пролазност живота и свеприсутност смрти, јер нас очи мртваца са слика непрекидно посматрају. У већ поменутој песми *Фазе* одвија се на сличан начин и иронично поетско срањивање рачуна са животом и са његовом неминовном цикличношћу, иако је потка песме типично људска жеља за непролазношћу, жал за ефемерним и за прокоцканим шансама: „Некада сам због љубави хтео да се убијем/ По неколико пута дневно/ А сад копам и ногама и рукама/ Ако икако могу последњу фазу да прескочим.“

Иако згуснута симболима, Богдановићева поезија је свеједно освежавајуће нехерметична. Презент је у њој доминантан глаголски облик, јер је то поезија која је пре свега уземљена и укореењена у садашњости, и у ту сврху често користи и разговорни стил и жаргон.

Збирка се елегантно заокружује симболом камена. У камену је кључ којим песник синтетизује све своје поетске теме и мотиве. „Камен вам се смеши“, рећи ће песник и подсетити нас да сваки људски пут води само једном циљу и да је све пролазно, макар било и уклесано у камену – од људских прапчетака, цртежа у пећинама, првих књига, првих слова природе, фосила, до надгробних споменика.

На крају, на камену је уклесана и поезија.

Ранко Павловић

ПРИЧЉИВА ТИШИНА У СКРИВЕНИМ ИЗВОРИМА

(Дејан Богојевић: ГРАНИЧНИ ПРЕВОЈИ ПЕСМЕ, *Пресинг*, Младеновац 2019)

Дирљива је уводна пјесма *Разговор са мајком* најновије пјесничке збирке Дејана Богојевића *Гранични преводи песме*, толико дирљива да се својим једноставно саопштеним осјећањима напосто претаче у читаочево расположење. Стиче се утисак да се пјесник потрудио да покаже (и докаже) како је неизмјерну љубав према мајци, која тамо, на другој страни, чека очев долазак, могуће најлакше и најпотпуније исказати ако стихове не увијемо у теже одгонетљиве значењске обланде.

Будући да је и сама била пјесник, пјесник и сликар Богојевић јој поручује: *Чистиам твоје песме да би мој стих преживео*, а нешто касније, у овој оди која има и исповиједни карактер, признаје: *Моја душа је стих који шражим*. У ова два стиха, поред осталог, стала је цијела истина о љубави према родитељици и о стваралачком чину којим се испреда нит за чврсто увезивање те љубави.

У циклусу чији наслов је именовао и цијелу пјесничку збирку, читалац се сусреће са лирским минијатурама, по много чему, нарочито по изражајним средствима, потпуно другачијим од уводне пјесме. Овдје *касне ишнице*, као да израњају из потиснуте свијести, хватају се у колоплет *малокрвних пахуљица* и посредно се гнијезде у *оде бола*. У овим пјесмама емоције и рефлексије одјенуте су у танану одежду метафора, употријебљених – како се стиче утисак – највише зато да пјесничке слике учине још упечатљивијим. *Ловишће је прилично рањено/ Ловина је подла љоуш шашишине* верси су из пјесме *Ошежали стихови* који потврђују колико Богојевић

води рачуна да у његовој поезији мисли и осјећања буду у складном јединству и да нигдје једно другом не засметају.

Хаику пјесме, уврштене у циклус *Булијаде* (није тешко закључити да је ту „своје прсте уплео“ Мони де Були), показују колико је Дејан Богојевић, као љубитељ, пропагатор и аутор кратких књижевних форми, способан да, у овом случају, једну пјесму сведе на основне градивне елементе, па да све оно што жели саопштити искаже, на примјер, у само три ријечи, а да тим ригорозним сажимањем умјетничка творевина ништа не губи на својој вриједности.

Једна слика, виђена очима и душом пјесника, како то показује Богојевић, може једноставно сама од себе да се преточи у упечатљиву хаику пјесму, као што то потврђује и овај примјер:

*сиоро се буде
осшављене
руке.*

Пјесник такође показује да једну такву емотивну слику, без бојазни да ће бити угрожена суштина ове пјесничке форме, може да прожме ненаметљиво саопштена мисао:

*умови као
сеновише шуме
скривају изворе.*

Док се у пјесмама посвећеним Баји Цаковићу, Тиму Роту, оцу, издвојеним у засебну тематску цјелину, директно обраћа сабесједницима на врло непосредан, комуникативан начин (*Између очева и синова/ Постоји њричљива шишина*, на примјер), дотле у циклусу *Јасни деишаљи* Дејан Богојевић се окреће имагинацији, овог пута сликарској. Не слика кистом и бојицама, него ријечима, користећи много детаља, уносећи живе сјенке у валере, осликава свијет каквим га види умјетник који се исказује у двије умјетничке области.

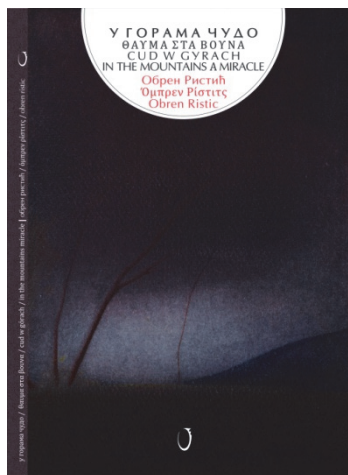
Пламичак еротског узбуђења у претходном циклусу разбуктава се у пламен у завршном, насловљеном *Пољубићу њене бушине испод вреле хаљине*, у коме се десет пјесама под истим насловом, означених редним бројевима, стапа у неку врсту поеме, испјеване у славу пожуде и чулног ужитка. Уосталом, *Маија је шело у вриску сџих у сџиску*.

Збирка *Гранични њревоји њесме* дјелује као некакав волшебни пресјек цјелокупног поетског стваралштва Дејана Богојевића, па је и то препоручује читаоцу.

Маја Белеџишанин

РАЗНОЛИКОСТ И ЈЕДИНСТВО

(Обрен Ристић: У ГОРАМА ЧУДО, *Исток*, Књажевац 2017)

Обрен Ристић (1960), аутор бројних песничких књига – поменимо само неке: *Сређивање ушисака* (1996), *На истоку, у Србији* (2002), *Сушрашњи варвари* (2015) – у својој новој збирци *У горама чудо* показује разноликост певања на тематско-мотивском и неформалном плану (слободан стих с једне стране, а са друге сонети), али и уједињујућу препознатљивост песничког гласа. Такође је важно истаћи да је ово вишејезична књига, јер је препевана и на

грчки, пољски и енглески језик, те и на тај начин оличава лепу разноликост и јединство.

Збирка почиње кратком песмом „Поподне у предграђу“, реалистичко-натуралистичком сликом, после које следе дуже песме. Најчешћи мотиви у њима јесу преци, исток и завичај, али ту су и друге теме. Кад је реч о прецима, песник помиње свог деду („Ноћ дуга, веома дуга“, „Пред полазак“), али помиње и неименоване, далеке претке („Ни дана без позоришта“) и „предачко огњиште“ („У горама чудо“). О завичају и његовој лепоти, силини и посебности говоре песме „Врла страна“ и „На слици Драгослава Живковића“, као и сонети „Последњи дан“ и „У горама чудо“. Овој теми блиска је тема истока. Тако у песми „Ноћ дуга, веома дуга“ дочарана је ноћ на истоку Србије, њена тајновита атмосфера и језа, али ова песма носи и симболични кључ. Симболику, уз својеврсну иронију, садржи песма „Тимакум Мајус, Тимакум Минус“ која говори о римском путу између два града на истоку Србије. У иронијском тону су и песме са политичким, локалним темама: „Прослава дана општине“ и „Конституисање нове општинске власти“, а песма „пси лају“, у удруженом споју

језе, ироније и апсурда, призива сећање на бомбардовање 1999. године. Песме „Само за празнике“ и „На путу за Сврљи“ уз иронијски тон обједињују и сличан поступак низања песничких слика и тема стварања песме, с којом се лирски субјект поиграва управо у асоцијативном низању слика и изјава.

И теми поезије посвећена је пажња у овој књизи. Поред већ поменуте песме „На путу за Сврљи“, чији завршетак открива тему стварања песме („снег пада пишем ову песму/ која од мене упорно бежи измиче књизи“), постоји више песама које говоре о поезији. У песми „Господ је велики поета“ осликана је моћ природе која сведочи о Божјем гласу: „Као да Господ говори!/ Господар ватре и воде!“ „Ливење песме“ представља поетичку песму где је да та паралела између песничког стварања и изливања црквеног звона. У песми „Из профила“ лирски субјект говори о себи и о Бранку Миљковићу; сонет садржи и опис Бранкове смрти, као и цитате из Бранкове поезије који се складно уклапају са песничким гласом. У сонету „Заточеник у песми“ песник разматра однос свог живота и поезије и поставља питање о неопходности певања.

Песме са темом поезије углавном су дијалогски остварене, као посвете одређеном песнику и успостављање дијалога са њим укључујући битне поетичке моменте тог песника уз теме које су важне лирском субјекту. „Ливење песме“ има посвету Радету Томићу, „Из профила“ – Бранку Миљковићу, „У горама чудо“ – Слободану Стојадиновићу. „Врла страна“ представља дијалог са истоименом књигом Недељка Богдановића и говори о лепотама завичаја. Осим посвета песницима, неке песме су посвете уметницима из других области: сонет „Ни дана без позоришта“ посвећен је глумцу Зорану Радмиловићу, а песма „На слици Драгослава Живковића“ инспирисана је сликом овог уметника. Тако збирка *У њорама чудо* показује богатство песникове инспирације и представља повезивање његове уметности са уметношћу других стваралаца, као и повезивање појединих његових песама са његовим ранијим стваралаштвом.

Сонети у овој збирци (укупно их је осам), који следе један за другим после песама у слободном стиху, мотивски су сродни неким песмама у слободном стиху, али увођењем додатних тема и самом својом формом могу се посматрати и као мала, засебна целина у оквиру књиге која није подељена на циклусе. Први сонет, „Сутрашњи варвари“, пева о песни-

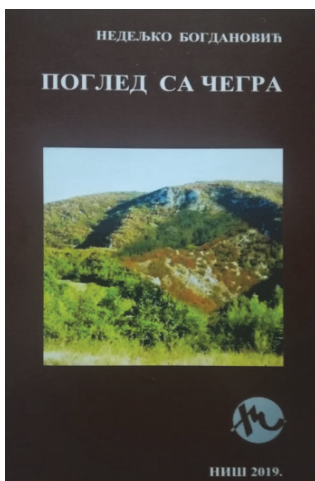
ковом зидању града, а с њим је у тематској вези други сонет, „Ако бих град зидао“; они су и римама повезани а кресе их лепе, архетипске слике. Опис јутра на мору, уз промишљање историје, доноси сонет „Јутро“, а снагу природе и лепоту завичаја, уз религиозне мотиве, осликава сонет „Последњи дан“. Однос прошлости и будућности спона је која повезује ова два сонета: „ехо минулог у будућем току“ („Јутро“), а слово у песку „у једно писмо прошло и будуће сабира“ („Последњи дан“). О прецима и завичају говоре сонети „Ни дана без позоришта“ и „У горама чудо“; истакнимо упечатљиву, живописну слику у другом сонету: „Вазда са планине вриште митски коњаници/ И на огњишту предачком ватре распаљују“. Већ помињан сонет „Из профила“ посвећен је Бранку Миљковићу, а осми сонет, поетички, „Заточеник у песми“ садржи бројне песничке слике обојене контрастима (активира и романтичарску слику орла у висини). Важно је истаћи да је, у односу на остале сонете са приближно сличном схемом римовања, завршни сонет другачији: у првом катрену су заступљене унутрашње риме, у другом делимичне, а у терцетима риме уопште нема. Но без обзира на то, постоји она сонетна напетост коју носе и претходни сонети, а дуги стихови са великим бројем слогова и без сталне цезуре обележје су и овог сонета као и претходних сонета у збирци.

У целини посматрано, књига *У горама чудо* са не великим бројем песама јесте лепа и складна песничка бројаница коју боји фина мера промишљања и певања, утканих у разуђену мелодију слободног стиха као и у милозвучни говор сонета. Преведена и на грчки, пољски и енглески језик, књига добија још једну димензију: отвара врата читаоцима других говорних подручја да упознају песникове теме и његов завичај, али и да наслуте песничку суштину и лепоту језика које кресе ове песме.

Мирослав Јозић

КЊИГА ЕЛЕГАНТНОГ СТИЛА, ВЕДРЕ И ОДМЕРЕНЕ НАРАВИ

(Недељко Богдановић: ПОГЛЕД СА ЧЕГРА,
Удружење књижевника Бранко Миљковић, Ниш 2019)

Када ми је уредништво *Бдења*, занимљивог и, наравно, знаменитог часописа, предложило да за његове странице срочим коју реченицу о књизи професора Недељка Богдановића *Пољед са Чегра*, нисам ни слутио колико ће ми велико задовољство причинити читање овог штива. Међутим, када је требало о прочитаном штогод прословити и написати, испоставило се да тај посао није, нити ће бити сасвим лак.

Дошло је то најпре отуда што на први поглед ова књига измиче лаком и лагодном жанровском одређењу. И како то обично и бива, требало је дозвати у помоћ нешто куражи неопходне да се изнађе која шачица слободе, колико да се ово дело стави под свод и у координате жанра.

Покушавајући да одредим место становања, овог, у неку руку, међужанровског дела у нашој литератури, дошао сам на идеју, у почетку, наравно, са извесном дозом стрепње, да је *Пољед са Чегра*, у ствари, један зналачки компонован есеј.

Будући да се ради о таквој врсти литературе у којој се обједињују научни приступ и књижевна обрада, настојећи да се изрази лични став према теми о којој се пише, учинило ми се да ово дело происходи управо из овакве тезе, тим пре што се и њиме, као и есејом, обрађује и посматра, и тежи, да се протумачи, извесни културни и друштвени феномен.

Сећам се, додуше не са стопостотном тврдњом, јер сећање није баш најпоузданији сведок у кога можеш имати бескрајно поверење, да је још Олдос Хаксли рекао како је есеј

средство којим се може рећи скоро све о много чему (или беше – било чему).

Али да би оно о чему пише, оно што у свом поступку посматра и разматра, било обрађено у потпуности и литерарно и научно, аутор мора бити пре свега изузетно добро упознат са темом којој приступа, да би на основу тога могао да је прикаже и приближи публици на другачији начин, али из личног угла.

Будући да је у састав овог штива ушло неколико, ауторових текстова из области језичке науке, посебно ономастике, затим историје и етнологије, релативно краћих али врло подробних, и будући да је оно допуњено и прилозима његових сарадника, као и сећањима мештана, затим белешком о једној песничкој књизи, и неколиким песничким остварењима, затим записом о отварању спомен-собе завичајног вајара, као и текстом академика Мирослава Пантића са скупа *О Штевану Синђелићу* – неће бити ни превише слободно ни неумесно да се за ово штиво каже да је један неуобичајено сложени, оригиналан есеј.

Умешно компонован од елемената науке и струке, зналачки протканих појединоста из области фикције и предања, уметности и симболике, есеј (или скуп више краћих есеја) *Поилед са Чеџра*, је необична и сасвим свежа књига, пуна занимљивих појединости за читаоце недовољно упућене у области којима се бави, с једне, и потврда за оне који ту проблематику знају, с друге стране.

Ово је књига елегантног стила, ведре и одмерене нарави. Све што је у њој дато, дато је с мером, и све је у равнотежи; ниједна мисао није негативна и ниједна реченица сувишна.

Тања Прокојљевић

ВЕЛИЧАНСТВЕНА ПОЈАЊА О ДРВЕТУ ВЛАСТИМИРА СТАНИСАВЉЕВИЋА ШАРКАМЕНЦА

(Властимир Станисављевић Шаркаменац: ХРАСТ КАО
ХРИСТ, ДРВО ПРВО, *Просвета*, Београд 2018)

Некада нам се чини да можемо да замислимо сваку књигу данашњице. Очекиваћемо да из ње научимо нешто ново, али не и да се сусретнемо са специфичним, мистичним, магичним, неубичајеним у исто време, па чак и када је песничка збирка у питању. Ипак, таква изненађења крију се у збирци песама *Храст као Христ* Властимира Станисављевића Шаркаменца.

Ова богата и лепо уређена књига захтева посебан приступ и удубљеност у стихове пре свега због обима. У свом предговору Властимир Станисављевић Шаркаменац објашњава разлоге настанка ове књиге, али и због чега је ова књига по обиму толико велика да јој морамо пружити време и адекватну пажњу. У својој рецензији Видак Масловарић, примећује много тога везаног за песме ове збирке, а посебно треба назначити суштасвеност коју помиње.

Када се посветимо песмама збирке „Храста као Христ, дрво прво, обгрљује нас посебан ритам и звук. Песник можда у овој књизи понајвише истанчано пребира слоге, песничке риме и води рачуна о врстама строфа, што је и карактеристично за овог аутора.

Облик стиха који можемо често затећи у овој збирци је редак шестерац. Шестерац је стих без музичке паузе са акцентом претежно на непарним слоговима и с границама иза парних слогова. Он придодaje вредност песмама збирке „Храст као Христ, дрво прво”, јер се употребљава ређе, па у време и када се изричито водило рачуна о версификацији и рими, у време када без тих атрибута песма није била вреднована.

Иначе Властимир Станисављевић Шаркаменац аутор је 38 књига што поезије, што прозе. Објавио је чак 265 прича у зборницима и периодичи.

У збирци *Храсић као Хрисџ*, дрво прво“ аутор се у свом зрелом добу одлучио да сагледа свој живот на себи својствен начин и оно што није неочекивано је то што се на самом почетку окреће младости и младалачкој радости. Оно што је његова радост и љубав, окриље и утеха, јесте дрвеће. Лирски јунак је сам песник који нам приповеда о тој својој љубави према дрвету и води нас прво у просторе свог детињства. Тамо негде у песниковом родном месту, простору пуном дрвећа, настала је и песникова љубав према дрвету: *Расџао сам – чиџра –/ више међ дрвећем.../ неј у кућам’ – иџра –/ у два села моја...* У овој песми првог циклуса „Храст на поветарцу“ наставља песник да пева о дрвету: *Увек ме уџоили,/ кад койним од зиме./ и не да да скојним./ док ме џранам’ мази.* Бескрајна љубав према дрвету види се очигледно и у другим песмама, као што су песме „Светлосно дрво“ или „Дрво испред куће“...

Збирка *Храсића као Хрисџ*, дрво џрво има четири циклуса, врло специфичних наслова: Циклус 1 *Сонетно дрво*, Циклус 2 *Храсић као Хрисџ*, Циклус 3 *Приџка, биље, џрмље, смиље, све џо хаје дрво да је* и циклус под називом *У бели сџих одахни незлих биљну душу*. И можда баш бројећи циклусе можемо тако да избројимо и кругове читања, јер свако, не само због обима, овој би књизи морао да се враћа више пута. Свако читање ове књиге носи са собом и ново запажање, а то важи и за обичног читаоца када је ова књига у питању, не само за оне који покушавају да је протумаче.

Не постоји готово и један циклус у коме Властимир Станисављевић Шаркаменац не тугује за изгубљеним дрветом кога су уклонили или му наудили. Свако ко науди дрвету за песника је „злочинац“. Песник сечу дрвета доживљава као највећу трагедију и муку, па и знајући да је дрво ту да да огрев човеку и да га је због тога некада неопходно сећи. Ипак, он је свестан да исечено дрво може и да поново нарасте, да ће из посеченог дебла изнићи ново дрво, а да човек баш тада мора да надокнади дрвету оно што је од њега добио, те тако стихови песме „Злочинци у шумовитом селу или здравица“ каже: *Јер кад џе је дрво/ сџасло, листи му залиј.* „Кап“ посеченог дрвета истоимене песме, коју гута и онај који лист исеченог дрвета залива како би се дрвету одужио и како би оно поново нарасло, како би се обновило, јесте здравица добротинства у којој се здрави за васкрсење посеченог дрвета, али и задовољство у том чину онога који се одужује. Иначе, библијска утемељеност је уистину присутна у овој збирци у многим од песама иако се Господ и све оно за њега везано приказује више метафорички. Уосталом, на дрвету је Христ разапет, те тако можемо овој чињеници и самом наслову приступити креативно и тумачити их на више различитих начина.

Изгубити дрво за Властимира Шркаменца јесте исто што и изгубити човека, али оног човека који недостаје у сваком смислу и који ће недостајати и након своје смрти, те тако ће се и растиње, људи, потомци, животиње и све оно што га је окруживало тешко научити на његов недостатак.

Најимпресивнији круг читања чини онај када установимо да песник дрво упоређује са самим човеком. Шума растиња и дрвећа је и шума људских душа или човечијих бића. Они праведни и истрајни попут храста остадоше „сами на чистини“, остадоше „један у атару ко Бог у истини“. Неки се пак међусобно заљубљују. Оно што је „вита Јела“, Бор, могао би бити и млади човек. А оно „биље, грмље, смиље, што хаје да дрво постане“, су заправо метафоре за људе који морају да досегну снагу оног довршеног човека који је попут дрвета испуњен вредностима, снагом, толеранцијом и свим оним што једно дрво поседује, а посебно ако се досегне онај надмоћни храст који је у песника и сам Христ који толерантно стоји у свој својој патњи, али се и осамљује. Уопште, зна се да је код Словена, дрво симбол толеранције, а да је према српском веровању да се у храстовом дрвету крију кости наших ратника, а у божуровом цвету њихова крв.

У неком од читања, видимо да песник ипак ставља дрво поред човека, то су они ретки моменти када песник препозна оног човека који се пише са великим „Ч“ и у њега верује, те га може ставити уза само дрво по вредностима. Такав човек зна све чари дрвета. Тада песник изнедрује песму „Човек и дрво“ у којој пева: *Никада се неће/ раздвојити' тио двоје –/ бездрузи – без среће/ били би обоје.*

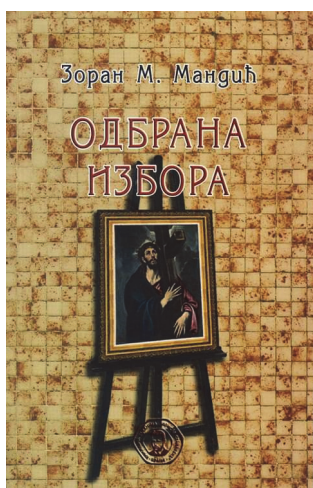
Дође нам души мило када сазнамо и увидимо како нас песник дубоко убеђује у то у песми „Како су постале птице певачице (Бајка о дрвету)“, да су због једног дрвета уз самог песника и птице певачице научиле да певају: *Било дрво једно/ њод кајом у њољу/ без њорода-бедно/ од свих најушћено/ морало је нечим/ да ујрејне вољу/ ране да залечи/ уз грушћиво искрено/ ...Еони се броје/ ошћад слећу ишћице/ да уче да њоје/ (од ње!) дом традише/ Ја сам расћериво/ гључе ловце-злице – бејаше им криво/ шћио њој вреди више.* Тај пој који вреди више, опомена је песникова о томе колико је песма вреднија од свег материјалног.

Ма колико да је кругова читања и досезања до онога што је у овој књизи речено, верујем да ће свако поред ужитка у самим песмама и проницања у многе тајне о којима се говори у песмама ове збирке, после читања ове књиге, погледати у свако дрво, а онда ће видети да оно стоји на једном месту без покрета, али да се његове гране шире попут руку неизмерно дарујући себе другима.

Сшојан Бојдановић

ПРОЗОР(И) ЗОРАНА М. МАНДИЋА

О Новим малим насловима из књиге Зорана М. Мандића *Одбрана избора*, Врање: Књижевна заједница „Борисав Шишковић“ 2018.

Зоран Мандић ми је јавио да ће ми послати књигу. Када добих књигу видех да су то три књиге. Не, није ми се учинило. У његовој књизи *Одбрана избора* су три књиге. По њему, прва је *Систем* са поднасловом као насловом *Нови мали наслови*. *Систем* је и наслов првог од 37 (малих) есеја. Реч је о мини расправи о хришћанској доктрини, о Божјим заповестима којима се устројава систем. *Систем* садржи и обавезно упутство са апелом за повратак Новом завету. Друга књига, по њему, под истим насловом, *Одбрана избора*, као и цела књига састоји се из две књиге, *Нове пјесме* (32 пјесме) и *Мишљења и коментари* (18 мини есеја).

Овде ћу изнети како се види књига, по моме, *Нови мали наслови* кроз мој прозор.

Кад пођох на спавање уобичајено понесох књигу. Отворих *Прозор*, прозори иначе служе да би се отварали и затварали. Отуд ме запахну Мандићева мисао. Омами ме. Почех да се вртим. Читам, па окренем лист. И тако неколико пута. Видим да не могу то баш тако лако да прогутам па да се окренем на другу страну и да заспим као да ништа није било. Неће.

Устанем и узмем плајваз. Зашиљим га. И почнем да чешљама. Опет неће. Све је лепо и питко написано. Сложено. Крцато мислима. Иако свуда има по једна главна мисао потребан је чешаљ. И то два. Један који чешља крупне мисли и један који чешља онда када сте причу превели на свој језик,

тј. када вам се учинило да сте је разумели. Онда чешљате полако густим чешљем. И у уживате.

Реч је о мини есејима који су истовремено чеховљевски кратке приче, а за неке од њих се може рећи и да су песме у прози. Језик је математички исцизелиран. То је стил. Не личе на школске есеје. Не личе ни на које познате. А нема ни много цитирања. Зоран М. Мандић је свестан да су велике теме оне најмање, оне које су у нама или у нашем окружењу.

Отворим поново Мандићев *Прозор*. Није добро отворити истовремено и врата јер би вам промаја у глави развејала мисли. Кренем у шетњу кроз књигу. Намера ми је била да разгрћем мисли. Али као у шаху мораш неке фигуре – мисли, да елиминишеш, да их склониш са табле, како би се ситуација разбистрила пре доношења одлуке који потез да одиграш, коју мисао да пригрлиш. Наравно, мора се првенствено водити рачуна о краљу – о главној мисли, и о краљици – о лепоти. Тако дођох до наслова *Шешиња* који бих препоручио као образац против „алергијских упала текста и крвних судова“, против „постмодернистичких теорија преписивања“ и против шетње у књижевним просторима у којима влада „преварантски дух и лажни књижевни кредибилитет“. *Шешиња* служи за прибављање мисли, за њихово пребирање, напосе и за смањивање употребе бета блокатора. Она служи за побољшање циркулације мисли и крви. Не мастила, мисли!

При крају прве књиге, по моме, Мандић је кратко написао, *Скућљачи туђег перја*. То су они који стално некога нешто цитирају. Хоће да покажу тзв. ученост. „Има и оних дежурних друштвених и 'независних' аналитичара и критичара, са угледом и без њега, финансираних из центара супротстављених политичких кругова, који ће иронично рећи – да је и 'неучествовање' у борби за углед, освајање угледа у сурово нечему(???) , уморно недефинисаном и неуморно напуштеном којекаквом послу, ругање са собом и другима...“ (*Углед*)

„Употреба цитата је гора од употребе човека свиклог на болести интелектуалног немара скупљача туђег перја.“ – пише Мандић. Наравно, он мисли на цитирања у есејима, а не у критичким текстовима у којима би до изражаја дошле и мисли аутора књиге, или текста, коју критикујемо. Ово не значи да Мандић не уважава туђе мишљење него значи да има своје мишљење и да се је потрудио да га уобличи, да га

напише. Да скратим причу, не (при)личи гаврану пауново перје.

Одавно сам прихватио мишљење Владана Деснице да есеј сматра уметничким делом. Мора да има песничку жичку. Ако није уметничко дело, онда и није есеј. Управо такви су есеји Зорана М. Мандића.

Мандић се успут сасвим природно понаша. О се поздравља са апатинским скулптурама и са уживањем посматра како се људи са њима рукују, а многи застану и да са њима поразговарају. Изгледају му убедљиво. Ауторитативно. Не размишља о оним Микеланђеловим. Ове су његове. Виде се кроз прозор. Мандић има свој *Прозор*. Он кроз њега боље види него обични смртници који отварају прозор само проветравања ради.

Прозор је симбол светлости. Он означава наду да се може изаћи из тешкоће.

На прозорима су код нас, због веровања, прозорска окна смештана у рамове који су имали бар по једну пречку усправну и по једну хоризонталну, тако да су те пречке чиниле најпознатији симбол хришћанства – крст, који је штитио од урокљивих погледа кроз прозор, па и од уласка ђавола кроз стаклени прозор.

Често се у разним ситуацијама користи израз „прозор у свет!“ Мандићева књига *Одбрана избора* је, свакако, један од таквих прозора.

Под прозором су се певале песме...

Кроз прозор се слушају славуји...

Кроз прозор улази сунце.

Кроз прозор излази дим.

Кроз прозор баба крпом истерује муве.

На прозорима стављају мреже против комараца.

Прозор није обична рупа.

Прозор отвара очи.

Затворски прозор је цинизам. Зато нас Зоран Мандић и ослобађа затвора. Али нас уводи у лавиринт „ћораве кутије“ која симболизује *Мала месџа*.

Рабиндранат Тагоре тврди: „Човек је по природи уметник.“ Знано је да перцепција зависи од рецепције, тј. од рецептора. Зна се, такође, да је поглед завистан од ока и да је слика коју човек прима преко ока „наопако“. Човек човека гледа наглавачке. Тек у мозгу се формира слика какву човек има о физичком изгледу човека кога гледа. Значи, слика о

физичком изгледу не зависи само од рецептора, од ока, већ и од посматрача – од „уметника“. Дакле није све ни у прозору!

Мрави улазе и излазе кроз рупицу поред прозора. Није их брига да ли је прозор отворен или затворен. И Мандић користи рупице. Он улази у разне поре друштвених проблема. И није га страх да из мрака друштва, из мрачних дубина људских бесловесности, изнесе на видело мрачне пошасте људских измишљотина, последице на силу увођеног неолиберализма, сиву економију, грамзивост – за шаку долара, и стави у свој *Излоџ* своје радње *Одбрана избора* како би сви видели гадости нашег система.

Мандић је у својој књизи изнео доказе да прозори не служе само да кроз њих зрикнете, да баците поглед, да се огледате, да нахраните голубове и кад се сетите да их оперете.

Питање је да ли могу да одбраним овај мој „избор“. Зоран М. Мандић је високо подигао лествицу. Али изабрао сам *Одбрану избора!* Није ми циљ да је прескочим. Задовољио бих се да бар доскочим. И то не због себе, не ни због Зорана М. Мандића, него због његове књиге, која је заиста сјајна.

Сагледавања

Мирослав Тодоровић

БОЖАНСТВЕНИ ДОДИРИ, УНИВЕРЗАЛНИ ОКВИРИ

(Велики њрасак логоса Риста Василевског)

Ристо Василевски: *Божанствени додири*, (Стихови из књига објављених на македонском језику), Удружени издавачи Србије, Македоније, Црне Горе и БиХ, 2018)

Све што има или дойиче судбину, заслужује њесму.

Ристо Василевски

Под сводом збирке Ристе Василевског, песника који пише на македонском и српском језику⁵, „Божанствени додири“ изабране су песме (стихови...) из књига објављених на македонском језику: *Живошойис Колеџа Ф* (Македонски земљопис), („Мисла“, Скопље 1984), *Срси*, („Наша књига“, Скопље 1986), *Похвале њаклу* („Македоска књига“, 1993), *Божанствени додири*, (ИЦ „Три“, Скопље 2010), *Срце круџа* („Матица македонска“, Скопље 2017). Име збирке подсећа на Беконово мишљење да „поезија у себи има нешто божанско, јер уздиже дух, усклађујући изглед ствари са жељама душе, уместо да потчини душу спољним стварима, као што чине разум и историја“. Малармеово уверење да су стихови од Бога потврђује Василевски бројним песмама а истиче мислима у којима се сплиће „ромор духа и ткање душе“. Наслов као *монограм садржине* сугерише тематску разумењеност у којој се на-

⁵ „Писати на два језика, значи имати мајку која има другу децу поред себе и о којима брине а вас се одриче, јер вас је судбина удаљила од ње, имати маћеху која, такође, брине о својој деци, а вас једва прихвата због оних који гледају са стране, или због неких властитих интереса“... (Р. В. „Отисци свесног“, стр. 185. 2016.)

ходи земаљско и космичко, лично и универзално смисаоно заокружено као заветно послање.

Мото – песнички праг збирке казује да „Свако ко добро пише стиче право да буде читан на свим могућим језицима. Они који добро пишу на два или више језика, ваљда природно стичу двоструко или вишеструке право на то, јер олакшавају примену тог права, ничим не умањујући значај написаног на својим матерњим језицима“.

О томе да Ристо Василевски **добро пише** су и текстови који служе као својеврсни путоказ у његов „обиман, разуђен и слојевит песнички опус“. Предговорни оглед „Поезија искушења и наде, бола и катарзе“⁶ песника, критичара и компетентног зналаца поезије о којој пише Миће Цвијетића, као и три поговорна текста: *Нова бићна књиџа, бићној џесника*, Душана Стојковића, *Књиџа с великом лирском кондицијом*, који потписује Санде Стојчевски и *Поезија на крилима анђела*, Јона Деаконескуа. Ови текстови осветљавају поезију Р. В. из схватања и критичког духа њихових аутора са свешћу да критика не мења дело, већ је субјективни доживљај читања и један од безброј приступа, и визура, овом песничком космосу. Можда ће круг „Божанствени додири са континентом званим песма“ код тумача иницирати и друга именована неименљивог када је ова поезија спознаје – *искушења и наде, бола и катарзе* у питању.

Василевски је **битни песник нуштрине и суштинине** чији је „језик окренут дубини, суштинском и суштаственом“ а поетска имагинација испламсава из логоса који се „јавља као кључ свих тајни. Само посредством речи могу се објаснити стара, оставши без одговора питања“ (А. Аванесјан). **Основном песмом** његове поезије „Македонски земљопис“ склопљеном од македонских топонима указује на биће језика што памти, и који је *као крв и као ваздух* (Каројан). *Језик је меморија а да њо не зна*, вели Фуко. Из источника ове песме, из топонима што сажимају прошлост и судбине и што именованом казују више него читаве књиге, а који су кључ врата иза којих је „тамни вилајет“ онога што реч памти. Песник слаже ниску од топонима, и склапа песму чија се значења уздиже до симбола. У поенти: *Македонија – Вучја Земља* сумирана је драматика коју носе топоними из чијих дубина израња „Животопис Колета Ф“.

⁶ Мићо Цвијетић: „Поезија искушења и наде, бола и катарзе“, предговор у књизи „Божанствени додири“; у: „Бдење“, 59/2019.

„Смисао се продева кроз језик“ (М. Павловић) а романексна нарација животописа постаје метафора оличена у земаљској судбини њеног *лирске јунака* Колета Ф. Она је више у ономе што казивање призива него што прича преточена у стихове гномски казује. Чује се у њој чемеран живот, види „Вучја Земља“ и *историја – морија* коју „Лоза Колета Ф“. Усудно носи, а песник све у песму претвара. Кроз њу се пре лама усуд на Рода, из ње се чује *звук судбине* и мук прошлости. У њој чекају писма печалбарска. Коле Ф. у слојевитој по еми, у којој свака песма са теретом прошлости и низ песама садржи, на крају:

*Почео је сам кроз земљу да рије
Желећи у њу да се сакрије.*

Да се склони у суђени топоним македонског земљописа, у земљу од које је створен. Успостављен је лук са Књигом постања на начин да се кроз певања чује ехо стихова: *Са знојем лица своја ћеш јести хлеб, докле се не вратиш у земљу од које си узети; јер си њрах и у њрах ћеш се вратиш.*

Песник је „свог“ јунака воздигао из земаљског живота у симбол, испевао животопис са митском основом што певању обезбеђује универзалност поетског и филозофског виђења.

Из овог животописа, из живог врела топонимије, истиче **сушт и бит поезије** и филозофије Ристе Василевског. Топонимија је песничка мапа над којом обитава небо, под којом је живи извор логоса оваплоћен у стиховима животописа Колета Ф.

И док промишља прочитано, читаоц ће, као и песник, осетити да га **прожимају срси**. Прошао је кроз „Животопис“, кроз време које је прошло, спознао моћ речи, да све то изрази. Песник наставља да казује кроз лично опште, у опште да уписује личне *стирење и зебње*, оне из које се чује и глас пророка Исаије: *Страхота и јама и замка пред тобом је, стјановниче земаљски*. Андрић каже: *Животи је невероватно чудо које се шроши и осииа, а ипак стоји чврсто као на Дрини ћурија*.

Буњин пише: *Страшан је, недокучив животи* о чему Василевски, чији индивидуални песнички печат промишљања у књизи „Отисци свесног“⁷ боји рефлексивност његове поезије исписује како „Треба нешто да кажем“.

⁷ Отисци свесног, (Философеме, анотације, цртице), Изабрана дела, седми том, Удружени издавачи Србије, Македоније, Црне Горе и Бих, 2016.

Он води дијалог са собом, логосом и Богом:

*Јер је свако заузет
Тањењем своје ниш
Бојећи се преласка
Из стварној
У нестварни облик*

„Постанак је само космички јецај, ми смо ране саме природе, а Бог је неверни Тома“, каже Сиоран.

„Лута неки ветар“ пева Василевски:
*...Лети изнад празних станишта
чуди се сеобама с краја на крај свети
чак ни оних који немају вере у свети
а иза себе остављају
чак и прошлост без које не могу
корене које ће их стално вући назад
Свуд наилази на зарасле крајушаше
најушшене тробове нахерене крстаче
а ојеш рашови и њихова страшаша
сјоменици који смењују једни груте
само нема наде
ниш закона који ће оснажити веру
и дати смисао сновима*

Скоро сваки стих и реч овде је кратак опис. Подсетио бих на Фрејзерову мисао да се „поезија више састоји од описа него што се иначе мисли. Јер, поред оних других које обичан читалац не опажа, а које постоје и у једном стиху, понекад у једној речи, чему целокупна лепота мисли остаје дужна; и то дивно делује на нас, из простог разлога што то јесу описи, а то значи отисак живе слике нечега у нашој свести. Управо метафорични изрази, пошто их одабере разум, дугују своју лепоту и своју елеганцију; свака метафора је један кратак опис“. Опис метафора су песме „Страх“, „Међувреме“, „Врач реда“, „Израслина“, док песма „Дом за старе“ казује о пораженом животу, нади, о отуђености све присутнијој у овом времену.

Збирка „Срси“ („Моринки“) из које су ове песме објављене 1986. када је песник имао 43. године указује нам на *личности писника* и настанак песничких, и филозофских, тема. Потребе да се о томе промишља, речју исказе, у „отиске све-

сног“ упише. Из тога се искристалисала оксиморонски именована „Похвала паклу“. Она је својеврсна

Књига живота и смрти

Пакао као једна из круга *вечних шема* и код Р. Василевског је укореења у библијско врело. Кроз историју су многи писали на тему пакла, као нпр. Данте Алигијер. „Исус је више причао о паклу него ли о небу, ако је Он трошио толико времена упозоравајући људе да не оду тамо, онда је то озбиљна истина“. Истина је и песма „Вазда отворени гроб“ у којој су одједи библијских учења, сазнања и песничког суочавања с мотивом песме. Казује у множини како ...*сахрањујемо у њеџа/ своје умрле;/ младиће с шек везаним љодинама,/ дечаке с џушшеним срцима,/ девојчице невештје за љовор/ и несшасале за љубав,/ очеве с љовијеним леђима, сшарце с касно џамћеним љавама.*

*Ковчеџ врх ковчеџа,
Ковчеџ уз ковчеџе,
ковчеџ у ковчеџу...*

Све то што види подстакло га је да испише *личне сшихове* што осликавају *душевне немуре* и отварају метафизичко безмерје, јер:

*осећам шџ комешање,
слушшм да се шреда мном џшвара бездан
чије се дно не види
а неџџамно вуче к себи.
али како да џбјасним шју узрујаносш:
је ли она знак унушрашње шескобе,
радосш збоџ нове шридошлице
или љушња ушћена нама живима
збоџ небрите за сшабло
чије смо шране разнели
на све свешске сшране
ше шубе везу с кореном
који они здушно хране!?*

Песмом је дотакао, и истакао, болна места македонске историје, а кроз животописе *лирских јунака* остварио комуникативност с универзалном својствима песничког говора, и

метафоризовао лично у драматуршкој мрежи нарације. Она у поезија Василевског добија нова значења.

Уверљиво и сугестивно *исписао је своју духовну биографију* с реминисценцијама на претке и мноштвом бременитих исказа инвентивно утканих у камен песму, у Наколецу, 17. октобра 1989. *Унутрашњи доживљај* метафизичког преточен у снажне и слојевите стихове казују песме: „Небески град“, „Подземни град“ „Грбови вере и историје“, „Грбови иних“. Из суочавања с ништавилем, из промишљања о пребивалишту мртвих, о сенкама..., *о видљивом и невидљивом*, из филозофије запитаности о постојаности песник види песмом „подземни град“, успева да доживљају обезбеди снагу универзалног певања о ономе што се оваплоћује у његовој имагинацији сугеришући да је овај свет, свет – мрачан. Стихом његовим казано... „а мрак нећу да замишљам –/ има га и овде довољно“. У том мраку **овде** настале су дубоко корените песме временског дискурса што што осећају снагу метафизичког и промишљају однос према вечним стаништима – гробовима вере и историје.

О „употреби гробова“ што...

*У сваком времену имају друго лице
И нико не зна које је од њих поуздано*

*зашто се једном славе
други људи руше премештају склањају у шаму
или излажу у музејима
као суштина сујројности
ономе што су некада били*

*зар само зашто што су хтели
да историју почиње од њих*

О овој песми, и низу других, могу да са пишу читаве студије, дочим сатирична нота казује о односу људи овог тла према наслеђу. И песма есејистичког проседеа „гробови ин(х)“ у згуснутом исказу казује о теми којој нема, као и оно о чему пева, дна. Аура тајновитог што религиозно-антрополошким струјањима активира жмарце јер опомиње на смрт, и „талог у који се сви морају склањати“ чиме певању обезбеђује дубинску сагласност са светим књигама, дочим цивилизацијске вертикале потврђују свевременост проповедникове

мисли: „Што је било, опет ће бити, што се је догодило, опет ће се догодити и ништа ново нема род сунцем“.

После свега остаје песма као спомен, премда „Само, од прошлости не остаде ни спомена, као што ни у будућности неће бити сећања на оно што ће последије доћи“. (Проп.), али као да је смисао поезије да памти и опомиње, да благосиља и проклиње о чему виспрено пева Василевски „на уклетом парчету земље“ где:

*истио штабло
разне језике
џа речи које истио значе
увек добију друкчији џризвук
зараџе између себе*

*а заџребеш ли џо његовој кори
видиш његорецивостџ истиоџ
осеџиш џролазностџ
којој нишџа од свеџа џоџа не џреба*

Тако се и испод површине ових песама налазе слојеви у којима је „све што је било“ и грађа је из које је „никла песма“ саздана од концизних стихова и слика у којима је усудна песма „Балкански гето“ што снажном сугестивношћу предочава, опомиње.

„Све је под сачем зла“ пева и проповеда Василевски а лични доживљај драме свог времена и тла повезује с упориштима што сежу до искона на начин да и његова песма постаје матрица за нова певања. И допевавања...

Богата садржинска носивост песама је „прича“ о овом свету коју у оквир, у круг песме, као метафоре, могу преко песника да у реч преточе.

Божанствени додири

Искристалисале су се „Завичајне болне тачке“ у бисерје, као што се у болу шкољке бисер ствара, а кроз које се прелама судбина родних села и њихових житеља, оних што су у свет отишли, спознали истину да „Човек путује по свету да нађе шта треба, а враћа се кући да то нађе“ (Црњански). „Кућа из које сам отишао“ о којој пева Васељенски снажна је метафора и симбол, испевана од џоврашника којем нема џоврашка, али има песме о томе у којој су речи као свеће, а

сlike које носи у себи амајлије док „сећања добијају крила“. Песник је успео све да обједини и „сједини с недогледом универзума и неразрешиво вечним питањима индивидуе“. Суочио се са усудном метафизиком, с празнином – белином изнедрио душом песму *бола и кашарзе што ѿостаје и филозофија мишљења*.

„О време враћено, или ја изгубљен у њему!/ Једино сада и на овом месту/ Ја и ти припадамо истом свету./ Отварам ли ја врата или она мене отварају/ Да би ми открила све што не знам о себи;/ Враћам ли се ја однекуд/ Или никада одавде нисам отишао?“

И овде се јаве срси (жмарци) што опомињу на *траично осећање живоша* које дубоко доживљено, и проживљено, постаје песма о томе. Датум Струга–Наколец, 20. август 2001. се удаљава, дочим песма светли као прозор у ноћи што, узалуд, чека повратника. И сама песма отвара врата многим призивима, оживљава сенке, догађаје, *прошао живош*, што кроз успомене оваплоћује спиралу живота. То су песме разговорна казивања са прошлим и сенкама што постају **сушт** оног што казују: „Штипалке, реликвије“, „Очеве сузе“, „Отац бира место за гроб“, „Њиве, виногради“, „Отац, сан“, „Одаје мртве куће“, „У родном крају владају студи“. Завршна, датирана 3 јул 2014 са дистихом:

*Децо моја, моја једина оставишино,
У родни крај ѿврашака нам нема!*

Све сублимише у симболику која је тема, од памтивека, свеколике поезије. Искусио је песник доживљај који оставља без речи, „који потреса и сеже до највећих добина човека“ после којег човек занеми, и све што ће се после збивати у његовој души вољом Вишњег биће песма. Метафизичка егзистенција вечног речју описана. Василевски је своју универзализовао, укрстио са најзначајнијим дOMETИМА песничког доживљаја пролазности и то уписао у „гетеовски каталог светске књижевности“. Кроз његове песме одјекује хор о вечној борби „На уклетом парчету земље“.

Али, може ли се речима изразити оно што човек осећа на месту где му је вечна кућа? Може ли се речју описати она *унушрашња шишина* и мук гласнији од свега казаног? Када се у сопственом ћутању чује Глас Творца.

Баштини ова тема искуства што су кроз времена надахњивала уметнике, и остаје вазда отворена за нова певања. И

све је на почетку **сушт**(но) казано: *док се не вратиш у земљу од које си узет*. Отац бира место за гроб, син је поред њега, песник у њему завршни чин очеве драме зване живот види и као свој крај. У тој сцени – драми есенцијалног набоја на гробљу суочава се са судбинском метафизиком и њеном вечном симболиком. И са оним, без речи, унутрашњим дијалогом са собом. „И у себи Богом“. А цела песма има универзалну меру што одсликава живот земаљски од почетка света. Метафизичка студ и *ирах ирачу* су јекнули у тишини *после свега*. Одуховљено и оваплоћено стиче ново значење. И резонује у песнику који пише „Очеве сузе“ које потписник ових редова види као песму споменик. И то је она ведрина која је утеха после свега. Она, о којој Светлана Велмар – Јанковић пише:

...Моје најдубље уверење да до ведрине можете допрећи само ако вас животи турне до на метафизичко дно постојања. Тада, ако вам Бој да снагу да изронише – изронили сте с ведрином јер сте наслутили светлости Смисла.

Василевски је спознао и изронио, и зато су ове тамне песме „светлост смисла“ што казују о смислу постојања и певања...

Из тамног вилајета тема које су му се јављале и које је живео, излазио је песник Василевски *изван суђеној крући*, одлазио у свет као *пушник њесник*. На тим путовањима имао је сапутницу („Моја сапутница поезија“), своје друго ја, јер је песничким оком гледао и виђено претакао у песме. Песничким дахом виђено и доживљено је опесмио на начин „магије писања поезије“ која њиме речено ...није сасвим јасна“

*Тако долазим и до ове њесме,
Која је ко зна који мој
Или њен изненадни њочешак*

Песник је песма коју пева у оним светим тренуцима када је записује. Као да се у његовом чину певања чују речи које је давно записао Ли По (702–762) „Праве песме су једина здања која ће заувек остати. Шта су све те поносне палате, једном подигнуте овде? Кад је у мени снага, моје перо таласа пет светих планина. Шта мене занима све што људи

глорификују, њихова жеља за моћи, богатством и признањем – шта је то у поређењу са писањем поезије?“

Песник путује и лично доживљају виђеног смислено о-безбеђује ноту универзалног.

„Путовање увек има виши циљ, космички смер“ (Мићо Цвијетић) тако и путовање = певање Ристе Василевског има *виши ниво сјознаје* онај смисао што у његовој поезији поседује планетарне координате. Он на својим „духовно креативним дестинацијама описује градове и пределе, властита запажања, догађаје и доживљаје“ пише у предговору Мићо Цвијетић.** Промисљањем поезије, с правом, одређује ову поезију као

Универзум Василевског

Све се прожима, кружи – путује, у певање претвара. И као што је Виргилије водио Дантеа кроз пакао, тако и Василевски свог читаоца – потписника ових редова „води кроз земаљске догађаје и време“ исказано кроз теме његових песама.

Фабула. Мисао. Трансценденција. Прошло и садашње, и онај елиотовски звук што се од искона у поезију сплиће. Путовање иницира песму, мисао налази станиште међу речима песме, док **сапутница поезија** у *вршу духа* дарује род – песме које он убира. На белини доживљено се оваплотило у речима. И сам реч је постала дух оног о чему песник казује. Певање је осмишљавање путовања проткано са васељенским **отисцима свесног** и меланхолијом што дамара у песниковом доживљају света. Као и доживљају свеопште повезаности, у слојевитим значењима што иницирају *сусрети и виђења*. Интензитет и непоновљивост првог доживљаја диктира песме. Откривају се „Руски фрагменти“, отвара „Варшавски триптих“, чују „Бугарске јавке“, виде „Кијевске разгледнице“, осећају „Румунски додири“, указује „Летонски триптих“, оглашава „Француска цртица“. Песник „преписује“ оно што собом види, потврђује да је „поезија пут до светова који би нам без ње остали недоступни“ (Којен). Песма из *књије иушовања* „На обали Дњепра“ припада кругу битних песама што доприносе универзалности певања и мишљења Р. Василевског. Песник види себе у оном што посматра. И као да се у његовом начину певања огледају стихови П. Хавика.

*Мораш да поспашуаш свети толико дуго/ да време и про-
стор/ прешану да постоје као посебне/ и претворе се у једин-
ствену енергију. Песник уме да посматра, зна да виђено пре-
точи у песму у којој су песник и тема песме једно. Он је река
о којој пева и што кружи у плаветној космогонији имагина-
ције. Отуда:*

*Видим себе како шечем
Средином њихових машица
Како се по ко зна који пуш
Уливам у Црно;
Како се, пошом, узводно,
Враћам свом новом изворишту.*

*Кружим, дакле, као време,
Свесћан да обнављам животи
Који ће неко грути живети.*

(Кијев, 13. 10. 2007)

Битна песма из које истиче песникова философија. Кључ филозофски, и небески. Нашао се „На обали Дњепра“ да би се срео са судбоносном идејом поезије, успео да изрази дубинске особености мисли и укаже на најзгуснутије симболе што су суштина са празвуком који вода ствара. У њему је вечна драма круга и песникове потребе да о томе пева у сагласју са метафизичким струјањима које време утискује. Све је у вишеструкој повезаности, у распону од виђеног преко реминисценција на знано сведено у полифонију суштства да

*Кружим, дакле, као време,
Свесћан да обнављам животи
Који ће неко грути живети.*

И у песми „Валеријев гроб“ стихови изражавају песничку филозофију као резултат интелектуалног, животног, личног и цивилизацијског искуства. *На обали Дњеира*, и код **Валеријевог гроба** песник је доживео провиђење, суочио се са судбинским и доживљено успешно преточио у песму снажног израза што стапа метафизичку и симболичку спознају живота. До пуног израза остварени су стваралачки потенцијали, чуо је песник оно што се само слуги, што је само одабранима дато, потенцирао садржинско, смислено и метафо-

ричко богатство, у драми – песми која се догађа ноћу пред одлазак на „Валеријев гроб“ у Сету (27. 07. 2012).

Отворила је питања која су у дослуху са његовом филозофијом и даром да се уочи бит есенцијалног, укаже на суштaствено и симболично:

*Па зар живош није само поезија
коју шек понеко вешто зашисе
и не понесе са собом у гроб,
зар смрт није само нада
да се још негде поново живи,
и поново оставља неки трај?
Сушра ћу се пред гробом само поклониши,
А Валери ће већ знаши
Зашто нећу ништа да говорим!*

И као да је „тајна поезије“ у ћутању које настаје (остаје) после говора, као да је истина поезије да када говоримо о поезији „Ми говоримо у поводом песништва, и све што знамо и сазнајемо о њему само је његова аура, док суштина остаје недодирнута. А можемо ли бројкама дефинисати математику, или каменом скулптуру? Можда су суштине свих ствари од другачијег материјала него те ствари саме? Можда суштине уопште не постоје, или ако постоје можда се кроз сваког од нас различито именују, или се не дају именовати, већ се само могу слушкивати. У сваком случају, историја песништва је историја заблуда о њему. Али то је историја и човека и његовог света“.⁸

Из ових песама истичу „Божанствени додир са континентом званим песма“. У њему је „Срце круга“ у којем је извор и ушће искона. У којем се чује звук васељенски. Срце круга у којем се догодио „Велики прасак“. Као што камен бачен у воду ствара кругове што се шире тако се и песме Р. В. објављују као кругови. „Чист дијамант поетске интуиције“ да се идеја на којој почивају његове оде обзнани као песма круг, круг из којег се рађа нова песма. Круг се распрскава, чује

Велики прасак

Догађа се чудо песме са свим алузијама на знане теме које се витализују и поезијом Василевског казују да је све у

⁸ Раша Ливада: Модерно светско песништво, I, Увод, Просвета, 1983.

сагласју и да су језик поезије и божански језик истог порекла. У основи Срца круга је *Расцрскавања круга* који рађа *Велики прасак*. Песма тако насловљена је поетски кондензат извориште и ослонац за „ланчану реакцију“ која ће се исказати у о(да)ма. Песма рађа песму, песник у чуду стварања усхићено записује:

*Каква снага обнављања,
каква снага йонављања,
какав мисао,
који нико не докучи.*

Тема круга је неисцрпна. И све песме казују о кружењу. О Животу. Сам круг је жижна тачка композиције ове књиге. Круг као години на стаблу дрвета вечности. И времена. Круг, кључна тема око које све гравитира. И као да је песник = филозоф Ристо Василевски све, пре „Срца круга“, написао да би стигао до ове (своје) теме. Као да су све претходне књиге предговорна књига о(да)ма. Као да су биле припрема да уђе у *Срце круга* и чује откуцаје универзума. Да их одама обасјава и објашњава. Да кружи, и заокружује. Онако како је Рилке певао:

*Ја живим у круговима који се шире,
и њима све више обухваћени жудим.
Ја можда и нећу искусиши йоследњи,
коначни круг, али се шрудим.
Ја кружим и кружим око Бога,
што прасцарој шорња, већ хиљаду леџа,
и не знам још, јесам ли сокол или вихор,
или велика йесма овога свеџа.⁹*

„Дискурзивно присутно у поезији Риста Василевског, особено лирско филозофирање које је краси, постало је њен заштитни знак“ истиче Д. Стојковић у поговорном есеју „Нова битна књига битног песника“...

Миљковић је казао како верује да се Ајнштајнове формуле могу препевати, Василевски је „Велики прасак“ видео кроз формулу своје песничке филозофије. Његово мисао је запевала гласом космоса, исказала у о(да)ма. Он је *лирски филозоф* што на свој и дубински начин ствара сопствену поетску космогонију.

⁹ Препев: Б. Живојиновић

„...Речено је да се филозофија рађа из чуђења, а из чуђења настаје поезија. Само што филозофски језик настоји да то чуђење преведе на рационални језик појмова, док се поезија посвећује даљем очућавању свеколиког чуда постојања под звијездама“.¹⁰

Чудо стварања, космогонијска ситуација упућује и на час *објаве духа над бескрајном водом*. Похвала томе је у о(да)-ма где су Божје ствари постале песничке. Р. В. испевава оде као да разрађује орфичку космогонију. Оне потичу из надахнућа и промишљања. За Василевског песма је „вид разговора са универзумом“¹¹

Божанствени додири су подухват који казује о моћи поетске речи и снази песничког генија да речју искаже васколику свет(л)ост песничког духа. Они имају особености поезије која овог песника сврстава у врхове песништва, српског, европског...

Будући тумачи ће, свакако, својим кључевима за вредновање потврдити да је реч о великој, и моћној, поезији која садржајем и оствареношћу има одлике велике поезије.

Један од могућих видова читања потписника овог текста је у есејистичком приказу: „У васколикој светлости логоса.“¹²

Василевски је без сумње, а то потврђује његово дело, оставио, и оставља, дубок траг у књижевности. Њиме речено: „У њега су утиснути и трагови миленијума иза мене, као и трагови свести о будућности и о ономе што сам морам да чиним за њу“ (*Ошисци свесној*, стр. 196). Свестан духовне повезаности и комплексности тема пронашао је себе и своју филозофију у оном о чему пева и у сопствену поетску космогонију унео индивидуално са снагом универзалног искуства отвореног за нова допевавања. И тумачења. Јер,

„Поезија је тако богата интелектуална стварност, да не постоји и неће постојати исцрпна дефиниција поезије. Поезија је непрекидно кретање, као да је велики планински ма-

¹⁰ (Стеван Тонтић: Из Жичке беседе)

¹¹ (Ферид Мухић: „Потомци богова“, НКЦ 2007. Стр. 58. Епименид са Крита)

¹² Мирослав Тодоровић: *У васколикој свейлосџи логоса*(Ристо Василевски: *Срце круга*, „Арка“, Смедерево, 2018)* (*Стварање*, Часопис Удр. књ. Црне Горе, 8/2019, март/ април/ мај; *Градина*, 88/2019).

сив који се не може обухватити у целини: једном се види западна страна, једном из птичјег лета“.¹³

Када је поезија Василевског и питању ваља имати на уму и казивање Н. Тесле: „Уверен сам да је цео космос обједињен, како у материјалном, тако и духовном погледу. Постоји у васиони неко језгро од куда ми добијамо сву снагу, сва надахнућа, оно нас вечно привлачи, ја осећам његову моћ и вредност коју оно емитује целој васиони и тиме је одржава у складу. Ја нисам продро у тајну тог језгра, али знам да постоји и кад хоћу да му придам материјални атрибут, онда мислим да је то светлост, а кад покушам да га схватим духовно, онда је то лепота и самилост“.

На то указују и „Божанствени додири“ који су космоносна верзија светлости логоса васељенског песника Риста Василевског. У њеном језгру пулсира Реч са почетка... из ње је настао импресиван опус овог песника и мислиоца који и поред досадашње рецепције чека тумаче.

¹³ Адам Загајевски (Ева Зоненберг, Адам Загајевски: Разговор о поезији, Превод Бисерка Рајчић, Кораџи, 1–3, 2019)

Ана Мишић Стошић

ХУМОРИСТИЧКА СИЖЕЈНА СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЛИКОВА У ДЕЛУ *С'Н ИЛ ЈАВА* БРАТИСЛАВА ПЕТРОВИЋА

Живети на Балкану својеврсни је изазов још од давних времена, па све до данас, почев од 6. века, у доба досељавања словенских народа на Балканско полуострво, примања хришћанства у 9. веку, па преко десет векова у којима су се освајачи смењивали на овој територији, до привидног ослобођења и националне поделе која још увек траје. Последице су бројне, како у материјалној заоставштини, тако и у менталној структури становништва које се задржало на овој територији до данас. Промена је било превише, већина и није акумулирана на прави начин, а трагови протеклих векова видљиви су мање или више у свима балканским земљама. Оне су раскрсница путева ка свим крајевима света, а као да су постале или остале некакав неразрешив чвор, клупко које само најхрабрији појединци покушавају да одмотају, макар само у појединим сегментима. Што се тиче историјских истина по питању сеоба, ратова и ратних исхода и хероја, историчари, хроничари, па и сами писци књижевних дела су у непрестаном трвењу и несугласју. С друге стране, питање политичке ситуације и функционисања државног апарата донекле је јасније и слободније се обрађује у књижевним делима, нарочито од 19. века, од времена обреновићевске Србије, тачније од Бранислава Нушића (Доситејева критика је била другачије форме, увијена у алегоријско рухо). Таква једна слика и стање ствари привидно је стало и као да без промене још увек влада на простору на којем живи аутор овог дела, Братислав Петровић.

С'н ил јава открива мајстора приче која тече без предаха наратора и његових јунака. Сентенца „живот као сан“ овде је инверзивно дата у форми „сан као живот“, јер све оно што представља критику, тј. реалистични моменат из живота и психологије појединца и масе, овде је дато у прстенастом оквиру сна, који се као такав открива на самом крају приче, као својеврсни обрт или поента. Сходно томе, може се одступити од почетне дефиниције овог дела као сатиричног романа и тумачити га као новелу Чеховљевог типа. На пример, слич-

ност са новелом *Чиновникова смрт* је у томе што у њој главни јунак метафорично умире, а овде се буди. Такође, у оба дела сатира је усмерена против власти, а прати се психолошки профил главних ликова, у оба случаја симболично именованих.

Приповедање Братислава Петровића поседује два несразмерна тока. Од четрнаест поглавља, прво и последње представља оквир у који је смештена унутрашња прича о сну главног јунака, сањање које у свим својим појединостима подсећа на јаву. Радња је смештена у лужнички крај: Ракош, Смрдан, Сува планина... Именовање јунака, нескривено помињање политичара нашег доба, упућује на српску паланку на прелазу из 20. у 21. век. Још једна важна одредница по питању локализације овог књижевноуметничког текста јесте доследна употреба призренско-лужничког говорног типа, као матерњег говора наратора и главног јунака Аце Петровића. Радња је смештена у један дан и једну ноћ.

У уводном делу приче, у интимном разговору између главног јунака и његове супруге, Аце резигнирано одлучује да промени свој живот из корена, да не буде више говедар, да не једе више домаћи сир, већ фету, нити да пије ракију, него само кока-колу. Таква претензија по питању промена одржаће се до краја, са малим уступком по питању ракије. Ретроспективно сазнајемо да га је отац спасао оваца запосливши га у полицију, али након женидбе и доласка деце на свет, а нарочито након жениног остајања без посла, морао је да купи Шарку и Белку, те да је продајући телад одшколовао децу. Сада је увидео да они који стално иду у кафане живе боље од њега, и то је његова коначна одлука – да и он започне један такав живот, што се и остварује, у сну, вешто уклопљеном у сиже приче као да је то истина, до коначног отржењења које долази на крају ове новеле од стотинак страна. И заиста, до самог краја, наратор уверљиво и без иједне назнаке да нас је завео(као што је њега ракија, па је заспао чувајући краве), прича причу о свом новом животу политичара и будућег министра у скупштини.

Краве су продате и нови живот почиње. Цела породица се променила на начин типичних скоројевића, а главни јунак, жељан свега што му је непознато, ново и примамљиво, делује и смешно и тужно као Стеријина покондирена тиква. На један хумористичан начин који се остварује добрим делом посредством језика који је доследно дијалекатски, чита-

лац не осећа горчину критике једног времена са изабраним представницима помоћу којих је дочарано, већ се благо смеје њиховом простачком лукавству и начину на који са лакоћом, један по један излазе из опанака у неудобне модерне ципеле. Критика масе и појединца у времену смутних политичких и друштвених прилика ублажена је присуством представника из далеког и далеко развијенијег света – Америке и Европске уније. На тај начин, читалац више сажаљева него што се љути на овај народ и његове прљаве побуде и путеве којима се служи да би дошао до циља, а тај циљ је само и искључиво новац. Ублаженом смеху доприносе унутрашњи монолози главног јунака који су присутни свуда и у свим одсудним тренуцима радње, где се открива његова права природа и оправдање за сваки његов поступак.

На почетку *Сна ил јаве*, Аце не зна шта ће са собом након радног времена, недостаје му народ. Свакодневно слуша пренос скупштине и долази до невероватног открића: тамо се сви свађају, а пошто је он, како каже за себе, за свађу татамата и недоказан, схвата да је његов други позив, поред позива полицајца, дефинитивно, политика. Пошто је решио тај први проблем, други који се намеће јесте којој партији да се прикључи. Све које слуша како говоре у скупштини, делују му да су у праву, и жена му даје коначно решење недоумице, а то је да оснује своју партију. Психолошка и етичка карактеризација јунака се већ овде безазлено и спонтано открива из сваког поступка и сваке (не)изговорене речи, а кроз призму самог Аце, онако како он резонује себе и друге, наизглед субјективно, а заправо итекако објективно и непристрасно, како према себи, тако и према осталим учесницима радње. Већ овде за своју жену и њен предлог духовито закључује да је много паметна, могла би да буде и сам амбасадор, конзул или председник. Тако ће бити до краја његовог сна који ће за савременог читаоца деловати као сама јава у којој живи.

Размишљајући с ким би могао основати партију, Аце почиње са карактеризацијом и осталих ликова. Све које на почетку помиње као потенцијалне сараднике, и у први мах одбацује, касније ће му бити најближи и најнеопходнији у остваривању циља: Ранка су правиле друге партије; Ђоши учитељу тупави ђаци- ништа их није научио, па неће ни њега; његов командир је паметан човек, али не сме ни да му спомине своје намере; Госпава је сељанка, лукава, а њему не требају много „ак'лни“ људи, већ они који могу да буду исто-

мишљеници са њим. Сетио се Мирослов – доктора, а има и приватан посао (као и он), производи парадајз и паприку. Као важна карика, у радњу се уводи и Буђавац, власник кафе у којој се одиграо историјски догађај – основана је Партија либералних комуниста, ПЛК. Сада треба придобити народ – лагати, убеђивати... Ићи по Лужници, Коритњици, Нишави... Стижу и први чланови: Јелка, будућа благајница, па секретар странке, Сашко писац, баба Вукица, војна пензионерка, Стевана без посла, Трндавилка, банкарка са којом Аце не разговара због свађе око коња, Ђоша учитељ, Госпава, командир, Љиљана из Америке, Бобоџан, Буђавац, Каролинка. То су представници које је аутор изабрао као типичне чланове који су у самом врху једне политичке партије, како их он види и доживљава. Нижу се ситуације у којима се кристалише оно што се већ, донекле, закључује – Госпава и Трндавилка ће одиграти најважнију улогу у напредовању и успеху новоостварене странке. Аце, као прави вођа их не воли због њихове слободе неистомишљења са њим, али их и не склања од себе, остаје до краја максимално обазрив према њима, и на срећу, уз њихову помоћ профитира.

Даљи ток сна или јаве узрочно-последично ниже догађаје у вези са приватним и пословним напредовањем странке и њених чланова, где се неизоставно уплиће карактеризација целог српског народа. Како доћи до места министра, размишља Аце, ако не „сас силу и сас преваре“, па додаје: „Када је Србин признавао нешто ако не осети тојагу?“ Пошто је свако од чланова добио задатак сходно том и таквом размишљању, почиње вртоглаво успињање Ацине партије и његовог личног и политичког успеха. Духовите Ацине опаске нижу се једна за другом, па ће у тој кампањи доћи до логичног предлога: одузети бенефиције полицајцима, а дати их политичарима – физички се замарају идући међу народ, а још више психички- непрестани страх да неће доћи на власт, а и ако дођу, да ће је изгубити...

У радњу се укључују и страни посматрачи, шпијуни Мајкл Мудоу из Америке, главни и Курц Мишел из Европске уније, његова пратња. Испитују о програму партије, дискутабилном називу, правима других нација и вера. Одговори на њихова питања изазивају још један талас смеха: сви имају подједнака права – свако свакога може да псује, јер псовка код Срба није увреда већ фолклор, као добар дан; имају Рома Латифа који чисти просторије странке; школска спрема је

потпуно неважна Госпава нема ниједан разред, али уме да води политику, а главни кадар је Ђоша учитељ и полицајци. Са Мајклом имају нешто заједничко- и он има фарму говеда у Сан Антонију, ранч од 5000 грла, а на шта Аце непромишљено одговара да има 2000 („Иљадил сам и Шарку и Булку“). Након Мирословљевог избора за председника, Госпава престано прави проблеме, нарочито јер је склона алкохолу, али, с друге стране, даје решење за проблем у који је Аце себе довео, водиће их на Суву планину, јер су тамо сва говеда из целог краја. Приликом бирања новог руководства и Аце на Мирословљево место, у сали невероватно комешање, на шта опет чујемо коментар наратора: „Ма кој ни напраји те смо Срби... Че испадне бељај.“

Последња степеница на коју се Аце успиње је одлазак у чувену кафану „Безобразни свет“. Тамо не разуме конобара шта је аперитив, тражи пљескавицу, а они му доносе виски и остриге, на шта се он пита: „Од кво ли че га стриже с'г овија?“ даље, не разуме шта је то мандатар... Али, коначно је тамо где му је одувек било место, сматра он.

Пошто је каса празна, прави је тренутак да се још једном појаве шпијуни са својом понудом: хтели би ветар са Суве планине, да направе тамо ветрењачу, али треба склонити сву стоку одатле. Аце, као прави Србин (какав је представљен у делу), пристаје на све зарад личних интереса, и то за два милиона које су стигле на рачун странке већ сутрадан. Опет прослава у кафани „Безобразан цвет“ и још једном чујемо трезвени глас Трндавилке која храбри Аце да ће он проћи боље од Мирослова у скупштини као мандатар, јер тамо само потписује, а други одлучују о свему.

Коначно отрежњење стиже у лицима потере: Госпава, син, супруга, полицајци, командир, Мирослов са докторком... Констатују да је добро, а он признаје да је попио мало више ракије и од премора заспао тако чврстим сном... Јелка зове, на Фејзбуку су сви забринуте, нема његових статуса, дакле, она је његов пријатељ и поштовалац његовог мишљења које се, очигледно, чује само на друштвеним мрежама.

„Ал да некоме оратим овија с'н, нема ме верује...“, закључује Аце Петеровић. А да ли му верујете ви?

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the word 'Промишљања' centered within it.

Промишљања

Љубиша Јовашевић

УТИЦАЈ РАЦИОНАЛНОГ И ИРАЦИОНАЛНОГ НА ЧОВЕКА ДАНАШЊИЦЕ

САМОВОЉНО ЗЛО СИТНИЧАВЕ АЛЕГОРИЈЕ У ФИЛОЗОФИЈИ РЕЛИГИЈЕ

Уколико су студије алегорије производ опскурних размишљања доколичара, потребно је прво запитати се где је самозадовољно, а самим тим и самовољно зло хришћанског света, јасно је наглашавао Лутер бавећи се Бонавентуром и Жерсоном. Надовезано на претходну тврдњу, његово наредно питање односило се на покушај проналажења оног едукованог, а духом сиромашног коме би игра тражења алегорија била Сизифов посао без икаквог другог смисла, сем узалудног утрошка енергије кроз неумитност наметнутог рада. Симболизам у алегоријском приказивању доживљаја (иако припадају свакодневном ритуалу просечне егзистенције), представља покушај скривања осећаја досаде која изазива неинвентивност насталу из монотоније рутине.

Да ли је могуће живот представити кроз ребус егзистенцијализма, удаљеног и скривеног веловима тајни настајања и трајања? Да ли је неопходност завршетка постојања изазвала покушај успостављања рационалног односа лишеног алегоријских покрова, чија је улога осмишљавање бесмисла кроз принцип давања алибија очигледном промашају сврсисходности? Жеља за решавањем загонетке настанка живота довела нас је до дуализма осећаја, али и лишавања рационалног односа према узроцима и елементарним разлозима настанка. Слика која се добија у огледалу, али и у *camera obscuri*, није трајна. Она постоји само дотле док перцепира сопствено постојање. Та перцепција је уткана у свест, а свест као реални одраз егзистенције престаје да се јавља после десструкције физичких елемената органског склопа у коме се на-

лазила, или је у најмању руку детекција свесног онемогућена недовољном спознајом простора у ком се ствари дешавају (ако се у ванвременским условима уопште и догађају). Фактор посматрања и визуелизација постају све присутнији елементи захваљујући којима се развија рационализација, и незаобилазни су моменти ка прелазу у доба новог односа према процесу мишљења који ствара машту. Навика да се све доживљава само преко појма вечног, везаног искључиво за Творца који почиње да се мења, иницира настајање доба рационалног односа према окружењу, човеку, али и ономе за кога се и даље тврди да без његовог деловања ничег не би било. Неологизми које никада не треба одбацивати, омогућили су нам да схватимо да би без Творца владало ништавило. Прилично експлоатисан у немачким филозофским правцима деветнаестог века, појам ништавила остаје везан за логику апстрактног, иако нема успостављеног система који би опстајао захваљујући контемплативној ригидности.

Када смо се то запитали шта чини суштину унутрашњих структура оног дела природног окружења, које као постојање констатујемо и чулно и рационално? Вероватно онда када је питање суштине настало као последица уочавања универзалног карактера опстанка, уколико смо заиста хтели да је откријемо. Питање опстанка можемо истражити кроз уочавање похлепности која је производила зло (*radix omnium malorum cupiditas*). Као одраз жеље да се побегне од зла постајемо творци непостојећег света идеализма. При том, сваки проблем који је остајао у суштини несавладив, често и неразјашњен, налазио се у констатацији да је он као такав производ неба.

Да ли је могуће да предзнак новог доба (наговештај реформисања устаљених ограничења које нуди религиозни морални идеал, наслеђен из периода пурификованог хришћанства неокаљаног догматским предрасудама), буде и знак остварења унутрашњег ослобођења доктринарног живота? *De doctrine et regulis vitae religionum* се састојао од испуњавања обавеза које представљају дужност наметнуту од околине, али не и добровољно прихваћену од оног коме је испуњавање дужности постало сврха постојања. Испуњавањем дужности, решавањем проблема или потврђивањем стереотипног понављања елемената, без којих би дескрипција свакодневнице била онемогућена, улазимо у подручје апстракције. Феномен општег испољавања неопходности завршетка (што се до краја

никад неће остварити), представља основну црту духа осредњости, који се ослања на принципе потребе достизања идеалног модела, окарактерисаног неспособношћу учачавања оних одлика ствари на којима почива идеализам етике. Из свега тога настаје потрага за безличним начином стварања модалитета нормативности у ком се не схвата одсуство индивидуалног мишљења, па то постаје намера оних који индивидуализам третирају као опасност за сопствену егзистенцију. То нас доводи до недопустиво ниског духовног развоја, који се огледа у чињеници одсуства анализе оправданости постојања, без битнијих измена наслеђене хијерархије појмова који учвршћују колективна уверења, претварајући их потом у смисао егзистенције. Решавање проблема који никад нису могли бити до краја објашњени, није подразумевало одустајање од логичног процеса размишљања, које се сводило на постављање тезе чија би антитеза омогућила настанак синтезе. Уколико наставимо са анализирањем оправданости успостављања врховне воље (која одређује све воље које су хијерархијски испод), долазимо до појма претходне воље (*voluntas antecedens*) по којој Творац свега налаже блаженост (у виду *voluntas consequens*), која остаје резервисана само за изабране. Граница између врлине и греха није увек јасна, често је испрекидана, и маглом нејасних тумачења прекривена. Једно такво тумачења је покушао да да Дионисије: грешник (ако уопште постоји) вара себе, склапајући пакт са Луцифером ради остварења физичког самоуништења уз ниподаштавање преосталих атрибута врлине, и тако коначно уништава бестелесност, која би се као могућност живота могла појавити на неком бољем месту. Ефекти оваквог става су успостављање контакта са прогнаником који је изгнан из Едена. Представљају продају у бесцење која отвара пут у пакао кроз инат усмерен према Свемогућем. Свака сумња третира се као пркос. Питање које се намеће, а на које право одговора нема било би: да ли сумња подлеже кажњавању? Да би се казна одредила неопходно је измерити тежину почињеног греха. Сам грех представља неподношљиво морално скрнављење, те због тога сва бића која поседују свест, као и она која реагују интуитивно, жуде за осветом. Слика ужаса, свега што се налази у дескрипцији страшног суда, постаје арсенал претњи и опомена које у својој основи поседују ужас спознаје неумитности кажњавања. Да ли је пакао седиште бола или је исходиште страшне беде? Бол се осликава јарким бојама које

саме по себи замагљују рационалност. Ни Прометеј измучен свакодневним нападима орла, ни хришћански грешник подвргнут интерогативним механизмима инквизиције, немају тренутак спокоја. Мисао о мукама у којима се налазе не представља подсећање, већ схватање да је стање у коме је кажњеник стварност преточена у окрутност. Логично је запитати се како је уопште било могуће размишљати о страшном суду и пакленим мукама, а истовремено осуђивати оне за које се мисли да су грешни. Колико су били несрећни људи које је инквизиција осудила на спаљивање? Колико су патили они који су их волели, а имали усађену религијску свест да муке не престају чином спаљивања, већ да се настављају у некој другој, непојмљиво далекој димензији. Представе паклених мука су глад и болест, патња и бесперспективност, али и огањ који пече, црви који чекају да заврше са оним остацима који се нису у пепео претворили, ехо умирућег урлика, смрад испеченог људског меса, осећај одбачености и проклетства. Мржња се појављује као природна реакција на казну изречену у име Бога. Мржња се усмерава не само према онима на које Творац наводно гледа са симпатијама, већ и на самог Творца у чије име богоугодници стварају збрку, заблуде и утиру пут ка убиству Бога.

Како се доказује вредност врлине? Потенцирањем очигледних примера аморалних особина, неприхватљивим представама карикатуралног описа самокажњавања, које се кретало од молбе светог Едигија (да му Бог омогући незарастање ране настале стрелом), па до сипања пепела у храну, да би се приказала чврстина карактера оног ко се заветовао на скромност лишену уживања током трајања овоземаљског живота. Жеља да се кроз самонаметнуту казну лишавања свега што је у доба зрелости заветованог прихватљиво, постаје претеривање којим се доказује теза ситничаве реалности као доказ поштовања Творца. Наводим пример Св. Николе који одбија мајчино млеко, што је доказ постојаности, али је више израз хиперболичног потврђивања верске занесености. Периодично, током успона и падова моралних норми, сјај врлине је потенциран ради достизања широког идеалистичког заноса којим се крије трагедија, губитак ослонца у стварном животу. Тако, небески народ постаје феномен коме се тежи као супституцији земаљске реалности. Лепота идеје самоутехе постаје највеће савршенство које помаже егзистенцији без обзира на падове који се дешавају свакодневно.

Где су границе између духовног пада и примитивног поимања божанске моћи, неизоставно понуђене верницима као излаз из ситуације у коју су доведени ароганцијом сопствене бахатости? Границе не постоје. Захтеви који верник шаље Богу најчешће су неосновани и прекривају грешке настале из ирационалног и неуког става према околностима у којима се одиграва живот. Реализам примитивног човека постаје став према животу, запостављајући истовремено суштину материјалног постојања у сферама апстрактног. Наглашена религиозност се најчешће манифестује кроз хиперболисање поштовања насталог из страха од непознатог, које поприма карактеристике мистичног. Презирање инфериорног уз страхопоштовање супериорног постаје основа комуникације у ланцу између поданика, владара и Творца. Основа презира скривена у хришћанској аверзији према људским биолошким екскретима, полази од објашњења по коме је човека *formatus de spurcissimo spermate, conceptus in pruritus carnis* (направљен од најпрљавијег семена које се зачиње у похоти меса).

ФОРМЕ МИШЉЕЊА ПРАКТИЧНОГ ДУХА И ЊЕГОВЕ СВАКОДНЕВНИЦЕ

Дистанца која се успоставља између нашег доба и не тако давне прошлости настаје као последица разлике у односима између различитих облика надградње. Религиозно мишљење је мање више почивало на спекулативном односу према Творцу и ту често налазимо фрагментарну мудрост проистеклу из праксе рационалног поимања стварности. Наравно, рационалност често ретерира у односу на представе о ирационалном које се приказују као индивидуални доживљај нејасног, па тако и према ономе ка коме се гаји страхопоштовање. Мишљење омогућава успостављање рефлексивја вишег и нижег тока, који се често мешају са наслеђеним и записаним ставовима проблематике, која временом прераста у догму. Иако све оно што је повезано са религиозним појмовима егзистира у нашој свакодневници, корене процеса осмишљавања проналазимо у египатским и вавилонским веровањима, која модификована улазе у нашу свакодневницу. Реализам је често помешан са схоластичким размишљањима и зато га је понекад тешко раздвојити од идеализма. Свако сазнање треба издвојити, анализирати као самосталну

информацију, упоредити са другим спознајама, да би се добио целовити приказ предмета који проучавамо. Изузетак се очекује само у случају вере. Она, *fidelitas*, забрањује аналитичке приступе. Не треба заборавити да све што опстаје као тешко променљива неумитност, постаје поредак посвећености коме се поклања безрезервна вера. Уколико упоредимо данашњи технолошки развој и усмерења која проистичу из њега са створеним средњовековним органима, којима се додељује надградња у виду дворске етикеције, уочавамо да је таква врста усмерености (па и ситничавог одређивања обавеза) последица начина мишљења, а самим тим и делања. Тако се сваком одређеном послу признаје потребност и самосталност која се објашњава као експертност. Енглески владар је имао у својој магна *sergenteria*, посебног службеника задуженог да му придржава главу, кад би преласком преко канала добио морску болест. Данас имамо уско профилисаних и раднике и експерте: нпр. хирург који обавља оперативни третман на зглобу колена није задужен за хируршку интервенцију на куку.

Докле досежу дубине сазнања и како се долази до граница које лимитирају моћ деловања? Моралност која је била установљена у средњем веку, данас постаје сопствена антитеза. Свете везе које су настале између Новог и Старог завета омогућиле су успостављање принципа преседана, који је данас присутан у англосаксонском праву. Ако би по том принципу некег стало да се избегне очекивана реакција за решавање последица проистеклих из неке неочекиване, најчешће акутне ситуације, онда би било довољно навести исходите случаја који је сличан новонасталом, без обзира на ефекат који би уследио. Налагало се неприступању радњама неопходним за санацију неповољног догађаја, односно последица проистеклих из њега. Приступило би се праштању које би било очекивано од појединца према коме се догодио акт који захтева реакцију. По тој логици наводили би се сви случајеви набројани у Библији, који се односе на праштање.

Да ли је акт праштања који спроводи појединац према појединцу, истоветан поступку који колектив усмерава ка појединцу, који се огрешио према неком свом припаднику? Уколико покушамо да установимо корене грешке која је неприхватљива за околину, а која долази од припадника скупа, који је условно речено оштећен, онда се најчешће сусрећемо са констатацијом да је *radix omnium malorum cupiditas* (пох-

лепа је корен сваког зла). Тада је сходно схоластичким постулатима целина заснована на историјским примерима који се догађају као последица имитације онога што је наведено у Светом писму. Уколико се тражи олакшавајућа околност у ситуацији у којој убица делује насиљем на живот жртве, долазимо до потребе да жртву окарактеришемо као морално опскурног члана, чије је деловање неприхватљиво унутар затвореног система који омеђује колективну свест. На тренутак, вратимо се максими која је цитирана у претходном пасусу и односи се на похлепу. Због грамзивости људи постају издајници, а самим тим и отпадници. Библијска издаја везана је за Луцифера, Авесалома и Аталија. Постоји ли оправдање за онога ко је отпадник? Да ли је услед издаје отпадник прихватљива жртва самог тог чина, на пример, убиства тиранина? Анализом *philosophe moral Bossace* оправдава се заседа као метод напада на тиранина, па се потом можемо вратити оним, увек присутним догађајима у чијој основи је клевета нападача, која му додељује нечасну улогу. Може се рећи да је убиством Цезара, Рим спашен цезаризма. Догађаји који следе указују да је тако увођење цезаризма само одложено. Убице су оклеветане, премда су схватале оно што маса није увидела, погубност цезаризма који је наметнуо убијени војсковођа. Изостала је јустификација чина терора према појединцу. Уколико данас постоји потреба да се сваки круцијални догађај представи као морални чин (прекривен поруком која носи субстанцијелну неповредивост), онда морамо анализирати те догађаје уз напомену да је неопходно утврдити ко је констатовао принцип битности. Сетимо се само чувене пословице, настале током периода раног средњег века, по којој *нико није невин ако то не мора да буде*.

И данас ратне игре (без обзира на бруталност и масовна страдања оних који су најмање криви), са обичајима различитих казуистика прикривају похотност насталу као последицу тежње за успостављањем и ширењем власти. Приликом успостављања власти на окупираним територијама уз кршење формалних правила, одустаје се од средњовековног принципа по коме су ратни обичаји третирани као витешке игре. Међународно право је укинуло принципе витешких обичаја током трајања ратних дејстава. Жофроа де Шарни је краљу Јовану II поставио питања која су се односила и на турнир који је био у току, али и на рат који је уследио после 1352. године, не заборављајући при том ни питања која се односе

на право и правду. Оноре Боне је у истом веку написао трактат о ратном праву, који је и у наредним вековима имало приметан утицај на ову област друштвене стварности. Најважнија питања која су захтевала одговоре била су од међународне важности. Једно од њих било је: да ли се сме ратовати против неверника без правог повода? Покушај покрштавања не сме бити повод за рат, сматрао је Боне. Шта данас може бити повод за објављивање рата? Да ли је то покушај наметања религије? Можда, и проширења дејства политике људских права на просторе где су та права (по процени великих сила и такозваних демократских режима) угрожена, или је једноставно у питању успостављање *pax americanae* као нечега што наслеђује *pax britannica* насталу много векова после пропасти Рима? Религија (кад је у питању хришћанство) је у знатној мери ограничена догматизмом и одавно не представља повод за отпочињање ратних операција. Данас су људска права изговор, као што је током средњег века било и питање религијске надмоћи и ширење утицаја. Ако покушамо да током последње три деценије откријемо праве разлоге за ратне операције, уочићемо да се оне односе на покушај овладавања енергентима, али и на спречавање технолошког напретка оним режима са којима се намерава сукоб. Од Источне Индијске компаније (која је деловала на потконтиненту) па до напада на Либију (који су спроводиле ваздушне снаге Британије и Француске), није се догодило да привредна друштва користе националне армије ради заштите својих финансијских интереса. Либија представља преседан, јер су напад отворено спровеле водеће земље Европске Уније. Пре би се могао оправдати сукоб пре педесет година око Суецког канала, него скорашњи догађаји у Либији. Најважније одредбе средњовековног ратног права односиле су се на ратне заробљенике: уколико би заробљеник остао жив, откупнина за припаднике племства била је очекивана добит. Битна питања била су везана и за третман бегунаца и припадништво заробљеног војника: чији је плен заробљеник и да ли он уопште сме бежати? Јасно је да се у средњем веку успостављао витешки однос између победника и побеђеног. Свеукупни односи који су успостављани у средњовековним сукобима обилују мноштвом формализама. Уочава се постојање тривијалног мишљења по коме свако приказивање врлине представља потврдну вечног примера проистеклог из божјег поретка. Добијени процес везивања духа идентичан колекционарству (тежња за

поседовањем ствари) представља болест која се манифестује слично компулсивно-опсесивној неурози. Урођена свест о трансценденталности представљана је непроменљивим ограничењима које се јављају у пластичном облику успостављања доминације. Осећање за правду је чврсто и уграђено у индивидуалну свест, тако да није прихватљив никакав процес који би евентуално могао да угрози то осећање. Данас су формалистички духовни ставови основа неприхватљивог понашања, које је јасно присутно у појединим деловима нашег континента. Такав облик усађеног породичног (самим тим и колективног) понашања манифестује се на примеру обичаја крвне освете у чијој основи лежи покушај спашавања породичне части. Карактер испаштања за учињене грехе повезан је са актом освете, јер се тиме покушава ублажити казна намењена починиоцу. Институције покајања (карактеристичне за подручја деловања католичке цркве) познате као јавне литургије успостављане су на захтев читаве групе становника или војника. Питање врлине остало је наглашено, без обзира на различита третирања врлине у различитим временским периодима. Наглашавајући *одрицање од њојрешних судова би живош учинио немоућим*, Ниче је објашњавао стање духа човека оптерећеног догмама које прерастају у стандарде, наслеђено из религиозног догматизма утемељеног у друштвене односе.

Често се питам како је могуће објаснити лакомисленост човека данашњице? Да ли је то усађена површност као последица недовољног образовања сведеног на уску специјализованост, или је то последица преоптерећености настале као резултат сталне борбе за сигурнијом егзистенцијом? Са септом констатујем да нисам у стању да пронађем праве одговоре. Чини ми се да је одговор скривен у наталоженим страховањима која се наслеђују од предака. Све то указује на несавршеност друштва које потенцира слободу чинећи при том све да је административним мерама ускрати и ограничи. Човек који размишља о фрагментима које није у стању да споји у целину, ствара импресију да су његове представе, у ствари реалне. Губитак садржаја је последица бизарних фантазија ирационалног поимања стварности које остаје до краја неоткривено. Све оно што се прихвата као неприродно смешта се у простор између рационалног објашњења и подозрења, уз веровање о постојању натприродног. У периодима страха и патње, од Св. Августина и Томе Аквинског па до данас опстаје

чудна констатација којој се човек увек враћа, а то је: *Omnia quae visibilibus fiunt in hoc mundo, possunt fieri per daemones* (Све што се види као догађање на овом свету, може бити дело ђавола).

Посебно је питање проналажења и објашњења дубоке разлике између раздобља приказаних у ликовној и књижевној уметности и филозофији. Каткад се срећемо са успостављањем снажног несклада између проживљеног и онога што се на основу тога осликава или описује. Да ли се у основи ликовне уметности крије подсвесна жеља уметника или његовог окружења да периоде сопствених живота прикажу у што лепшој светлости? Да ли је тако и данас? Ликовна уметност никад није била у стању да ламентује над судбином оних који су јој у моменту стварања били савременици или су у неком периоду били претходници времена које се осликава. Приказ тамних тонова, тмурних облака и тешких сенки постаје присутан у веку социјалног раслојавања и порасту градског пролетеријата, чије је извориште осиромашено село. Горак укуса патње и бола, и песимизам дат у уметничким остварењима не налазимо у делима средњовековних ликовних уметника, бар не у оном обиму у којем се то очекивало. Песма која се односи на патњу, губитак вољених, страдања немоћних, болест која односи недужне, туга и сажалење над судбином незаштићених, остаје са истим тешким осећајем понижености и повређености коју време споро зацељује. Елегија и тиха помиреност не постоје у литерарним остварењима у мери у којој би могла да се потисне проблематика која се односи на страдалнике и патњу. Културно наслеђе често ставља посматрача у дијаметрално супротне позиције кад се анализирају сликарство и књижевност. Ликовна уметност у суштини мање одражава живот једног периода. Раније је зависила од мецена које су наручивале и подржавале одређене теме (најчешће библијског карактера). Данас се она ослања на слободни осећај и вољу ствараоца, те оних познатих или скривених утицаја околине на уметника коју нисмо у стању да откријемо, а још мање да пропратимо. Старо значење уметничког дела је углавном и данас присутно у портретима; састоји се од проналажења сврхе која је осликана у лику који се приказује. Некад је то питање успомене, некад покушај учвршћивања личног култа, а некад једноставно жеља да се прикаже тренутак осећаја моћи и постојећег благостања које омогућава осликавање нескривеног утицаја на посматраче.

При поруцбини уметничког дела скоро увек проналазимо моменат практичности и то представља стање кад се брише граница између уметности која настаје слободном вољом ствараоца, и уметности од које се очекује само манифестација перфекције уметничког заната. Питање које ми се намеће овог момента је и да ли постоји могућност да се ово раздвајање успостави кад је у питању личност ствараоца? На ово питање се не може одговорити, јер до дефинитивног одговора није могуће доћи.

У једном тренутку развоја друштва, што је праћено богаћењем појединих слојева, декоративна уметност је почињала да бледи уступајући место стваралаштву које је почивало на расипништву, сјају и екстраваганцији. Какав је *уметнички* доживљај човека неупућеног у суштину стваралаштва? Да ли он само ужива у лепоти слике или можда покушава да анализира композицију која се налази пред њим? Ако му се учини да је сврха уметничког остварења нешто намењено баш њему, са тенденцијом *уживања*, како сам често наводи, онда се налазимо у проблему. Да би се у нечему *уживало* потребно је то нешто разумети, да би се схватило неопходна је одговарајућа едукација посматрача или власника уметничког остварења. Какав је то став о уметност по коме сјај жели да потисне суштину? Да ли се на уметност може применити дескрипција по којој она оличава све оно што се може замислити, па и остварити до оних граница консеквентне преоптерећености духа, прекривеног бескрајним описима формалних представа које прерастају у сопствену сврху? Има ли нечег у уметности нашег доба што је без дефинитивног облика, без очекиваног садржаја, огољеног од беспотребног прикривања улепшаним представама лажног или бар у најмању руку нестварног егзистенцијализма? Данас, после пажљивих анализа онога уметнички оствареног, реализованог кроз фантастичну експресивност надахнутости у времену које има почетак и врхунац, као и неумитни крај у виду безидејности, могу да констатујем да је настао *horror vacui* (ужас празнине) декаденције који потире раскошну лепоту очекиваног остварења, али уз бар очувану црту неуништене инвентивности, која инспирише наводећи на размишљање. Одсуство духовних спознаја доводи до отежаног откривања животног смисла, враћајући на тај начин смисао на ниво анималног, дакле интуитивног сналажења где доминира лаковерност, поводљивост, ирационалност и импулсивност. Разочарања доводе

до снижења прага толеранције успостављајући нееластичност у размишљању која се манифестује у искључивости и недостатку способности самоанализе, која би довела до корекције поимања стварности, уз елиминацију очекивања похвала и подршке за оно што такав однос не завређује. Заслепљеност, која је последица неспособности спровођења аналитичког мишљења и сагледавања стварности, доводи до непромишљених и наравно крајње опасних опредељења. Модел опстанка дефинише колективне и појединачне карактерне црте. Основа карактерних црта се налази скривена у механизмима одбране од оног ко спроводи било какав облик агресије. Честа је реакција, изражена код слабијих група или ентитета, која се описује као мимикрија. Она, као реакција потлаченог подразумева патолошко поистовећивање са агресором. Такав облик мазохизма у односу на јачег доводи и до садистичких манифестација према онима који су слабији и се често проналазе у најближем окружењу. Неретко је то онај чије се реакције описују у сублимату садомазохистичког, или су то чланови породице или рода коме се припада. Суштина аутистичних реакција одраслих, а нејаких се своди на повлачење уз трпљење малтретирања, без адекватног одговора који би бар донекле ублажио постојеће стање. Емоционално оптерећење се доживљава поновним преживљавањем изазване ситуације. Осећај достојанства (уколико је тај осећај постоји), почива у привиду праведности сопствених поступака којима се негира неправедност настала у окружењу. Понос често постаје сврха сопственом постојању приликом потраге за примеренијим одговорима на новонастале изазове свакодневнице. Осећај саможртвовања је изнад егзистенције што представља опасност у случајевима кад такво осећање постане колективна карактерна црта. Где су корени пркоса и гнева који се често преусмеравају на невинне? Корени су вероватно у ароганцији, бескомпромисном и нетолерантном односу према другима, као и у бескрупулозном одговору на минималне надражаје. Морал појединца постаје етика групе којој појединац припада, без обзира на начин на који се остварује таква добробит појединца, лична корист постаје нови кодекс понашања који, урушавањем цивилизацијских норми, поприма обресе примитивних културолошких образаца. Пут којим пролази човек током свог развоја представља својеврсност лутања, уз тежњу ка достизању савршенства које се успоставља између њега постојећег и имагинарног Творца

чије постојање увек представља покушај откривања суштине стварања и трајања уз приближавање открићу разлога постојања. Религиозност се кретала од магијске форме којој се придружује анимизам да би се политеизам наметнуо као следећи интелектуални развојни степен са преласком ка монотеистичком религијском обрасцу. Колектив је сам по себи амбијент у којем се појединац проналази. Питање великих криза које угрожавају опстанак колектива, чак и читавих народа, најчешће доводи до механизма регресије који се догађају и у културном и у материјалном смислу изазивајући феномен архаичног повратка заборављеним коренима. Повратак најчешће означава декаденцију, која у облику архаизама избија на површину колективне али и појединачне свести. Враћање на периоде пре догађаја који су довели до кризе, уочавамо присутност раздвајања од културолошких и религијских образаца, који су усвајани током преласка развојних етапа и модернизације. Недовршени развојни концепти који нису успели да створе чврсте везе са колективним бићем посматраног ентитета омогућили су настајак феномена хибридног културолошког типа, који се састоји од мешавине паганства и монотеизма, што је и својеврсна форма дуалистичког религијског живота. Управо одређена доза некохерентности омогућила је настајак дуалистичких принципа религиозности, која крије у себи синкретизам примитивних и сложених облика веровања, што постаје повод за разбијање српског националног бића.

Вероватно ће се у једном моменту читалац запитати: какве везе постоје између примитивног и сложеног схватања религије и какав је њихов однос према колективном бићу, у конкретном случају српском националном бићу? Насиље је дуго времена стварало модел опстанка. Одређене особине као што су неповерење, агресивност, често нетолеранција, параноичност, али и склоност праштању, уз покушаје потискивања и заборављања догађаја који се косе са постојећим моралним принципима, преносе се патријархалним обрацем. Питање тврдоглавости, упорност без изгледа да се добије оно чему се тежи и инат као карактерна црта, прерастају у проблем ирационалности, која уздиже сопствену непогрешивост на пиједестал заблуда. Свеукупни смисао оваквог понашања указује да принципи етичности нису фиксирани у колективно биће, а ако и постоје онда се скрама моралног

схватања лако скида како би се пориви ослободили са свим елементима рушилачке снаге, која остаје без контроле.

МРАЧНА СТРАНА ЧОВЕКА НАШЕ ПРОШЛОСТИ

Где се данас налази појам издаје, јереси или сецесије од грађанског реда и успостављене хармоније, контролисане етатистичким елементима принуде? Да ли је могуће у свести присилно учврстити страх од казне, претњу која ствара осећај виталне угрожености, жељу да се оствари мир уз елементарну удобност у осредњости и страхом умирене скупине? Да ли тада група одабраних или добро организованих, али самозваних може доносити одлуке, којима, оснажена јачањем сопствених моћи, може наставити владавину потенцијалног терора?

Подела, коју свака нова филозофија отпора носи у себи, приметна је онда када је свеукупни космос подељен између Бога (који представља дух и добро) и Сатане (носиоца идеје материјалног и злог). И без обзира на идеју вечитог добра и стално присутног зла, реална опција саздана у зауздавању хаоса и успостављању апсолутне контроле, доводила је до победе која се огледала у опстанку владавине и ширења утицаја над онима чија делатност остаје контролисана и усмеравана, било наметнутом вољом оних који контролишу, било пристанком оних који су контролисани. Екстремизам средњег века у облику службене политике манифестује се крсташким ратовима и инквизицијом, док екстремизам окарактерисан као напад на устаљене вредности хришћанске цивилизације, остаје везан за албижански покрет, који негира папу и бискупе, желећи да се врати напуштеним ранохришћанским вредностима. Суочена са деструктивним схватањем негације живота уз прихватање неродитељства, западна црква увелико опседнута крсташким походима, одлучује се за притисак на јеретике. Пад Безијера и смрт двадесет хиљада становника указује на јасну жељу да се папизам из света духовности пребаци у свет материјалног и управљачког, другим речима доховног принципа у коме нема места за чисту верску занесеност. Убрзо је дошло и до пада Константинопоља, па се смисао рата против неверника врло брзо претворио у рат за остварење материјалног, чак и по цени напада на оне који припадају истом веровању. Толеранција унутар хришћанског

света је укинута, инквизиција се шири, а њој подлеже свако ко не верује да је црква настала вољом Сина божијег. Мишљење и вера човека, једног и неприметног међу онима који одлучују за њега, настају црпљењем традиције коју остављају преци. У том конгломерату оставштине налазе се најпримитивнији религиозни (нимало духовни), али снажни митолошки (истовремено и испразни и чудовишни) елементи празноверја који се неумитно, самом присутношћу у свести верника, прожимају са хришћански убеђењима која, захваљујући црквеној организацији базираној на недостижним и удаљеним прелатима потпуно недоступним верницима, постају танана глазура испод које се крије заоставштина мрачног средњег века и претходних периода непросвећености. Приче о чудима које традиционална теологија негира, магија испреплетана са астрологијом кроз коју провејава метафизичка контемплација ослоњена на логику формализма, постаје гора од најопаснијих јеретичких мишљења. Знакови небески, помрачење Сунца и Месеца, комете и метеоролошки неочекивани догађаји постају најаве катастрофалних догађаја којима управља Сатана. Место на коме је Сатана није устаљено. Он лебди и налази се свуда ради постизања контроле над злом. Сујеверје поприма такве размере да више ни инквизиција није у стању да са њим изађе на крај. Уметност ипак остаје заједничка и за црквене кругове и за вернике. Многе гране науке стагнирају, осим медицине која услед страха и појединца и група чврсто стоји на месту своје научне дисциплине, усуђујући се да мимо верских уредби користи тела људи за анатомска секцирања. Почетком шеснаестог века обједињавањем филозофије и медицине долази период који познајемо као препород (ренесанса). Ренесанса је период бриљантних умова, који из међусобних судара стварају идеју ослобађања, спутану неодољивим поривом освајања власти. У *Tractus de immortalitate animae* проналазимо ставове потпуно неприкладне са хришћанске позиције, нарочито о тумачењу Аристотелове индивидуалне душе наводно повезане са телом, где смрт тела доводи до смрти душе. По тумачењу које даје Помпонаци, једина неуништива душа је душа космоса. Филозоф се слаже са Аристотелом, али страх од цркве га наводи да прихвати хришћанске ставове које Лав X дефинише као врховни ауторитет западног хришћанства. Помпонаци је оставио поруку (која је отворена постхумно), у којој се враћа својим рационалним уверењима

одбацујући заблуде проистекле из мистерија и магија. Сматра да чуда ако уопште постоје, представљају само недостатак сазнања којим би се неки догађај објаснио. Ипак, сматра да постоји систем који је повезан са астрологијом. Све оно што се догађа могуће је предвидети, јер се већ једном догодило

Шеснаести век је за цивилизацију Европе био век доминантних владара: Иван, самодржац Русије, Хенрик VIII и Елизабета I у Енглеској, Карло I, односно V као краљ Шпаније и цар Светог Римског Царства, Франсоа I краљ Француске и Сулејман Величанствени, представљају наговештај успона држава којима владају.

Питање за човека наше прошлости било би садржано у једној интересантној, али и збуњујућој форми интерогативног контакта по садржају питања, реченици, где доминира потрага за појмом милосрђа. Где је оно и да ли га уопште има? Чулност боја ренесансе уметности, која је садржана у бити венецијанске уметности као најсталније у периодима после епизоде хришћанског раскола, осликава моћ века успона започетог и означеног радовима Ђовани Белинија и његовог брата Ђентиле, скоро сто година раније. Браћа Белини врше рестаурацију слика Великог већа. Један од браће Белини наставља свој рад код Мехмеда Освајача. Белинијеви су познати по техници сликања уљем која свој врхунац достиже у Венецији. Данас нам као најлепши остаје *Порфирети Лоредана* из венецијанског периода, пре Тицијана. Кастелфранко наставља традицију својих учитеља Белинија. Кастелфранкова *Посиана Венера* представља враћање паганским темама које црква не прихвата са одушевљењем, јер се оживљава сећање на пагански Рим. Кастелфранко слави лепоту нескривеног тела жене које се стапа са прелепим елементима природе и приказаним пејзажима. У *Пасторалној симфонији* сликар постиже приказ невероватне емоционалне стварности сагледане у непознаници отпочињања или завршетка пасторале као музичког остварења. Опис свих ликовних критичара осврће се на лице монаха и сензибилитет који се одсликава на њему. Куга је однела Кастелфранка, али остаје Тицијан Вечели који са ентузијазмом оживљавања *Три човекова доба*: Купидоном који деци дочарава осећај чежње, љубав младалачког доба, доба зрелости које прелази у старост (приказана сценом посматрања лобање). Уз највероватније контемплативне ефекте скривене дубоко у посматрачу,

век касније, приказује се на сцени Хамлета. Потом настаје *Светша и њрофана љубав* у којој акт савршене лепоте представља праву инспирацију Рубенсовог стваралаштва. Ипак, *Усијење Боїородице* представља савршенство пред којим падају све заблуде и сумње у постојање класичне лепоте, блиске религиозном заносу ослобођеном стега. Тицијан постаје сликар цара Карла, али ниједан од тих портрета није могао да се мери са савршенством психолошке анализе, која се оцртава на *Поршрешу њаје Павла* са израженим осећајем пролазности, пред којом нико није у стању да се толико уздигне да би остао неухватљив. Сакривени пориви Тицијана избијају пред његову смрт. Тада поново слика паганске теме у којима Дијана заузима истакнуто место. Богиња лова у једном моменту постаје његова опсесија. Фасцинантан је његов аутопортрет у периоду поодмакле животне доби. Поштеђен болести током честих епидемија доживео је велику старост. Кажу да је умро у деведесет деветој години. Средоземљем је суверено владала Венеција, али и Турска.

Откриће *нової врлої светша* тежиште светских догађаја пребацује се са медитерана на Атлантски океан, где се сви важнији догађаји дешавају наредних пет векова. Судбина медитерана постаје судбина потиснутог света на маргинама догађаја насталих без утицаја оних који су се вековима питали, одређујући судбину до тад познатог света. Море, као незамислива препрека многих цивилизација постало је раскршће путева, а потом ограничен ресурс империја које улазе у зону сумрака. Током седамнаестог века, кроз наредне три стотине година, Атлантук постаје седиште историје. Све се догађа на просторима од западноевропских до источноамеричких обала Атлантика. Почетак двадесет првог века указује на померање светског центра моћи. Центар нашег доба и генерација после нас, постаје басен Пацифичког океана. Успон цивилизација које су трајале миленијумима очигледно се догађа пред нама. Индија поново најављује свој утицај, Кина је у успону, буди се Јапан, док перспективе Аустралије, Средње и Северне Америке, далекоисточних делова Русије остају умањене.

Подсећања

Петар Буза

СЈАЈ ИКОНЕ И КНЕЖЕВСКИХ ПОПРСЈА

Оглед о Стевану и Полексији

Придошлице прошлости, између скенера и штампача (придошлице садашњости), на радном столу налазио се женствени лик (Јасминин украс), попут Полексије у венецијанском порцелану, и српски војник у китњастој униформи из наполеоновско-српског доба. Двотрећински портрет из давнина – генеза немогуће виртуелне осећајности на мом радном столу, „престолу“ личних осећања и (не)поузданих чињеница минулих времена. Егзистенцијална, љубавна, породична, сликарски нераскидива спирала Стевана и Полексије. Историјска клепсида једне несвакидашње романескне српске брачне судбине. Белег минулог времена на мом радном, збрканом, неупегланом, хаотичном столу који води свој немурти разговор... У ниски су тој и парадни час преврата Обреновића и Карађорђевића, уроте, буне, побуне, атентати... Европејско-балканоидни хаос. Политичари и плебс тешки као окови бивших историјских усуда. Ту су и сенке победничких војски, још увек исукане сабље, јунаци сви у сјају униформи, ешарпи и светлуцавог одраза ордења – све осликано у бидермајер стилу. (*Кнез Михаило*, 1856–67; *Васа Чарайић*, 1856–58; *Хајдук Вељко на шoју – смрт Хајдук Вељка приликом одбране Неoишина*, 1813; *Хајдук Вељко на шoју*, 1862; цртеж *Бомбардовање Ниша*, 1877; цртеж *Сабор пред косовску бишку*, 1872; *Генералиштабни мајор Михаило Илић*, 1877; *Генерал Ранко Алимйић*, 1882; *Генерал Ђура Хорвашиовић*, 1876; *Пешидијски љуковник Груја Мишковић*, 1878). Ту је и друга, тужна страна медаље – бојеви, рововске битке из којих беху бежали пацови и змије, воњ и трулеж распаднутих лешева... Тако су и на сликама и цртежима војнички шињели, капе и чизме губили лажни, парадни салонски сјај. Рзање и топот

коњичких гарди и трамвајских коњских запрега, али ту је и контраст нове, богате београдске господствености – првих аутомобила и гимнастичких дружина. *Гимнастичко друштво* (1858–59), групни портрет, композиција која темом и начином обраде, кажу, одскаче од стваралаштва његових савременика. Личности су, запажа Никола Кусовац, у анализи ове слике *иостављене у иростору који је шешко дефинисати, заустављене у иокрепу и стоје као да ледају у објектив фошоа-йараша*. Тодоровић је овом сликом, као претечом данашњих савремених спортских вежбаоница и теретана, дао одушка интимном пориву овековечивши грађански нови сталеж, господску појаву одржавања телесне и мишићне снаге и лепоте. Све то на сликама: свилене хаљине, европејски шешири, одежде, упеглане чакшире, бели оковратници – на прашњавој калдрми уз лавез паса. Мешавина, до зоре, махала и механа. Сањало се о српском бароку окренутом бечким узорима. Овде, на београдској калдрми, сликари Стеван и Полексија измениће, али и задржати, уместо убрзаности – *иосиуиноси промена*. Миодраг Коларић наводи да су се *средином 19. века, стицањем аушономних йрава, многи образовани Срби, у време кнеза Милоша Обреновића и иошоњет кнеза Александра Карађорђевића, мецене уметника, нашли у Кнежевини Србији, што је створило иовољно йло за романтичарска расйоложења. У српском сликарству насиуијају нове шеме – исиориско-националне. Али, йоред релииозних и еманицийоване жанр – сцене, шу су и йејзажи мрйве йрроде. Израда йорйретиа највише је йражена роба од све имућнијих йрађанских йоручилаца*.

Требало је доста времена да српски уметнички споменици – наша византијска уметност, уђу у токове западноевропске културе, неправедно оптерећене предрасудама. Све видљивије сазревање општих друштвених и политичких услова епохе кнеза Михаила (када је Тодоровић већ имао 35 година) донело је нови замах истраживању наше уметности. У то време, 1867. године, Мила Милићевић објављује опис наших манастира, под насловом *Манасйири у Србији*, а исте године јавља се и Јосиф Веселић књигом *Ойис манасйира у Србији, Часи*.

Стеван Тодоровић све је, кажу, изводио сам. Вероватније, како кажу његови биографи, и са својом супругом Полексијом. Изводио је, несумњиво, владарске, државничке, официрске, парадне, грађанске и групне портрете историјске

сцене. У плодном сликарству овог уметника важно место заузимају историјске композиције. Све те насликане групе живе до данашњег дана својим животима, чак и онда када њихов марљиви режисер није успео да их повеже и стопи у хармоничну целину. Могло би се то назвати костимираним бечким црквеним сликарством, само прилагођеним нашим, скромним ондашњим приликама. Шта је уметник, и то уметник библијског животног века, ако не непоткупљиви библијски сведок, поштар свога времена?! Сликара, портретиста, поштоноша је давне нам националне историје. Он је поштоноша памћења у расутом и замагљеном хроносу, непоузданом све до појаве интернета. Дијалог оновремених *друшћивених мрежа*, Стеван Тодоровић насликао је, према сопственом казивању, око шестсто портрета, од чега око стотину по фотографијама. Било би, доиста, одмерено констатовати да је Стева, уз све то, био и сликар – хроничар, „попечитељ“ свога времена, како наводи наш познати историчар уметности Никола Кусовац. Био је Тодоровић, може се рећи, српско-херцеговачки Чехов бурних тадашњих, српских времена. Био је портретски приповедач ликова, времена и драматичних распона простора у којем је, и о којима је прилежно бележио и записивао. Као и Чехов, описивао је знамените, карактерне ликове необичне физиономије, и то удворички, по хијерархији портретисане личности. Приповедао је сликањем. Оновремени, свуда цењени и најтеже стечени ниво сликарског умећа мало је цењен у ондашњој полуотоманској Србији. Тешко се препознавао учени „молер“, а још теже наплаћивао занат. Стеван је и то могао. Спрам виших и нижих хијерархија, уметник је у границама рационалне, рутинске сликарске технике и умећа успео високо да се котира.

Царским крунама, одеждама и хајдучким вођама, златном везу, свили, чипки, украсним детаљима ондашњих првих грађанских, негованих дама и уштирканим оковратницима тек стасале пословне господе приличи и његова раскошна палета. Кнежевска попрсја, звечкасти углачани сјај ордења, ешарпе, еполете, сабље, знаменити прваши и женски ликови од утицаја веристички су осликавани. Уложено је сликарског умећа, колико у свилу и кадифу, толико и у сјај ордења и највиших титула. С тим у вези, ни његове заслуге нису биле мање него у дворског сликара. Стеван као да је имао вишеслојне сликарске диоптрије за ликовно препознавање ондашњег виртуелног доба у преласку националних идеја са краја 19. и

почетка 20. века. Његове слике посрбљени су трагови одлазеће Отоманске балканије, али и први симболи надлазеће европејске госпоштине. Имао је сигурно осећање ствари, умео је богато да живи од уметности. Разумљиво, није могао ни да постигне и задовољи нагомилане поруцбине портрета.

О Тодоровићима, пореклом из камените Херцеговине, не зна се много. Стеван је био Херцеговац пореклом, а по рођењу Новосађанин. Прво школовање стекао је у Сегедину, а потом је боравио и у Београду, Минхену и Бечу. У Београд се враћа 1857. године. Преузимајући бечку провинцијалну сентименталност, болећивост и разнеженост боја, превазишао је и свог учитеља, чувеног Владмилера, чији рад представља синтезу бидермајерског сликарства, приближавајући се, нарочито у портретима, већ и самом реализму, наводи Дејан Медаковић.

Први предлог за оснивање Живописног училишта у Београду поднео је Димитрије Аврамовић 1845. године, а 1857. Стеван Тодоровић отвара приватну школу, у којој је своје ђаке учио певању, телесном вежбању и мачевању. Године 1937. створени су услови за оснивање Академије ликовних уметности, чиме је, како наводи Лазар Трифуновић, закључен процес формирања уметничке наставе у Србији. Полексија, његова будућа жена, не знајући предодређену судбину, уписује се код професора Стеве Тодоровића, иако нема њеног имена у попису ученица. О свом дугом библијском животу Стеван казује: *Сликарство сам учио од 1850. до 1855. године, прво у Академији у Бечу, пошом у Минхену и Диселдорфу, па код приватних професора Владмилера и Рала, од којих сам, при пошављању за професора гимназије, поднео Министарству просвете и црквених дела сведоцбе.* Приватне, одвећ скупе бечке школе и академије, те школовања код престижних, чувених професора Карла и Рала и оскудног, материјално сиромашног, али безгранично амбициозног Херцеговца биографи сумњичаво доводе у везу. У томе, чак, постоји и биографска белина. И његова непоуздана казивања су, ништа мање, спорна за биографе. Сликар Стева Тодоровић и Ђура Јакшић прелазе у Кнежевину Србију. Стева, доживевши и коначно ослобођење и уједињење нашег народа, занавек у њој и остаје. Романтични историчар и историјски романтичар, како га назива Јован Скерлић, Тодоровић је котиран на највишој национал-романтичарској лествици тзв. друге обреновићевске Србије с друге половине 19. века. *И лично, из*

дубине душе блаґосиљам дан, у кој вас небеска прорисао за-
дахнула дахом... Чврсто убеђење у српској култури групе
половине 19. века да су интереси нације на првом месту и да се
сваки појединац мора њима руководити и свој укућан рад њи-
ма подређити представљало је уметничку окосницу, моћорну
снају српске интелктуалне омладине... На срећу, добро су
разумели да се без просветној културној напрежка, ушеме-
љеној на сопственим духовним вредностима, не могу ни одбра-
нитити ни остварити национални интереси... Видно задовољ-
ног престолонаследника Михаила Обреновића замолио је
једном приликом за наставак сликарског школовања у Ита-
лији, што је овај и обећао. И посрећило му се, обећање је
било испуњено. Дариван је од кнеза Михаила. Пише прија-
тељу Корнелију Станковићу: *Са чистом свешћу, моју ти ка-
зати да себе моју међу најбоље рачунаши*. Имао је Тодоровић
урођено сликарско осећање ствари и сигуран укус. Он га је
сукао и усавршавао у тадашњим, нашим, скученим паланач-
ким приликама, на периферијским границама некаквих ци-
вилизација, како наводи В. Петровић. Успевао је да изрази
интимни став портретисане личности. Међу најбоље радове,
сврстава се и његов удворички портрет угледног, дубровач-
ког, свемоћног таста, Матије Бана, од кога је и сам богато да-
рован. Стеван, срчани родољуб и „ратни сликар“, био је и у
шанчевима. Учествовао је и војевао у биткама. Био је сликар
окожен жестином војевања и храброшћу, али и очајем жи-
вих, одасвуд мртвим телесима на дринском фронту. *Прво сам
добрио за учешће у рату противно Турске, 1876 – 1877/78. Та-
ковски крст четвртој степену, а после завршеној рату и Та-
ковски крст трећем степену*. Упркос свему томе, није имао
осећање динамике. Њега, кажу, није подјармила никаква де-
монија, па ни демонија покрета. Еклектизам уђе у сликареву
крв. Стил времена у коме је уметник стварао уђе истом у крв
и постане његово друго ја, каже Божић С. Николајевић, на-
водећи још и да уметник мора бити оцењиван управо с гле-
дишта доба у коме се школовао и правца којем је у младости
упућен. Зашто нити један други сликар који је живео и ства-
рао пре њега, или у време његове пуне зрелости, није био
више хваљен, цењен и плаћен за свој немодернистички рад?!
За живота, Тодоровић је већ стекао све што је радом и угле-
дом заслужио. Према речима Д. Медаковића, тај највећи
уметнички страсник свог времена ушао је у јавни живот на-
дахнут правим романтичарским заносом, занимајући се

подједнако за све видове уметничког деловања, у средини у којој су, макар и симболично, још увек били присутни турски гарнизони. У делима свог времена, казују, Стева је био и остао добар ђак своје школе, веран следбеник помрлих му професора, уметник који живи у делима свог времена, старац који је остао доследан младићу. С преко хиљаду уметничких слика, цртежа и акварела, његова уметничка заоставштина биланс је који ће у српском сликарству достићи само усамљени појединци. За јубилеј, с разлогом, у његову част ода бившег ученика: *Из дубине душе блајосиљам дан у који Вас је небеска ѓромисао загахнула дахом једној ѓлеменићој човека и ѓросветлила Вас да будеште вешћак. Блајосиљам, зајћо шћћо се на небеса душа Ваша ѓре ѓедесетћ година зажарила, и моја душа, као и душа мноћој друћој Србина, заћрејала, и шћћо је од небеске светљосћи, којом се шћада душа ваша озарила... Док Срјска шћраје, ниједан истћорик неће моћи да ћовори о образованосћи срјској у друћој ћоловини 19. века а да не ћризна како сћће Ви сћћекли велике заслуће за шћу образованосћ. Поред панегирика, ту је, наравно, и заједљиво ликовно алегорисање. Ту су и антитодоровићевске алегоријске представе: амови над главом, змије које симболишу уметничку завист и пакост остарелог Тодоровића, персонификација смрти у лику покошеног Кирила Кутлија представљена на слици Николе Милојевића... Бива панфлетска слика плодног, али не и даровитог сликара, иконографски више провокативном него верном ликовном делу. Време ћочасћи има и своју друћу, јанусовску личносћ.*

Полексија

Бивало је у Стевином животу и сиротињских дана. Стигла га злехуда судбина. Стигавши у Београд, одсео је код Круне, док су се његови ђаци, углавном, разишли до Беча. Гостионичар је знатно увећао кирију, а он баш тада не имаше никаквог рада, како и сам наводи. Није имао чиме да подмирује ни дугове. Доктор Пецек, истераном на улицу, Стеви, понудио је да постане васпитач Михаиловог ванбрачног сина Владимира, уз лепу плату и велики стан са две сале, од којих једну за радионицу, а другу за гимнастику. У онемоћалости најпре ће вам попустити хитрина духа. Осећате физички и духовни замор, заигра очни капак и угао усана. Неиздржив бол у костима, болне бесане ноћи... Човек једном мора да

плати било бакалину или апотекару. Теже ћете онда доносити одлуке и подносити мучнину дана и ноћи. Све је успорено. Приметићете да вам памћење није онако делотворно као пре. Кухиња је одавно постала дневна соба цртежа, а брачна постеља боја. Све посуђе беше неопрано, искоришћено, личило је на расуто ланено уље, терпентин. Пигменти боје расути, истрошених четки и набрекних белина платна као коприва посвуда. Ширио се устајали мирис судопере, замирала је свака представа о хигијени. Месеци недовршених, а започетих залагаја, започетих, а недовршених поруџбина, иконостаса, портрета, попрсја, недокуваних, или загорелих ручкова и вечера... По поду покорица. Шерпе у црном дну...

Није реткост то да су супружници, али оданост и преданост јесте. Не само да су помагали једно другом, него и израстали у нераздвојиве ауторске личности. Нису Полексијине женствене чари само у томе што се заљубила и млада удала за свог временског учитеља сликања. Полексија је, уједно, и супруга, сликар и фотографски модел за израду сложених ликовних композиција. Међу првима који су још средином 19. века код нас спојили живот и уметност били су сликарски пар Тодоровић – Стеван (1832–1925) и Полексија (1848–1939). Полексија је врло рано стекла лепо образовање, одрастајући уз оца, знаменитог Матију Бана, који је, поред осталог, био и васпитач младим Обреновићима. И Стева је био виспрен, господствен, школован у Бечу и увелико прихваћен и радо виђен у отменом београдском друштву. Чим је упознао нежну и танану Полексију, без оклевања ју је запрасио. Када се 1864. године, у својој шеснаестој години, удала за исто толико старијег Стеву Тодоровића, већ је савладала основе цртања, тако да је одмах почела да помаже мужу и да поред њега шири црталачка и сликарска знања. Она је Стеви била, не само одан брачни друг, већ и поуздана сарадница. Без озбиљне и савесне помоћи Полексије, ма како он брзо радио и ма како дуго живео, не би био у стању да изради тако задивљујући број слика. С њим је путовала по целој Србији, што осликавајућим обавезама, што путешествујућом сликарском радозналошћу, пут нових цркава и древних манастира. Боравили су у Цариграду, а посебно у Фиренци и Риму. Копирали су композиције ренесансних мајстора: Рафаела, Тицијана, Веронезеа, Тинторета... Израдили су многобројне илустративне аквареле и цртеже, више великих историјских компо-

зиција и двадесетак иконостаса. Тодоровић је користио дела назаренских сликара као предлошке. Радио их је по староставним илустрованим библијама, користио је ренесансне и барокне сликаре. Илустровао је и пејзаже, као својеврсна претеча путописца модерног новинарског жанра. Начинио је преко пет стотина портрета. Поред тога, ту је и велики друштвени рад, а све је то Степа могао да постигне само уз помоћ и подршку готово митске Полексије. У сенци свога учитеља, чврстој и непробојној, Банова Полексија остаје упорношћу жене која је овладала занатским умећем. Никад се није уздигла изнад мужевљеве и своје брачне и сликарске постеле и палете, али ставља до знања да је његовим времешним годинама и слепилу дала своје очи, радне руке, занатско умеће и таленат. Своју видост даје обневиделом Стевану, та жена – ученица и сапутница, кључна је личност његове времешне, биолошке посусталости од тренутка беспомоћја. Од када је, као незаобилазна и снажна личност иживео своју необуздану снагу. *Почиње најли период његовог ојадања... када је ошуйело његово интересовање за новине (...) почиње стирмолава низбрдица (...) зашворио се он самоуверено у свој шешко освојени круи друштвено моћних људи, сликајући на улаћен, ласкав, самодојадљив начин, без неког интимније и стваралачкије односа, а према моделу,* пише Медаковић. И управо ту се и директно смешта његова супруга Полексија. И сам Стеван казивао је да му је велику помоћ у раду на црквеном сликарству пружила његова супруга. Већ од првих већих наруџбина (цркве у Богатићу и Штубику) атрибуције и оцењивања била су немогућа због раздвајања шта је чије. Миксер је, безмало, божанска справа нашег технолошког достигнућа, након чије употребе нема могућности раздвајања материјала и сликарских руку. Тако бива и у Полексијиним „миксовањима“ заједничког. Црквене слике, којих је било много, *радили смо увек заједно. Стева главу, руке и цршеж уошште, а ја одело, драјерије, коштиме... То је мени, нарочитио, ишло од руке. Стева је радио главе, а ја све остало, нарочитио одела и онај ситни вез на народној ношњи. На иконостасима, и, уошште, црквама које је Стева радио ја сам имала чашаве паршије.* Да ли је умешност Полексијина досликавања ордења на попрсјима, заправо, пипав смисао за детаљ женских руку? Сем ових остварења које је радила уз свога мужа, а које је он потписивао, г-ђа Тодоровић има и много својих, самосталних радова и успеха, бележи Вера Грујић.

Не тако познати као Стева и Полексија, били су њихови савременици, уметнички пар Крцалић – Лазар (1854–1926) и Олга (1874–1949). Разлика међу њима била је скоро двадесет година, али се то није одразило на живот и рад овог брачног пара. Лазар је завршио московску иконописачку Сергејевску школу, и по повратку у Србију, 1884. године, сликао је иконостасе и појединачне иконе. Као врло успешна ученица Више женске школе у Београду, Олга је одмах добила подршку својих наставника, нарочито Полексије Тодоровић. Љубав према сликарству, посебно према иконопису и црквеној уметности, приближила је двоје младих и само убрзала њихову одлуку да љубав крунишу браком 1891. године. Од тада, брачни пар Крцалић заједнички је предузимао сликарске послове у мањим и већим црквама по Србији: у Ваљевским селима Грабовцу, Врелу и Каменици, у цркви у Врчину код Београда, у цркви у селу Тамничу код Неготина, а заједно са Стевом и Полексијом учествовали су и у сликању иконостаса у селу Глоговцу, у подрињском округу. Олга је била и врло смела жена, будући да се увек пела високо под сводове црква, проводећи дане на скелама не би ли завршила посао. Њена преданост и љубав према сликању посебно је дошла до изражаја када је Лазар почео да поболева, те је готово сав тежак и захтеван посао сликања и рестаурирања фресака и икона у црквама преузела на себе. Попут Полексије, и Олга је након Лазареве смрти ретко сликала. До краја живота живела је повучено, окружена својим и делима свога супруга.

Квадрирана фотографија

Још 1844. године, грађани Београда могли су се *зраком* *овековечити* и *портретирисати*. У јесен, октобра 1841. године, господар Јеврем, брат Милоша Обреновића, доводи Анастаса у двор књазу на ручак. О томе Анастас пише: *Ја сам једном замолио Књаза, не би ли седео да ја дејеројитирам, што ми је и одобрио, и снимио сам ја, но није баш особито добро исјало*. Кроз Анастасов атеље, на мансарди зграде Таборштрасе бр. 6 прошле су највиђеније ондашње личности. Настаје галерија портрета славних историјских личности: кнеза Михаила, Александра Карађорђевића, проте Матеје Ненадовића, Вука Караџића, Ђуре Даничића, кнегиње Персиде, песникиње Милице Стојадиновић Српкиње, затим и портрети српских и аустроугарских официра и гардиста, министара, турских по-

сланика... Портретиста Стеван становао је у кући београдског дегеротиписте, Милије Марковића. *Можда би се могло јоворити о међусобној сарадњи сликара и фотографа, али за то недостигају писана сведочанства*, констатује Миланка Тодић. Поставља се питање, да ли се рад чувеног сликара Стеве може оптужити за *квадрисање* и копирање? Није спорно, дакле, да је он направио шест стотина портрета по фотографијама, од тога стотину *квадрисаних* по фотографијама ондашњих београдских фотографских атељеа. *Фотографија је мола иружити веродостојности и уверљивости теста, тачности у приказивању реалних процорција, а све то олакшавало је савладавање композиционих односа, не само унутар, међу фигурама, него и унутар целокупној, илузионистички представљеној простора слике. Када је реч о сложеној стурктури Тодоровићевих историјских композиција које захтевају велики број учесника и динамичну радњу, односно нарацију, помоћ фотографије била је посебно граиоцена, па чак и неизбежна у извршавању великих наруџбина*, истиче Миланка Тодић. Тако је, на пример, и портрет краља Милана Обреновића из збирке Народног музеја радио према фотографији. Од фотографије се захтевало да потврди сликареву вештину у интерпретацији портретисане особе у што очигледнијој сличности. И фотографи су учили занат од сликара. О појави узајамне сарадње између фотографа и сликарског портрета говори се и у европским уметничким круговима седамдесетих година 19. века, па се истиче да сликари, без обзира колико талентовани били, и не покушавају да сликају портрет пре него што дођу до добре фотографије наручиоца. Фотографија је била брзо средство сликарима за постизање циља, тачност композиције, анатомских односа, физиономије, костима, оружја и покрета. *Познаио је да су неизнаии фотографи, или можда више њих, снимали у ашељеу Стевана Тодоровића, а према нацртаним, одабраним инсценацијама, него, жену, њихову децу и мнооброне сараднике, иприремајући тако материјал за финалну израду историјских композиција. Стеван и Полексија су себи били фотографско – сликарски модели. То доказују и сликарске композиције: Полексија Тодоровић као модел (око 1895), Стева Тодоровић као модел у витешком оклопу (око 1895), Пострижење Расика Немањића Св. Саве (1907), Последњи сабор пре Косовску бишку (око 1899) и Кнеиња Насалија Обреновић.*

Замољен, век касније, да се, као уметник – фотограф, прихвати послова којима би наставио, макар и у делићу нешто од наслеђа Полексије и Стеве Тодоровића у данашњим временима, уметник је одбио нагодбу и одговорио: *Ја не моју да заменим оној Стивана, њајараца, свој времена њојечишеља. Ја сам Стиван, њајарацо шаблоидни. Хвала, не!*

Стеван и Полексија Тодоровић

Зорица Бранковић Басарић

ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ И ПОПУЛАРИСАЊЕ КЊИГА НАГРАЂЕНИХ АУТОРА

Сусрети песника Југославије *Горданино пролеће* (1983–1988) и Сусрети песника *Дани Гордане Тодоровић* (1989–2019), називи су значајне књижевне манифестације која је изнедрила нова имена у књижевноуметничком стваралаштву, али и развој пратећих књижевних појава и активности који се везују за име песникиње Гордане Тодоровић: Књижевни клуб, Фонд, награда песникињама за целокупно стваралаштво, плакета песницима завичајцима и *Уметничка колонија* у селу Извор. Пресудан утицај ове песничке манифестације односи се и на појаву издавачке делатности у Сврљигу.

Први Сусрет песника Југославије *Горданино пролеће*, Књижевна омладина Сврљига организовала је 1983. године. Сусрети су приређени у част дела и имена рано преминуле завичајне песникиње Гордане Тодоровић, рођене 1933. године у селу Драјинац. Нову форму и ново примереније име *Дани Гордане Тодоровић*, манифестација је добила 1988. године. Сусрети су се одржавали у другој половини године и са пропратним манифестацијама, у почетку, трајали пет дана. Два дана су била финална и припадала су књижевном стваралаштву, а остали дани имали су задатак да скрећу пажњу јавности и својом разноврсношћу утичу на буђење и развој културног живота Сврљига и околине. Тако су ови књижевни сусрети значајно афирмисали књижевну креативност у сврљишком крају о чему говори не само број завичајних аутора, већ и њихов утицај на развој књижевности у читавој земљи. Многи од завичајаца данас заузимају место истакнутих српских књижевника (Недељко Богдановић, Радослав Раденковић, Милен Миливојевић, Зоран Вучић, Радослав Вучковић, Злата Коцић, Обрен Ристић, Виолета Јовић, Благица

Здравковић, Дамир Јоцић, Иван Вишевски (Јоцић), Маја Милошевић, Милица Миленковић и други).

Као последица свих тих књижевних дешавања настала је издавачка делатност као потреба да се сачува написано, афирмишу не само аутори и њихова дела, већ и сам издавач остварујући примарну библиотечку делатност, а то је популарисање књиге. Зато се без двоумљења може донети закључак да су песнички сусрети нераскидиво повезани са издавачком делатношћу Библиотеке *Гордана Тодоровић*, која ради у саставу Центра за туризма културу и спорт Сврљиг. Како ова библиотека није добила статус самосталне установе, а раније је пословала у оквиру Народног универзитета и Културног центра Сврљиг, њена издавачка делатност одвијала се у оквиру једне исте установе која је током времена мењала свој назив. Издавачка делатност је започета и идејом да се промовишу млади аутори са наших простора, да се објављују њихове прве књиге које би их даље промовисале и помогле да се представе читалачкој публици.

Сврставши тринаесторо песника иза којих стоји оформљено, заокружено или завршено дело, Зоран Вучић, песник и библиотечки радник, приредио је зборник сврљишких песника *Берачи звезда*. Радови награђених и похваљених песника објављени су и у зборнику *Лирска бдења* (Сврљиг 1996). Од 2002. године покренут је часопис за књижевност, уметност и баштину, *Бдење* у којем су се нашли и радови аутора који су се јављали на конкурс *Дани Гордана Тодоровић*, али и књижевних стваралаца са простора читаве бивше Југославије са којима су се овим путем успостављали значајни контакти.

Конкурс песничке манифестације о којој је овде реч, има за циљ отвореност ка свим облицима песничког изражавања и не поставља кандидатима начела у вези са писањем и идејним системом рукописа. У намери да песници победници конкурса манифестације поезије *Дани Гордана Тодоровић* буду адекватно награђени за своје стиховрство, одлучено је да се награђени рукописи преточе у књигу песма. Тако се награда која подразумева штампање књиге реализује као носилац естетских вредности савремене српске поезије са сталним нагласком на универзално и освртом на круг награђених радова који из године у годину бива увећаван за једну књигу поезије. Објављују се најуспелији рукописи, па су тако многи аутори афирмисани и отворен им је пут у књижевни свет: Милета Аћимовић Ивков, Живорад Недељковић, Дивна

Вуксановић, Љубинко Дугалић, Бошко Ломовић, Драгиша Мацгаљ, Александар Шаранац, Љиљана Ђук, Оливера Недељковић, Зденка Газивода, Јасминка Надашкић Ђорђевић, и други, данас истакнути књижевни ствараоци. У најширем смислу остварује се задовољење образовних и културних потреба. Свака објављена књига је каталогизована, односно похрањена у централну базу података о објављеним/ одштампаним књигама која се организује на националном нивоу, а затим се повезују на међународном, интернационалном плану. Каталогизација је поверена Народној библиотеци Србије која је пре него што се књига пусти у штампу, на бази тзв. првог отиска израдила *CIP* запис (*Cataloguing in Publication*). Услов за каталогизацију је достављање и *ISBN* (*International Standard Book Number*) броја, којим се књига нумерички разврстава по одговарајућем међународном библиографском стандарду, а који се добија од националне библиографске агенције или института. Оно што издавачку делатност сврљишке библиотеке чини препознатљивом и другачијом је и едиција *Бдење*. Сви награђени рукописи штампани су у овој едицији, осим *Библије на глану* ауторке Ружице Петровић.

Награду која подразумева штампање књиге поезије добили су: Ружица Петровић (1992), Маша Прихотко (2009), Маја Милошевић (2010), Љубинко Дугалић (2011), Слободан Лазовић (2012), Соња Јанков (2013), Александар Марић (2014), Мирослав Јозић (2015), Анђелко Анушић (2016), Ранко Павловић и Миладин Вукосављевић (2017), Драгана Лековић (2018) и Александар М. Арсенијевић (2019).

На десетим песничким сусретима прву награду добила је **Ружица Петровић**, која је рођена 1958. године у Нишу. Објављивала је у књижевним часописима и листовима. Заступљена је у више зборника поезије. Ова песникиња из Ниша је имала среће да вредност свог песничког првенца потврди на анонимном конкурс књижевних сусрета *Дани Гордана Тодоровић*. У књизи *Библија на длану*, штампаној тим поводом у нишкој издавачкој кући *Градина*, рецензент Саша Хаџи Танчић наводи: *Ружица Петровић је нови глас, представник изв. женског писма, што је од значаја и за Манифестацију и за нашу поезију... Песнички језик је изузетно сликовит и сујестиван, на моменше пошресно исповедан, у чему је иакође вредности рукописа.*

Победа на овој песничкој Смотри је, несумњиво била подстрек за даље књижевно стваралаштво и ангажовање. Објавила је књиге поезије: *И би ружа* (Ниш 1994), *Обистињења* (Ниш 2001), *Сва моја ја* (Алексинач 2014). Добитница је више књижевних награда и признања за стваралаштво и рад у култури у земљи и иностранству. Покренула је и Школу креативног писања *Преко звезда до шрња* (2013), као и Друштво уметника *Слава* (2014), манифестацију *Срећења* и Поетску манифестацију *Ивањски венац* у селу Миљковац код Ниша (2015). Члан је удружења књижевника Србије, Друштва књижевника и преводилаца Ниша и председник Друштва уметника *Слава* са седиштем у Нишу. Живи и ради у Нишу.

821.163.41-1

ПЕТРОВИЋ, Ружица

Библија на длану / Ружица Петровић. – 1. изд. – Ниш: Градина; Сврљиг: Омладински савет Сврљига, 1992 (Ниш: Сирус). – 43 стр.; 20 цм.

ISBN 86-7129-107-3

БИБЛИЈА НА ДЛАНУ

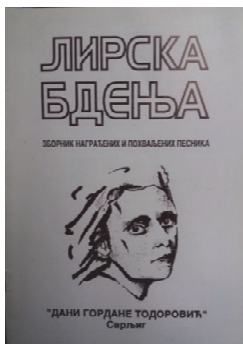
На рубу дана
кад време прсне
сенке грабе у сусрет

само длан
библија нечитана
у венац
звезде плете

Легнем
не заборављам
беле пелене
у мирису босиљка

Тринаести сусрети песника *Дани Гордане Тодоровић*, одржани 16. новембра 1995. године, започели су разговором *Књижевности у Србији данас*, у салону Библиотеке Народног универзитета. Конкурс је био отворен за све песнике, а они који нису писали на српском језику прилагали су и препев. Жири у саставу Злата Коцић, Иван Растегорац, Зоран Вучић и Радослав Вучковић прегледао је 110 циклуса песама и донео одлуку да се прва награда додели ауторки Весни Цимбаљевић, песникињи из Малог Зворника, за циклус песама под шифром *Сшефан*. Две друге равноправно делили су Милета Аћимовић Ивков из Београда који је песме послао под шифром *Кеншаур* и Љиљана Ђук из Новог Сада за циклус под шифром *Adi Kavi*. Добитник треће награде је Хамид Ислами из Драгаша (шифра циклуса песама 1559).

Ова Манифестација била је повод да настане зборник радова награђених и похваљених песника, *Лирска бдења*.

821.163.41-1(082.2)

ЛИРСКА бдења: Зборник песама награђених и похваљених песника / уредник Зоран Вучић. – Сврљиг: Народни универзитет; Е-маркетинг, 1996. – 32 стр.; 20 цм.

Весна Цимбаљевић рођена је 1968. године у Какњу. Објавила је књиге песама: *Нейоуздани докази* (1990) и *Док се мјесец смањује* (1994). Живи као избеглица у Малом Зворнику.

БУЂЕЊЕ

Нисам ја од оних који сматрају да узроке свих неприличних емоција треба тражити

у дјетињству. Тако се не одраста. Али, та буђења... некако... сувише ме подсјећају на доласке код бабе на село. Посебно пролећа, неодмјерена... накинђурена... Тешко их подносим... Бацају ме у очајање... Уништавају ме...

Доласци код бабе на село су моја најјаснија успомена из дјетињства. Чим би се ми појавили на капији, баба би почињала да плаче. „Зашто плачеш? Је ли ти то није драго што долазимо“, увјек би питала мама покушавајући шалом да прикрије потресеност и очигледну трагику тренутка. „Е, дјецо“, одговарала би моја баба, „плачем, јер знам да ћете отићи а нећу вас се нагледати.“

Вјероватно се још тада, у дјетињству, у мене уселила одбојност према било какавом буђењу, као према нечем што вас само узнемирава уливајући вам лажну наду, јер се нећете моћи заситити: тако је писано, јер ћете оно најављено опет, по ко зна који пут, протраћити узалуд, заувјек пропустити и послије чега ће вам остати само још већа глад. И туга.

(Из зборника *Лирска бдења*)

Двадесетпети књижевни сусрети *Дани Горгане Тодоровић*, одржани су 12. 12. 2009. године. Прегледавши близу двеста циклуса песама, жири у саставу Зоран Вучић, Радослав Вучковић и Обрен Ристић донео је *Одлуку о наградама и похвалама*. Прву награду за циклус песама под шифром *Дуборог* добила је Маша Прихотко из Панчева; друга награда под шифром *Јакари* припала је Милану Милутиновићу из Београда; трећу награду равноправно су поделиле Јасминка Надашкић Ђорђевић из Смедерева, за циклус песама под шифром *Веранда* и Маја Милошевић из Сврљига, за циклус песама под шифром *Енеј*.

Маша Приходко, рођена је 1980. у Београду, где завршава Филолошки факултет. Професор је српског језика и књижевности. Објављивана је у зборницима и часописима поезије и прозе. Збирка поезије *Дубород* је првонаграђени рукопис на конкурс *Дани Гордана Тодоровић*. Песма *Ти знаш* добила је прву награду *Пјесма у цваџу* за најлепшу љубавну песму у категорији *Младе наде* *Њесништва*, на конкурс *Љубав је њесма најљепша* (Клуб уметничких душа, Мркоњић Град, 2011); песма *Завеш* освојила је другу награду на конкурс *Војислав Деспићов* (Сцена свих креативних, Нови Сад, 2011). Живи у Панчеву.

821.163.41-1

ПРИХОДКО, Маша

Дубород / Маша Приходко. – 1. изд. – Сврљиг: Културни центар, 2010 (Књажевац: Харт). – 59 стр.: фотогр. ауторке; 20 цм. – (Библиотека Бдење; коло 2, књ. 3)

ISBN 978-86-6001-043

ЧИЊАРНИЦА

Кутом кутим месеца сванућа,
У чар чињам одживот, доживот причином.

Мрежим гласом немовир,
Тишини пустореч под кам.

Водом горих страха дроб,
У леду жар, капљом вар,
За оловом духопођ.

Путим непут, одгладњујем глад,
Тајном знаног, даљила сам даљ.

Биљовах неродицу, глод у плод,
Бдећи семеном, чедо дањујем.

Чињарим одсаму самом, житила сам љубопољ,
 Рукама мил, оку глед, коб низ дољ,
 Свету плот, духу на крв, да светује.

У поговору књиге *Дуборог*, академик, проф. др Војислав Максимовић наводи да је поезија Маше Приходко *полейна, младалачка, пошекла из радознале, слободне и креативне индивидуе*, и да ова књига песама представља збирку која значи само први замашан корак, који треба да буде продужен у наредном поетском стварању.

Лепотом свог стихотворја, на књижевној манифестацији *Дани Јордане Тодоровић 2010.* године, издвојила се сврљишка песникиња Маја Милошевић, добивши прву награду за циклус песама *Талисман*. На књижевном конкурсy било је око 150 циклуса песама. Жири у саставу Зоран Вучић, Радослав Вучковић и Обрен Ристић, одлучио је да другу награду додели Мирославу Јозићу из Смедеревске Паланке за сонетни квинтет *Слике у мраку*, а трећа награда припала је Милу Јукићу из Крешева (БиХ) за циклус песама *Panta Rei*.

Маја Милошевић рођена је 1987. године. Објављивала је у периодици и заступљена у двадесетак зборника поезије. Поезија јој је превођена на енглески и румунски језик. Живи у Сврљигу. *Талисман* је друга књига Маје Милошевић. Књижевној јавности представила се првом књигом *Раскорак са сенком*, овећаном наградом *Лимских вечери поезије* у Прибоју.

821.163.41-1

МИЛОШЕВИЋ, Маја

Талисман / Маја Милошевић. – 1. изд. – Сврљиг: Културни центар, 2011 (Ниш: Галаксија). – 66 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење)

ISBN 978-86-84919-02-3

ЛЕПШЕ ЈЕ ЋУТАТИ

То што прећутим,
поновим милион пута
(бројала сам).
Шта мислиш колико мелодија знам?
Знаш ли да догађаје
по мирисама памтим?
Познајеш ме добро!

Рођендан?
За који дан.

Маја Милошевић је својом другом књигом „Талисман“ не само потврдила оно што се од ње очекивало након књиге „Раскорак са сенком“, него је остворила и неке нове шематске видике које нам стваралачки предочава лако и сионшано, без великих сензација и напашене пашетике.

(Из поговора књиге *Талисман, Песнички талисман или Искушења ћушања/ Мирко Иконић*)

Двадесетседми песнички Сусрети Дани Гордане Годоровић одржани су 3. новембра 2011. године. Жири који је радио у саставу: Злата Коцић, Радослав Вучковић и Обрен Ристић, имао је пуне руке посла, јер је на конкурс стигло више од 150 циклуса песама. Одлучено је да прва награда припадне Љубинку Дугалићу из Краљева за циклуса песама *Силазак на земљу*, друга Гордани Боранијашевић из Нове Вароши и трећа Тањи Ђурђевић из Великог Градишта. По други пут овај врсни краљевачки песмотворац побеђује на овом поетском конкурс. Први пут на 15. сусретима песника Дани Гордане Годоровић (новембра 1998. године), када је прву награду равноправно поделио са Бошком Ломовићем за циклус песама под шифром *Први децембар*, док је шифра Бошка Ломовића за необјављене песме била *Носирадаму*.

Љубинко Дугалић рођен је 1958. године у Годовићу, у близини манастира Студеница. Објавио је збирке песама: *Умивање кишом* (1987), *Телесна географија* (2005), *Кваграш* (2011), *Пилуле за ћушање* (2013), *Јабука* (2014) и *Корекције хода* (2016).

Победничком књигом поезије *Силазак на земљу* отворено је четврто коло библиотеке *Бдење*. Оно што препоручује ову књигу и *Дугалићеву поезију управо је начин уградње свейоспоједи и давној миша силаска душе на земљу, њеној оваилоћења у мајерином телу, рађања и бивствовања – сума свега је преливање урбаних шема и идеја са универзалном и традиционалном шемом о човековој души.*¹⁴

821.163.41-1

ДУГАЛИЋ, Љубинко

Силазак на земљу / Љубинко Дугалић. – 1. изд. – Сврљиг: Културни центар, 2012 (Ниш: Галаксија). – 82 стр.; 20 цм. – (Библиотека Бдење; коло 4; књ.1)

ISBN 978-86-84919-03-0

ПРОМЕНА ТАМЕ

претрчавајући низбрдицу
 према небу сазнадох
 да сам рођен без намере:
 моја мајка, усред сна,
 додирнула је птицу
 из пепела узлетелу.
 у тадашњим околностима
 рађања нису отказивана
 и у мају, под васкрслим лишћем
 и на раздвојеним јастуцима,
 заплакали смо и мајка и ја:
 она од првог материнства
 ја због нагле промене таме.

претвараћемо се да смо срећни,
 рекао је отац из куће износећи
 алатке за тесање дрвета.
 не треба му колевка, он ће
 међу кукавице и јастребове.

и узалуд му крила
 ако не пропева.

¹⁴ Милица Миленковић: *Силазак на земљу Љубинка Дугалића*, Бдење бр. 34, стр. 186.

На књижевни конкурс за циклус песама који је расписан 2012. године одазвало се 158 аутора из Србије и са простора бивше Југославије. Чланови жирија: Радослав Вучковић, Злата Коцић и Обрен Ристић, на неколико састанака сузили су избор и донели одлуку да прва награда припадне Слободану Лазовићу из Качулица код Чачка, за циклус песама послатих под шифром *Чаула*; друга Тонију Пердићу из Врњачке Бање за циклус песама са шифром *Ричард без срца* и трећа ауторки Татјани Дан Ракић за циклус *Круи ише бесконачно*, послатог под шифром *Светлосна*.

Слободан Лазовић рођен је 1946. године у Качулицама код Чачка. Објавио је књигу прича *Исход живе воде* 1987. године. Награђен је на конкурс за Змајеву награду дечјег књижевног часописа *Змај* 1957. године.

Лазовићева песничка слика делатна је и као жива конкретна представа и као алузиван, слојевит метафорички говор: певање о кући постојећој земљотресом уједно је и певање о пошресу душевном; медијација над забаченом удицом и водом, скалом веома истанчаним покретима, усклађених у спољном и унутарњем свету, преображава се у ошкровење о вину као вековном мамцу пред човеком. Честитамо, и надамо се доброј пенничкој књизи.¹⁵

821.163.41-1

ЛАЗОВИЋ, Слободан

Стопе на води: песме / Слободан Лазовић. – 1. изд. – Сврлиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2013 (Ниш: Галаксија). – 59 стр.; 20 цм. – (Библиотека Бдење; коло 6, књ. 5)

ISBN 978-86-84919-09-2

ЗЕМЉОТРЕС

Кућица двоврата, са неодређеним
улазом и излазом који, смењујући се у

¹⁵ Образложење одлуке жирија, *Бдење* бр. 34, година XI, октобар/децембар 2012, стр. 84

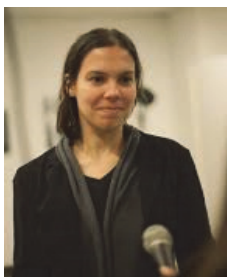
хоризонталном и вертикалном колу, окрећу се, наслеђивана је и пресељавана, не зна се тачно од када и одакле. Подсети нас земљотрес да не памтимо када смо је наследили и да немамо документа и сазнања о њој. Показао је и да много пута преграђивана, обнављана, преуређивана, да су мењане намере, али није смисао. Земљотрес, прек радник и дуга дангуба, очас нам напуни очи новим призорима и неочекиваним распоредом. И упосли нас.

До јуче безмало нисмо превише обраћали пажњу на њу; шалили смо се оставом коју звали смо детињство, навраћали у собичак где беху књиге и учење, задаци; поред је дечја соба; заједно кухиња, трпезарија и дневна соба, и купатило на дну ходника. Сад је све то повезано сломљеним линијама земаљске силе, и другачијом наменом унакажених зидова, потрчале столарије и циглала засталих у плесу.

И раније смо све послове око наше куће обављали најчешће сами. Одржавање и поправка имају своје захтеве, исписане у ваздуху, у пламсају, у трену. Земљотрес их допуњава, чак обасја, потврди. И понавља: кад гледамо једна врата, видимо да је земљотрес прошао, кад погледамо друга, њихов ваздух трепери у нама: тек ће.

На књижевни конкурс за необјављен песнички рукопис који је расписан у 2013. години, јавило се 64 аутора из Србије и земаља бивше Југославије, са укупно 65 необјављених песничких рукописа. Чланови жирија који су чинили Злата Коцић, Радослав Вучковић и Обрен Ристић, донели су одлуку да прва награда припадне Соњи Јанков из Новог Сада за рукопис под радним насловом *Сонети*. У најужем избору били су рукописи Александра Марића из Краљева и Миладина Вукосављевића из Љубића код Чачка.

На истој свечаности, прошлогодишњем победнику Слободану Лазовићу из Качулице код Чачка уручена је награда – књига *Споје на води*.

Соња Јанков (1985) дипломирала је компаративну књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду и мастер академске студије из Теорије културе на Факултету политичких наука у Београду. Добитница је стипендираног боравка на Карловом универзитету у Прагу за 2008/09 школску годину. У својој пракси користи уметничке медије колико и теоријско писање да би приказала резултате истраживања. Излагала је на више колективних изложби, као и на две самосталне: прва је била интервенција *Cogito Ergo Sonnet* у Шок галерији *Art клинике* у Новом Саду 2012. Прву књигу поезије *Импресионистички кадрави* објавила јој је Матица српска 2008. године. Есеје о теорији и сусретима визуелних уметности и књижевности презентовала је захваљујући скуповима младих Слависта у Загребу и Бечу. Критика јој је публикована у *Новој мисли*, *Пољима*, *Улазници*, панчевачким *Свескама* и културном додатку *Полишике*. Текстова о урбанолошким проблемима и савременој уметности објављивала је на инфо порталу *Б92* и у часописима *Нова мисао* и *Иншерсекцијалност*. Сонете јој је објављивао и *Berkeley Poetry Review*. Песничком збирком *Еуџаназија мермера* сврстана је у ред ретких младих песникиња модерног сензибилитета чија је поезија дата у виду сонетних циклуса.

821.163.41-1

ЈАНКОВ, Соња

Eutanazija mermera: pesme / Sonja Jankov – 1. izd. – Svrlijig: Centar za turizam, kulturu i sport, 2014 (Niš: Galaksija). – 84 str.: fotogr. autorke; 21 cm. – (Bibloteka Бдење / Semntar za kulturu i sport; kolo 7, knj. 4)

ISBN 978-86-84919-14-6

XI

по свакој белој линији цртежа утркују се
bele kože u desetkovanoj razmeri

minijature poput leukocita u venama

svaka od linija spuštена na monitor
elektro-impulsom izvučена na papir

pecaljkaма за hvatanje по tamnoj
zapremini motora: значи pitanja jesu udice

navodnici suze preseци linija kotiranja krstovi
kojih se najlakše prihvatamo за oblike
koji će se nizati oko нас u prostoru као
okačени на štrikove са kojih ćemo opet
znacima citiranja i tuđim rečima
moći samo plakati
dok ne naučimo да govorimo

(Избор из наірађеної рукописа)

У поговору књиге *Еушаназија мермера*, Бранислав Живановић записује да је естетска вредност ове поетске збирке садржана у процесу пажљивог читања, *када форма (како) настоји да превазиђе шексти, а шексти (шпиа) настоји да превазиђе форму.*

Објављивањем конкурса у часопису *Бгење* и путем других гласила јавног мњења, јавност је обавештена о датуму расписивања књижевног конкурса *Дани Горгане Тодоровић* за 2014. годину. Крајњи рок за слање рукописа био је 30. септембар; награда је штампање књиге. На књижевни конкурс за необјављени песнички рукопис јавило се 67 аутора из Србије и других република бивше Југославије. Пропозиције конкурса испуњавало је 56 необјављених рукописа. Жири у саставу: Злата Коцић, Радослав Вучковић и Милица Миленковић је након два већања и сачињавања ужег избора од 6 рукописа, донео коначну одлуку. Већином гласова одлучено је да прва награда, штампање књиге, припадне Александру Марићу из Краљева, за рукопис под шифром *Цариград*. Својом естетском пуноћом издвојили су се и рукописи аутора: Мирка Иконића из Прибоја, Драгане Ђурковић Тошић из Чачка, Данијеле Репман из Сомбора, Љиљане Вујић Томљановић из Градишке (Република Српска) и рукопис под шифром ХУ3625 (без разрешења шифре).

Александар Марић рођен је на Света Три Јерарха 1973. године у Београду. Објавио је четири књиге песама: *Студеница, Студеница* (Крагујевац 2003), *Косовски џрозбеник* (Рашка 2008), *Анђели жетвеоци* (Краљево 2008) и *Обрачунавање светлости* (Краљево 2014). Приредио је избор песама Ане Рачевић *Пред шобом краја нема*, књигу изабраних и нових песама Милоша Милишића *Зајмљени дани*. Превео са бугарског књигу песама Романа Кисјова *Ходочасник светла*. Објављивао је у многим књижевним часописима. Заступљен је у зборницима *Плач мајке Јевросиме над Косовом и Црпе и резе* (2012).

Бави се есејстиком и књижевном критиком. Своју поезију потписује као Никола Александар Марић. Живи и ради у Краљеву.

821.163.41-1

МАРИЋ, Никола Александар

Византијски вишебој: [песме] / Никола Александар Марић. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2015 (Ниш: Галаксија). – 106 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 8, књ. 2)

ISBN 978-86-84919-17-7

О СВЕДОЧАНСТВУ

Свет је сведочанство
И нема покрета незапамћеног
Ни малог таласања воде
Ни плахог таложења неба

Све је забележено ревносно
Прибра се писар и трава
И нежељено и жељено памте
Сведоци случајни, промишљени геном

Слободно вуци своје тишине
 Прећутане клетве или срамоте
 Осећања неисказана и страна
 Свет овај сведочи трен као и век

Свет је сведочанство
 Неиспуњива меморија
 Спремиште сваке речи
 И испраћене и прећутане

Ниси се повукао незнатан
 Иако мали инсект историје
 Твоја се псовка зачађила
 А врлина просијала на летопису

Свет је овај сведочанство
 Саделан да баштини импулсе
 И сваки делић тела, честицу
 Удостојећи сећањем, дакле трајањем

Неминовно ће се чишћалац, а и шумач „Византијског вишебоја“ заишћати у каквој се тишини замешнула искра поновног стварања историје, каквом је духовном моћи песник исписао своје калиграфске стихове, каквим је шајнама исцунуо себе или их нашао у себи...

Марић тишину дозива тишином, тихим појањем прег олшаром вечности и поезије, ненагмашним лексичким фондом који се кристалише у нове тишине – у занемелости чишћачеву пре нешто проникне значења. (Из поговора књиге Византијски вишебој, Калиграфско ливење рукописа/ Милица Миленковић)

На књижевни конкурс песничких сусрета *Дани Гордане Тодоровић*, одржаних 27. новембра 2015. године, приспело је 39 рукописа, од којих је 9 дисквалификовано због незадовољавања критеријума конкурса. Жири је заседао у саставу: Злата Коцић, Радослав Вучковић и Милица Миленковић. Од 30 рукописа поезије који су ушли у разматрање, својим књижевноестетским вредностима у први круг се издвојило 10 рукописа; у други, одлучујући се за прву награду, жири је уврстио у избор 5 рукописа. Награда манифестације *Дани Гордане Тодоровић* додељена је Мирославу Јозићу за рукопис поезије *У олуји сламка*, који се издвојио по кохерентности, зрелости исказа, однегованој версификацији и успелом продубљивању мотива у оквиру циклуса песама.

Мирослав Јозић рођен је 1954. у Голобоку код Смедеревске Паланке. Завршио студије књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду. Објавио књиге: *Кад се рођају коше* (2002), *Из друге приче* (2003), *Смеј* (2006. и 2007. друго издање), *Камење и дрвље* (2011), *Крашак прећед покршања* (2013). За збирку поезије *Прст на чело* (2014) добио је награду

Ђурин Шешир. Драмски програм Радио Београда је емитовао две његове радио-драме: *Орај, дрво рђаво* (2010), *Ушћољеник и двојица* (2012), друга награда за оригиналну радио-драму). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у свом родном Голобоку и у Смедеревској Паланци.

821.163.41-1

ЈОЗИЋ, Мирослав

У олуји сламка: [песме] / Мирослав Јозић. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2016 (Ниш: Галаксија). – 106 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 8, књ. 2)

ISBN 978-86-84919-21-4

БОЛНИЦА, КИША

1.

Синоћ током кише посред врелог чела
жацну ме мисао к'о жаоком пчела

да то није киша него плусак јеке
зрелог саћа језе са планете неке

што је самој себи укинула пута
(као огањ који самог себе гута

а остане само цвилеж бивше твари
и празнина где се хук нула башкари)
(Из победничког рукописа)

Лейоши њесничкој израза Мирослава Јозића не дојриноси само ѡрансјоновање сћарих добрих вредносћи наше ѡезије на нов самосвојан лирски ѡлас, већ и дескрипћивна сазвучносћ сћихова, којима, у данашњој нашој ѡезији ѡшћово нема ѡрем-

ца. (Из поговора књиге *У олуји сламка, Пшвица с варком умесџо крила/ Милица Миленковић*)

На књижевни конкурс 2016. године је приспело 53 рукописа, од којих је 14 дисквалификовано због незадовољавања критеријума конкурса. Жири који је радио у саставу: Радослав Вучковић, Злата Коцић и Милица Миленковић, од 39 рукописа поезије (који су ушли у разматрање), у први круг издвојио је шест рукописа изузетног квалитета: *Зимно месџо* Анђелка Анушића из Новог Сада, *Геометрија самоће* Спасоја Јоксимовића из Мајданпека, *Тик шак* Душана Мијајловића Адског из Ниша, *Кошница неба* Звонимира Костића Паланског из Ниша, *Биће све ђо регу* Зорана Пешића Сигме из Ниша, *Скорицка шџонимија* Томислава Ђокића из Скорице код Ражња; у други круг уврстио је у избор за прву награду три рукописа: *Зимно месџо* Анђелка Анушића, *Геометрија самоће* Спасоја Јоксимовића и *Тик шак* Душана Мијајловића Адског. На последњем састанку (18. октобар), једногласно је донета Одлука да награда манифестације *Дани Горгане Тодоровић* припадне Анђелку Анушићу из Новог Сада за рукопис *Зимно месџо*. Поезију награђеног песника одликује висок поетски стил, богатство метафоричког израза заснованог на духовним старозаветним темама са комуникативним предлошком оовременог лирског субјекта.

За збирку песама *Зимно месџо*, која је изашла у издању Центра за туризам, културу и спорт Сврљиг, Анушић је награђен и Годишњом наградом Удружења књижевника Републике Српске, али и наградом *Браћа Мицић*, која носи име по српским песницима из прве половине XX века, браћи Љубомиру и Бранку Мицићу, оснивачима зенитизма.

Анђелко Анушић (1953, Градина, Сува Међа, БиХ), песник, прозни писац, есејиста, књижевни критичар, антологичар, публициста.

Објавио двадесет девет књига: четрнаест песничких, шест књига приповедака, три романа, књигу песама за децу, две књиге есеја, и бревјар новинарско-публицистичких текстова. Приредио је и две песничке антологије.

Заступљен је у лектури (у Републици Српској, девети разред основне школе), антологијама и прегледима српске сав-

ремене поезије и приповетке. Његова поезија и проза превођени су на енглески, француски, руски, бугарски и македонски језик.

Овенчан је књижевним наградама: *Печаш вароши сремско-карловачке*, *Стражилово*, Награда Сарајевских дана поезије, *Светозар Ђоровић*, Награда Удружења књижевника Српске, *Станко Ракића*, *Раде Томић*, *Константинорова визија*, Награда Фондације *Петар Кочић*, *Младен Ољача*, *Златна слова...*
Живи у Новом Саду.

821.163.41-1

АНУШИЋ, Анђелко

Зимно место / Анђелко Анушић. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2017 (Ниш: Галаксијанис). – 105 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 9, књ. 1)

ISBN 978-86-84919-23-8

ПРИРОДА ПЕСМЕ, РЕБРО

Не беше човек још ни блато
а жена тек ни ребро
и злато не бје прозрело себе
а ни обмануло себе сребро –

док над Карадолином беше тамно
а већ се читаше као ведро –
у Речи Онога који штедро

сејаше мартовско словно зрно
отворив јаже светлог на црно –

а човек чмаваше у свом блату
жена евиноваше у оном ребру
и нико још не знаше да себе у злату
исто је изгубити као у сребру

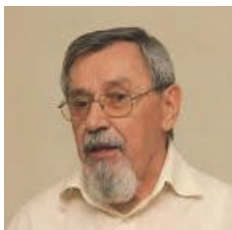
и да ће злато припасти блату
уместо у сребру да ће плату
блатник положити у своме ребру
и протрчати кроз таму ведру

где сеје Песник – далек злату
 још даљи од сребра
 спознав и Песма да је од ребра

и члови човек у оном блату
 сневајућ – у ребру своју плату

Поезија Анђелка Анушића у збирци „Зимно место“ захваћа дубоко у ризницу културне традиције, од старозавешне књије о постојању до наших дана... Анушићеве ироничне и меланхоличне медијације и поирања у суштину лирске шемашке остварени су раскошним и самосвојним јесничким језиком, прејуним фигуративних и лексичких прејлеја и иновација. (Гојко Ђого).

Од 63 рукописа приспелих на књижевни конкурс расписан поводом манифестације *Дани Горгане Тодоровић 2017.* године, дисквалификовано је 19 радова, због незадовољавања критеријума конкурса. 44 рукописа ушло је у разматрање. Жири у саставу: Горан Максимовић, Радослав Вучковић и Милица Миленковић, издвојио је шест рукописа изузетног квалитета: *Плавећ* Ранка Павловића, *Дисање у цвети/Проник у јабуку* Миладина Вукосављевића, *Сунчаност, смртност* Александра Арсенијевића, *О свему што се (не) може рећи* Душана Мијајловића Адског, *Јао, сви моји мршви јесници* Данета Стојиљковића и *У пределима Орфејевим* Власте Младеновића. У други круг, у избор за прву награду уврстио је два рукописа: *Плавећ* Ранка Павловића и *Дисање у цвети/Проник у јабуку* Миладина Вукосављевића. На последњем састанку одржаном 25. октобра 2017. године једногласно је донета одлука да награду *Горгана Тодоровић 2017.* равноправно поделе Ранко Павловић (за рукопис поезије *Плавећ*) и Миладин Вукосављевић (за рукопис поезије *Дисање у цвети/Проник у јабуку*).

Ранко Павловић рођен је 1943. у Шњеготини Горњој код Теслића. Пише поезију, прозу и драмске текстове за одрасле и децу. Бави се књижевном критиком и есејистиком. До сада је објавио неколико десетина збирки песама, прича, есеја и романа. Публици је приказано неколико десетина његових радио-драма и позоришних текстова. Завод за уџбенике у Источном Сарајеву објавио му је *Изабрана дјела*. Награђиван је значајним признањима за књижевност, међу којима су и награде: Кочићева, *Скендер Куленовић*, *Лаза Костић*, *Кочићева књига*, *Веселин Маслеша*, награда Удружења књижевника Српске за књигу године... Додељене су му повеље Удружења књижевника Србије и Удружења књижевника Српске за животно дело. Заступљен је у читанкама, лектири и многим антологијама. Његове песме и приповетке превођене су на више светских језика. Живи и ствара у Бањалуци.

821.163.41-1

ПАВЛОВИЋ, Ранко

Плавет : [песме] / Ранко Павловић; [поговор Милица Миленковић]. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2018 (Луково: Галаксијанис). – 105 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 9, књ. 3)

ISBN 978-86-84919-31-3

ОЧЕВИНА

Отели су ми очевину.

Разбашкарили се по њој,
загосподарили шумама,
халапљиво гутају оранице,
грицкају крајке крчевина.
Сладе се лејама по којима је
цвјетала мајчина перуника.
Кидишу на очеве рукосаде,
враћају калем у дивљаку.

Ја бих да их отјерам,
али ни брат да ми помогне.

Сасиједи их, као што су
ослободиоци сабљама сјекли
погану сорту освајачку...
Затри им сјеме, као што су
преци затирали легла губара...

Савјети са свих страна,
а ни од куда руке и алатке
који би искоријенили
шибље, трње и коров
по напуштеној очевини.

Као песник лирској преиспитивања свеколике људске егзистенције, Ранко Павловић је у рукојису са речитим насловом „Плавет“ изнова проговорио о судбини човека на земљи, његовој вези са традицијом оваплоћеном у историји и језику предака, као и космичким силама које повезују човека са Творцем за време овоземаљској постојања, а још више за време оностраној прајања човекове душе након упокојења шела и преласка у пошћуну мешафизичку димензију...

(Из Одлуке жирија)

Миладин Вукосављевић рођен је 1947. године у Љубићу код Чачка. Новинар је, публициста и књижевник. Пише: поезију, прозу, књижевну критику, студије, сценарије, стихове и приче за децу. Објављује у бројним листовима, часописима и зборницима. Био је вишегодишњи новинар и главни и одговорни уредник *Чачанској тласа* и *Нашеј села* и уредник издавачке делатности у чачанском ГИП *Лишойаир*. Налазио се међу оснивачима, сарадницима и уредницима престижног чачанског часописа *Градац*. Био је и директор биоскопске куће *Чачак-филм*. Уз десетак публицистичких дела објавио је две збирке поезије: *Олашавање џејела* (1983) и *Померени предели* (1984). Приредио је зборник *Песници Дисовој пролећа* (1987). Заступљен је у неколико антологија, лексикона и зборника. Истражује заоставштину Драгослава Грбића и Бранка В. Радичевића. Члан је Удружења књижевника Срби-

је, Удружења новинара Србије и Удружења публициста Србије. Награђиван је за поезију, прозу, есеје и стихове за децу на бројним књижевним конкурсима. Живи и ствара у Чачку.

821.163.41-1

ВУКОСАВЉЕВИЋ, Миладин

Дисање у јабуку: [песме] / Миладин Вукосављевић. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2018 (Луково: Галаксијанис). – 120 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 9, књ. 4)

ISBN 978-86-84919-30-6

ПОКАЈНИ ДОДИР

Гле, мудрац: ћутњом још племени
И тајну, сред Књиге, коју не ишчита!
Чека на тренутак, у чијој ће се мени
Стаменити стабло, које, опет, скита,

Одвојено од корена, одбивши да цвета!
А то признање јаловости – као истине,
Већ тумаче к'о нову злехудост света,
Коју призна грех, издвојен из причине!

Вреба га већ и сласт, што се опре плоду,
Пре но што умаче змији под отровни зуб!
Удес је то, одавно преображен у непогоду,

Која и праворек случи до оштрице мача,
Што се, за црвом, поново зарео у дуб,
Тек усправљен на трагу Светог Плача!

Песнички рукопис Миладина Вукосављевића мисаоно и поетички можемо схватити кроз сагледавање вишезначног наслова „Дисање у цвет/ Проник у јабуку“, у којем се јабука симболички намеће као плод људског постојања, али и порекло истовременог људског задовољства и пајње. Јабука је поједнако симбол кушања сласи, као и симбол праошачког преха који окајавамо вековима. Покушавајући да библијски прех праошаца сагледа као неразрешиву личну, али и колективну, шескобу и сумњу, Вукосављевић вишезначним лирским језиком, римованим стиховима и изнова обновљеном лексиком, ионире у

мистерију вечитих сенки и ојсена, снова и јаве, чуда и чини, урока и мађија, које свагда ојседају људски рог.

(Из Одлуке жирија)

На књижевни конкурс поводом манифестације *Дани Гордане Тодоровић*, који је објављен 2018. приспело је 30 рукописа, али су се завидном естетском вредношћу, након првог читања издвојили рукописи: *Велика ведрина* Драгане Лековић, *Боја љаса* Анђеле Пендић и *Перашка њесма над њесмама* Александра М. Арсенијевића. На састанку одржаном 31. августа 2018. године, жири у саставу, Горан Максимовић, Радослав Вучковић и Милица Миленковић, једногласно је донео одлуку о *лауреату*, песникињи Драгани Лековић. За рукопис поезије *Велика ведрина*, додељена јој је књижевна награда 22. септембра 2018. на завршној вечери манифестације *Дани Гордане Тодоровић*. Ово песничко признање је подразумевало и штампање књиге под називом којим је насловљен послати рукопис.

Из украјко изложених кријичких зајанања, можемо закључити да најрађена њесникиња Драгана Лековић ствара у њојском сајласју са доминантном линијом српској мешафизичкој њесништва групе њоловине 20. и њочетка 21. века, да је њиме у дубоком и истинском сродству са њесничком свешом Гордане Тодоровић, њако да њен лирски рукопис жири једногласно најрадио именов ове велике српске њесникиње групе њоловине 20. века.¹⁶

Драгана Лековић рођена је 1962. године у Косовској Митровици. Од 1981. живи у Београду. По образовању је културолог. Студирала је општу књижевност и теорију књижевности на Филолошком факултету у Београду. Поезију пише од ране младости, а у време студентских дана, осамдесетих година, објављује у: *Књижевној речи*, *Књижевним новинама*, *Знаку* и *Студенту*. Након дуже паузе, Трећи програм радија Београд у два наврата (2001. и 2008) презентује циклусе из њене поезије. Неке од тих песама данас су саставни део рукописа *Велика ведрина*.

¹⁶ Горан Максимовић, Радослав Вучковић и Милица Миленковић, *Бдење*, бр. 57/58, 2018, стр. 209.

ЛЕКОВИЋ, Драгана

Велика ведрина / Драгана Лековић. – 1. изд. – Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт, 2019 (Луково: Галаксијанис). – 70 стр.; 21 цм. – (Библиотека Бдење; коло 10, књ. 1)

ISBN 978-86-84919-37-5

ВЕЛЕ ДА СИ ЈУРОДИВ

веле да си јуродив Теодоре
али велика ведрина
у малом пртљагу станује

и само трчећи
и само ходећи
и само клечећи
тако се једино путује

принеси и наша мољења
док не истрошимо колена
и не баталимо кофере
(Избор из награђеног рукописа)

2019. године, традиционална књижевна манифестација *Дани Гордане Тодоровић* одржана је почетком октобра. Од 47 приспелих рукописа, према одлуци стручног жирија, Горана Максимовића, Радослава Вучковића и Милице Миленковић, својим естетским квалитетом издвојио се рукопис Александра М. Арсенијевића под називом *Вршови*. Сврљишкој публици Арсенијевић се представио и 1990. године, када је добио другу награду на конкурс *Дани Гордане Тодоровић* осмих Југословенских песничких сусрета, за циклус песама под шифром *Сва од усана*.

Александар М. Арсенијевић рођен је 1966. године у Београду. Песник, приповедач, есејиста, преводилац, аутор књига поезије и прозе: *Мишљење љубави* (1991), *Јеванђеље за децу* (2010), *Св. краљ Владислав* (2016) и *Св. краљ Драгунин* (2016). Лауреат је бројних књижевних награда за прозу и поезију. Заступљен је

у неколико антологија, као и у преко сто зборника савремене српске поезије и прозе. Поезију, прозу и есеје објављује у периодици, зборницима и на интернет порталима за књижевност. Радови су му превођени на руски, француски, енглески и румунски језик. Живи и ради у Београду.

ДОБОШАР

*Добошар мали, космички добошарчић
излази крејко на јушарњу службу.*

Радуј се, свете, добошарим! Шапате
свог сиромаштва, ништости своје
сувишке разглашавам! Сушто, немушт,
украшавам! Сашаптавам се с тишинама,
с пречистим прашницима суштине!
Да, свештеног добошарства страст је
надсмртна – усправна цваст метафора!

*Добошар мали, космички добошарчић
излази јарко на њодневну службу.*

Објављујем страсно жар-вест добошарску:
чујте сазвежђа, мрази, маслачци! Руке ми
расту из аорти, срце кроз надлактице
у палице живе, добошарске! Гласи се,
душо, дишући прекомерно! Бесани
добош смо у двосмислености сунца и смрти,
миокард натегнут преко рубова небића!

*Добошар мали, космички добошарчић
излази смерно на вечерњу службу.*

Пулсари свега, протонска језгра, саћа
еонска, постањски часци – почујте глас
мог космоторства! Псалме ДНК-а хеликса,
сопствених, сламних, смрћу распламсаних,
приносим гласно у светлост! Нека не плаче
нико: смртништва добошарство не престаје
ваистину, само се мењају добошари!

*Добошар мали, космички добошарчић
излази зарно на њоноћну службу.*

(Избор из награђеног рукописа *Вршкови*)

Књижевној јавности и читаоцима остаје да сачекају наредне *Дане Гордане Тодоровић* и нову победничку књигу Александра М. Арсенијевића.

Из критичких запажања чланова жирија ове значајне песничке Манифестације може се извести закључак да су сви награђени песници, већина њих и као *поетички следбеници и сабеседници јесничкој свеша Гордане Тодоровић*, достојни награде која носи име наше завичајне, али и значајне српске песникиње друге половине XX века. Зато и публикавање њихових награђених рукописа представља допринос развоју савремене српске поезије и књижевности уопште.

Организовањем ових традиционалних књижевних сусрета Библиотека одржава своју функцију организовања културних и образовних програма. Дугогодишња пракса Библиотеке (од 1983. године до данас) од нарочитог је значаја за Сврљиг, локалну средину у којој нема других институција културе. Библиотека – место сусретања читалаца и писаца, промовисањем публикација награђених аутора из сопствене продукције, организује упознавање љубитеља лепе речи са њиховим поетским стваралаштвом, али и са књижевном критиком. Историја ове књижевне манифестације и издаваштва у Сврљигу представља веран одраз духа времена и културних прилика, а сачуване публикације и подаци о њима важне су споне између прошлости и садашњости.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ, КУЛТУРУ И СПОРТ
У СВРЉИГУ

РАСПИСУЈЕ

**КЊИЖЕВНИ КОНКУРС
ЗА НАГРАДУ „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“**

На конкурс је потребно послати рукопис поезије (до 80 А4 страна) потписан шифром, са разрешењем шифре у посебном коверту (име и презиме аутора, кратка биографија, адреса и број телефона).

Рок за слање радова је 30. мај 2020. године.

Адреса:

Центар за туризам, културу и спорт
Ул. Боре Прице 2
18360 Сврљиг
(За награду „Гордана Тодоровић“)

Награда је објављивање књиге.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити front cover књиге

Посебне захтеве (latinica, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бгења

Ристо Василевски	
СИЛАЗАК У ЦЕНТАР.....	3
Раша Перић	
ЉУДАЦ.....	15
Владимир Конечни	
НЕПРОБОЈНОСТ ТУБЕГ:	
ОПСЕСИЈЕ ТРИ ФРАНЦУСКА ПУСТОЛОВА.....	18
Драган Хамовић	
САВА У ПЛАВОМ.....	42
Жељка Аврић	
СОНЕТИ ДАНА И НОЋИ.....	45
Јанко Вујиновић	
ПРОЗОРЉИВОСТ, УМИШЉЕНА ИЛИ СТВАРНА.....	47
Томислав Крсмановић	
ОСВЕТА ЗМИЈСКОГ ЦАРА.....	57
Љиљана Лалић	
ПЕТ ПЕСАМА.....	62
Мирослав Радовановић	
ДВОЈНИК.....	66
Јасмина Малешевић	
У РАДЊИ НЕБЕСКОЈ.....	71
Милорад Владимиров Вучићевић	
ЦИПЕЛЕ.....	74
Ивана Цветановић	
ПЕТ ПЕСАМА.....	80
Боривоје Минић	
МАНИФЕСТ УКЛЕТНИКА.....	84
Олгица Стефановић	
КОФИЦА ПЕСКА.....	88
Томислав Ћокић	
БЕКСТВО НА СВЕТУ ГОРУ.....	93
Славица Јовановић	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	96
Биљана Тричковић	
ТРИ ПЕСМЕ.....	99
Раде Шупић	
ПОЕЗИЈА КОЈЕ НЕМА.....	101

Упознавања

Ким Цхи-ха СВИ ОДЛАЗЕ	103
--------------------------------	-----

Тумачења

Душан Стојковић ПЕСНИК И НА НЕБУ И НА ЗЕМЉИ.....	111
Јелена Радовановић ЧОВЕК КАО ТАЧКА У КАМЕНУ	116
Ранко Павловић ПРИЧЉИВА ТИШИНА У СКРИВЕНИМ ИЗВОРИМА.....	120
Маја Белегишанин РАЗНОЛИКОСТ И ЈЕДИНСТВО	122
Мирослав Јозић КЊИГА ЕЛЕГАНТНОГ СТИЛА, ВЕДРЕ И ОДМЕРЕНЕ НАРАВИ	125
Тања Прокопљевић ВЕЛИЧАНСТВЕНА ПОЈАЊА О ДРВЕТУ ВЛАСТИМИРА СТАНИСАВЉЕВИЋА ШАРКАМЕНЦА.....	127
Стојан Богдановић ПРОЗОР(И) ЗОРАНА М. МАНДИЋА	130

Сагледавање

Мирослав Тодоровић БОЖАНСТВЕНИ ДОДИРИ, УНИВЕРЗАЛНИ ОКВИРИ	135
Ана Митић Стошић ХУМОРИСТИЧКА СИЖЕЈНА СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЛИКОВА У ДЕЛУ <i>С'Н ИЛ ЈАВА</i> БРАТИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	150

Промисљања

Љубиша Јовашевић УТИЦАЈ РАЦИОНАЛНОГ И ИРАЦИОНАЛНОГ НА ЧОВЕКА ДАНАШЊИЦЕ.....	155
---	-----

Подсећања

Петар Ђуза

СЈАЈ ИКОНЕ И КНЕЖЕВСКИХ ПОПРСЈА..... 173

Башићина

Зорица Бранковић Басарић

ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ И ПОПУЛАРИСАЊЕ КЊИГА
НАГРАЂЕНИХ АУТОРА 185

КЊИЖЕВНИ КОНКУРС

ЗА НАГРАДУ „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“ 212

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА 213